

אוסף סיפורים
מתוך קורס "ביוגרפיה"
בהדרכתה של פרופ' נורית גרץ

תמונות חיים

2013

עורך: אסף סעדון
גרפיקה ועיצוב כריכה: נטלי לוי
הפקה: מור דרעי ועינת ורצקי

כל הזכויות שמורות ליוצרים.
תודתנו לפרופ' נורית גרץ, ראש המחלקה לתרבות, יצירה והפקה על הנחיית
קורס כתיבת ביוגרפיה. על ליווי צמוד, מקצועי ואוהב.

תודות: דפנה בן צבי, בני ציפר וליאת אלקיים.

אין לשכפל להעתיק לצלם להקליט לתרגם לאחסן במאגר מידע לשדר או לקלוט
בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר - כל חלק כל שהוא
מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא הכלול בספר זה אסור בהחלט אלה ברשות
מפורשת בכתב מהיוצרים עצמם.

*הקטעים נכתבו במסגרת קורס ביוגרפיה במחלקה לתרבות יצירה והפקה
במכללת ספיר.

הספר איננו למטרות מסחריות, על כן לקחו הסטודנטים
לעצמם את החופש לשנות פרטים ביוגרפיים מסוימים בחיי הדמויות לצורך
כתיבת הסיפור.

תוכן העניינים

- 5.....האיש הוא רוק סטאר - עינת ורצקי
- 12.....לרוחב ולעומק - מיכל חרמוני
- 18.....מיומנו של הנסיך הקטן - רותי גרינבאום
- 27.....פורטת על מיתרי הלבנט - גלית סיון
- 33.....הוא התעורר לדירה ריקה - שמוליק כהן
- 37.....جدتي | ג'דה דייאלי | סבתא שלי - מור דרעי
- 46.....איזה חיים, מי היה מאמין - תאיר שוורץ
- 51.....עם שמוליק בקו 379 - רונית סולטן
- 60.....בגוף ראשון - שי לזר
- 68.....השדים של אלזה - תאיר שוורץ
- 74.....קפה תזמורת וקוקטייל - גלי אבידוב
- 82.....היצירה האחרונה של וואלאס קינג - יעל נחשתאי

האיש הוא רוק סטאר

אמן, אל תדבר - עשה! ועדיף שאת ציפר.

פרק ראשון

המציצה הכי טובה שקיבל אי פעם (הוא, אגב, זה ציפר - בני ציפר) היתה בגן הציבורי בין השיחים. הוא בעמידה, הגבר השחור כורע לפניו, מלקק ומוצץ, בזמן שציפר משמיע קולות התענגות. רגע לפני שגמר חשב על הקולוניאליזם המחורבן, שעובד בדרכים עקלקלות. שמאלנים מתייפייפים תמיד הרגיזו אותו, לנאורות יש מחיר מכוער, הוא ידע: שמאלנים הם רק תוצאת לוואי בלתי רצויה.

לאמא של ציפר יש מנקה כושי, ויו בן זוגו של ציפר חושב שבסך הכל אלוהים מפצה את הכושים על הסבל שלהם בזה שיש להם זין גדול, ואותו הוא מפצה על כך שציפר לא יכול להסתדר בלעדיו (מתוך ספרו של בני ציפר, "ציפר ובני מינו", עם עובד, ספרייה לעם, 1999)

מי זה ציפר הזה? שאלתי נרגזת את חברתי לכיתה. כל היום אני שומעת: ציפר, ציפר. מי זה למען השם? היא הביטה בי במבט מחויך ואמרה: "פרובוקטור שמאלני. עוד שעה יש לנו שיעור אתו".

נכנסתי לכיתה ביציפה נרגשת לראות את האיש ששמו הולך לפניו. לפני שנתיים התלוננו סטודנטים מהמחלקה שלנו על אמירות גזעניות שלו על עדות המזרח. מאז אותו אירוע ("אירוע" זו מלה שמרגיזה את ציפר. הוא לא מצליח להבין איך המלה הזאת מציינת גם אירועים משמחים כמו חתונות ובר מצוות וגם אירועי טרור אלימים. צריך להוקיע את השימוש במלה או לכל הפחות לבחור צד אחד

מאובחן שאותו תייצג); מאז אותו אירוע משמח ככל שהיה או עצוב ומכעיס ככל שרצה להיות, היה שמו של המרצה האלמוני מהחוג לתרבות לשם דבר במכללת ספיר. ואני אוהבת אנשים שהם שם דבר בכל דבר.

הוא נכנס לכיתה בחליפה אפורה, חיוך לבן ותיק גדול. שקט מופתי מאוד לא אופייני השתרר בכיתה, כולם חיכו למוצא פיו. שידבר כבר, אמרתי בלבי, אני רוצה לשמוע מה יש לשם דבר הזה להגיד. הוא מרח את הזמן במעין עונג מתגרה ששמור רק לציפר - מחייך ונושם, מחייך ושותק. דָּבָר, שם דבר, דָּבָר. הוא המשיך במשחק המדומיין, הניח בנחת ובשתיקה על השולחן שלצדו ערימת ספרים, קופסת עוגיות, סלסילת תמרים ועגבניות. הוא הציג את עצמו בנימוס ובסוג מסוים של ביישנות ששבתה את לבי, ואז ביקש שכל סטודנט יכתוב משפט על עצמו. אם יש דבר שאני שונאת בעולם, זה את התרגיל "הצג את עצמך במשפט".

אחרי שכולם הביכו את עצמם, מי יותר ומי פחות, נפתח השיעור. בני נעמד במרכז הכיתה, והתחיל בקריאה אקראית של טקסט: "עבור ראש עיריית שדרות, מר יעקב בן מאיר. הנידון: רעש מטריד של מיטה חורקת, בין השעות שתיים עשרה לשתיים בלילה..." הוא עצר לפתע את ההקראה האדישה שלו, הוריד את משקפי הקריאה מהמצח לעיניים, הביט בנקודה לא ברורה במרחב. חייך, הוא תמיד מחייך, ושאל: "מה לא בסדר במשפט?" שוב שקט, שוב הוא מתענג עליו. הוא מקריא שוב את אותו משפט. הפעם השאלה מהדהדת באוויר וכולם מרוכזים כדי למצוא את הטעות, לאף אחד אין מושג מה הוא רוצה. מכאן מתחיל שלב ההימורים והניחושים, תוך שניות נזרקות לאוויר השערות, חצאי משפטים, ניחושים, מלמולים, אלתורים. ציפר רכס את מכנסיו, ליטף את המוצץ התורן והלך.

פרק שני

ציפר הגיע כמדי בוקר למשרדו בעיתון. כשנכנס נופף בתנועת יד חדה לגרטה מזכירתו, שידעה לפרש את תנועת היד והבינה מיד שהוא במצב רוח ירוד. תנועת היד כמו אמרה: אל תכניסי לי שיחות עכשיו, או שמא מוטב לעולם לא. על שולחנו הונחו כמדי יום מאות דפים של משוררים צעירים שהתחננו לתהילה ופרסום. ציפר הביט בערמת הדפים וחשב לעצמו: כמה עלובים הם אותם

האנשים שזקוקים לאישורו כדי להצליח. ובה בעת המחשבה הזאת מילאה את לבו אושר וגאווה. דפיקות בדלת גדעו את קו מחשבתו ורגעי האושר והגאווה התפוגגו בין רגע. "ביקשתי שלא יפריעו לי", אמר, לא בטון כועס, יותר בלחש שמאפיין תבוסה ועייפות. "זו אביבה ממחלקת הגרפיקה, היא אומרת שזה דחוף", הסבירה גרטה. עוד לפני שהספיק להגות מלה נוספת, נעמדה אביבה בפתח הדלת ואמרה: "אתה יודע צרפתי, נכון?" - "כן", השיב ציפר, מבולבל מעט. "יש לי הצעה שלא תוכל לסרב לה", אמרה אביבה בביטחון ונחישות.

"עבור זו לא מלה בעברית". רעש הניחושים וההימורים בכיתה נפסק בבת אחת. שוב שקט. הוא מחייך את החיוך הקטן שלו, חיוך של ניצחון. "המלה עבור באה מאכדית ופירושה תבואה". הוא ממשיך בנאום הניצחון ומסביר באדישות מרגיזה מה המקור המלה. כולם בוהים בו בסקרנות ולאף אחד עדיין אין מושג מה הוא רוצה. "אז למה משתמשים במלה הזאת?" זורק לאוויר אחד הסטודנטים. "כי יש אנשים אנאלפביתיים שאין להם מושג איך להשתמש בשפה העברית". הוא הנה השם דבר שציפיתי לו כל כך מתחיל בהופעת היחיד שייחלתי לה.

אווירת השקט והבהייה הסקרנית התחלפה בן רגע לאווירה רעשנית, ציפר כמו מנצח על תזמורת, ידע, או ליתר דיוק, תיזמן את הרעש שהגיע. "השפה העברית היא דינמית!" צועקת, נרגזת, חברתי לכיתה. "את מי זה מעניין מה מקור המלה, עובדה שמשתמשים בה!" צועק סטודנט אחר. זה סוג התשואות ומחיאיות הכפיים שציפר נהנה מהן כל כך. הוא עומד שם במרכז הכיתה ואני מוכנה להישבע, שהיז את גופו קדימה קצת, השתחוה, במעין מחוות תודה לקולות שהושמעו בכיתה. האיש הוא רוק סטאר.

י, בן זוגו של ציפר, לא היה מרוצה מההצעה שקיבל ציפר מאביבה. את ציפר זה לא עניין, גם יו ידע שלא משנה כמה יתנגד לרעיון, ציפר לא באמת יקשיב לדעתו. "אני לא מבין למה לך ללמד פליט מאפריקה ספרות צרפתית, מה נהיית לי פתאום צדיק גדול?" ציפר נכנס לחדר העבודה שלו וטרק אחריו את הדלת, מה שלא הפריע ליו להמשיך במונולוג היחיד שלו. הוא קיווה בכל לבו שציפר יפתח את הדלת והשיחה תהפוך שוב לדיאלוג; לשווא קיווה. "הוא גם לא הומו, אז מה פתאום אכפת לך כל כך, תציל קודם את המנקה המסכן של אמא שלך, אם אתה צדיק כל כך גדול".

ציפר שמע במעורפל את צעקותיו של יו מאחורי הדלת הסגורה. אם הייתי לא יהודי בימי הנאצים, חשב, הייתי מסתכן ומציל יהודים. יו לעולם לא יבין כמה כביר המעשה שאני עושה. הוא ואותם אנשים שמתקראים שמאלנים בטח היו הראשונים לתרץ לעצמם כל תירוץ אפשרי כדי לטמון את ראשם בחול עד יעבור זעם. אני עושה מעשה, בזמן ששמאלנים מצטעצעים להם בשיחות קפה ביפו החדשה. "ואדון ציפר, תרים את הקרש בזמן שאתה משתין, או שתשתין בישיבה!" צעק יו לעבר הדלת הסגורה.

פרק שלישי

שרלו, זהו שמו של הפליט האפריקאי שציפר החליט להציל. הוא בחור שחור שמדבר צרפתית, וזה הספיק לציפר כדי להתאהב בו מיד. הם נפגשו כמעט כל יום בדירתו הצפופה של שרלו בדרום תל אביב. ציפר אהב את המפגשים האלה מאוד, הם היו תקוותו היחידה באותם ימים ארוכים של ישיבות מערכת משמימות. השיעורים המרתוניים שלהם כללו בין היתר את שיריו הפוליטיים של ויקטור הוגו, כתבי הפילוסוף ז'אן ז'אק רוסו ועשרות רומאנים ומחזות מאבני היסוד של התרבות הצרפתית הקלאסית, שציפר, כאמור, כל כך אוהב. לתרבות העכשווית תמיד התייחס בחשדנות ובסוג מסוים של בוז.

הנער השחור הצית את לבו של ציפר, היה בו, בשרלו, משהו שציפר לא יכול להגדיר. אולי זו האווירה שנרקמה באותה דירה קטנה שבה למדו. משהו בשילוב הזה של עדינות וארוטיקה מהרומאנים החצרוניים מהמאה ה-17 שקראו יחד, והמחשבה שהוא, בני ציפר, שותף להצלחת חיים של אדם. והמציצה... אוחח... המציצה היא בגן הציבורי.

ציפר חש שהוא חי, סוף סוף חי.

באופן מפתיע ובלי שום הודעה מוקדמת נמסר לנו, באיחור, ממזכירת המחלקה שהשיעור "כתיבה ועריכת טקסטים", בהנחיית מר בני ציפר, בוטל. סיבת הביטול לא נמסרה. מה פשר הביטול המסתורי? היעלמותו של ציפר הדיפה בלי ספק ריח רע.

קיבינימט, למה מודיעים לנו דקה לפני השיעור?

“המוסף הספרותי של עיתון הארץ הוא פח אשפה אינטלקטואלי שמנוהל בחסותו האדיבה של האדון בני ציפר. הגיע הזמן שאדון ציפר יפרוש, אם כי לפי תוכן המוסף נראה שציפר מנותק מהמציאות ולכן אני פונה אליך, עורך העיתון הראשי, אנא הפגן קצת שפיות בתוך אי המטורללים שיצר במו ידיו האדון בני ציפר הנכבד, והחזר את הכבוד המועט שעוד נשאר למוסף הספרותי. אני, אגב, את המנוי שלי ביטלתי.

בברכה,

המנוי לשעבר, רותם צור”

כולם ישבו בשקט מבויש והפנו את מבטיהם אל ציפר, שישב זקוף בכיסא שליד העורך הראשי. העורך הראשי הניח על השולחן במעין עוגג מתגרה את פיסת הנייר שממנה קרא בקול רם וברור את מלותיו החמות של המנוי לשעבר רותם צור. הוא סובב את הכיסא בתנועה עגולה, כמעט בלתי מורגשת, לכיוון פניו של ציפר. הביט בו. וחיכה.

פרק רביעי

רעש לא ברור נשמע מכיוון הכיתה. “זו מוסיקה קלאסית?” שואלת חברתי תוך כדי עיוות קל של הלסתות שמסגיר מיד את עמדתה המסתייגת. אני מחייכת ותוהה מה הכין לנו היום שם דבר לשיעור-מופע שלו. אנחנו נכנסות בחשש קל לכיתה, כמו כדי לוודא שלא חלה כאן טעות. לא חלה. בני עומד במרכז הכיתה ועל השולחן שלצדו מונחת הפעם עוגת תפוזים שאי אפשר לטעות בה. זו עוגה ביתית מהודרת שכאילו נחה לצד ערימת הספרים שמונחים לצדה ומאזינה בשקיקה למוסיקה שעוטפת אותה. ציפר מחויך כמו תמיד, מקושט בחיך הדק הזה שלו, מזמין אותנו בנימוס אירופי לשבת.

“ההיעדרות שלו משבוע שעבר, מניבה...” לחשה חברתי תוך כדי ניסיון למצוא מלה שתתאים לתרחיש המוזר שמתגלה ומתנגן מול עינינו המשתאות.

צלצל הפלאפון פילח את השקט שהשתרר בחדר. “אני חייב לענות לזה”, התנצל ציפר בעיקר בפני העורך הראשי אך גם לכלל היושבים בחדר. הוא לא

הבחין ממי השיחה הנכנסת, כל רצונו היה לצאת מהחדר כמה שיותר מהר. "ציפר, סיפרתי לעורך על הפרויקט שאתה משתתף בו", אמרה גרטה, תוך כדי הליכה מהירה מאחורי גבו. "תראה, הוא הרי לא התכוון ל..." ציפר נעצר, הסתובב, הביט בגרטה ולחש: "הוא התכוון". גרטה השתתה רגע, לא בגלל דבריו של ציפר, אלא בגלל מבטו שהיה נראה לה עצוב וכאוב. "אבל, הוא שמח לשמוע". הדלת נטרקה, ציפר נכנס למשרדו וגרטה ידעה שאת השיחות הנכנסות היא לא מעבירה היום לשום מקום. הוא רצה לבכות, אבל משהו בו לא נתן לזה לקרות. "תבכה, איש אומלל, תבכה", הפציר בעצמו. הדמעות לא באו.

"אני מהאנשים שמקדשים את חייהם לאמנות ולספרות ולדברים הרוחניים של החיים", ניחם את עצמו, "אני מאלה שכל דבר אחר נראה להם מכשול על דרכם למימוש אהבתם לאמנות". אך בטרם יגמור את המשפט הבין שהוא מדקלם משפט ששם בפיו מישהו אחר, ושהוא, עם כל היותו עורך ספרותי, אינו אלא אדם קטן, לא צעיר כבר, רגזן, קצת מתוסכל, לא יפה תואר שאיש לא יזכור אותו יומיים אחרי שיפוטר מעבודתו" (מתוך ספרו של בני ציפר, "עלייתו השמימה של העורך הספרותי", הוצאת או"ב, 2004)

שיחה שלא נענתה - גרטה.

פרק חמישי

"אתה מזיין אותי?" שואל יו בטון מתגרה בזמן שהוא פותח לציפר את רוכסן המכנסיים. "יו חמודי, תתעסק במיקרוקוסמוס שעומד לפניך", ענה ציפר בטון מתנשא שתואם את תנוחתם הפיסית: הוא למעלה, יו על ארבע למטה. יו רצה להאמין שציפר לא מזיין את הפליטי האפריקאי, על אף שהבחין שציפר מגלה בפרויקט עניין רב ושתדירות הפגישות בין השניים הולכת וגדלה יחד עם חיוכו של ציפר שמתרחב, כך נדמה, לפי קצב הפגישות המואץ. "יו חמודי, אתה מוצץ או משחק", העיר ציפר מלמעלה, כבדרך אגב, מביע בדרכו הייחודית את חוסר שביעות רצונו מתפקודו של יו,

אי שם,
למטה,
במיקרוקוסמוס.

הערת העורך:

“אני די מזועזע. תלמידה שלי שהיתה בקושי מגיעה לשיעורים במשך הסמסטר, תפסה אותי יום אחד בהפסקה ובילבלה לי את המוח בעניין ביוגרפיה שהיא כותבת. בתמימותי שיתפתי אתה פעולה. לא עלה על דעתי שהיא תצליח לחבר ביחד שתי מלים בעברית, החצופה הזאת. והנה אני מגלה את הטקסט הבינוני הזה רואה אור דפוס! טקסט ירוד כל כך לא קראתי מזמן. לולא שמי היא לא היתה זוכה לשום התייחסות רצינית” (בני ציפר).

לרוחב ולעומק

זהו סיפור בעילום שם על יהודי נודד שמתחיל את דרכו בפרנקפורט, עובר דרך ערים שונות באירופה, משתקע בישראל ומבסיס האם שהקים לו בירושלים ממשיך לנוע ולנוד: קורא, חוקר, הוגה, תוהה ומחפש - תמיד בתנועה

כשנולד בפרנקפורט בשנת 1924 זו היתה עיר ירוקה. לא עיר ירוקה כתוצאה מהצבת פחי מחזור ומודעות אקולוגית, אלא עיר שמעוטרת בירוק. ירוק של פארקים עירוניים, של עצים בשדרות וברחובות. הצבעים האפורים שמנציחים אותה בתצלומים מהתקופה חוטאים לצבעים ולגוונים שהיו בה. במפות החיבורות שצוירו אז ביד בולטים גם קו כחול אופקי וקו חום אנכי. הקו הכחול הוא נהר המיין והקו החום מסמן את בקע הרינוס. המפגש ביניהם הוא שהופך את פרנקפורט לצמת הדרכים שהיא, צמת שמאפשר תנועה ממזרח למערב ומצפון לדרום. לא רק התנועה משתנה, אלא גם העונה. פרנקפורט היא עיר של עונות. כל עונה והצבעים שלה, כל עונה והגוונים שלה. בכל עונה אורך ימים שונה וריחות, צלילים ומראות אחרים.

אבל הוא לא זוכר ולא מעוניין להיזכר בעיר. הוא מסכים לספר רק שהיו אלו חיים כבן למשפחה ממעמד בורגני בעיר שהיתה בה אחת מהקהילות הייקיות הגדולות. האם גרו בבית אבן עירוני? היכן קנו בשר שעבר שחיטה כשרה? ביתם היה "בשכונה טובה", אך לא היתה זו שכונה יהודית. שכונה נפרדת ליהודים לא היתה מקובלת בעיר באותן שנים: "שם זה לא מזרח אירופה!" הוא מבהיר. בשנים שלפני הולדתו יהדות פרנקפורט עברה תמורות והפכה מקהילה אורתודוקסית נבדלת לקהילה שמשולבת בחיים הגרמניים הכלליים. גם מוסדות החינוך, בית הספר העממי והגימנסיה, היו שתי וערב של התרבויות - זו היהודית וזו הגרמנית: "הגימנסיה היהודית היתה ללא ספק מאוד ייקית, אבל בכל זאת יהודית", הוא מספר.

והיה צריך ללכת. ללכת ברגל ברחובות פרנקפורט. ללכת כדי לצאת מהשכונה הגרמנית המעורבת ולהיכנס לבית הספר היהודי הנפרד.

את פרנקפורט עזב בגיל עשר. במשך ארבע השנים הבאות ינדוד עם הוריו ועם אחותו באירופה. אביו, שלא היה אקדמאי אלא "ביזנס מן" קיבל החלטה לעזוב את גרמניה עם עליית הנאצים לשלטון. על מנת לעזוב, היה צריך להסדיר את ענייניו הכספיים והעסקיים וכך החלה תקופת המעבר הזו: "אבל תקופת מעבר שנמשכה שנים!" את שמם של המקומות בהם עברו הוא לא מסגיר. על חלק מהם סיפר למשפחתו רק כבדרך אגב, הזכיר למשל את דברצן שבהונגריה.

האם העיר היתה מושלגת כשהגיעו? האם התרשמו מהמבנים המודרניים שנבנו בה באותן שנים: בריכה מקורה, אצטדיון ואוניברסיטה מודרנית? בדברצן חלה בדיזנטריה קשה. מצבו הבריאותי החמיר והוא אושפז בבית החולים בעיר. הוריו החליטו להוסיף את השם רפאל לשמו הפרטי. התקווה שמלאך המוות לא יזהה אותו התגשמה, והוא החלים. הם המשיכו בנסיעות ברחבי היבשת בעקבות עסקי המסחר של אביו, יהודים נודדים. הוא ואחותו נשלחו למשך כשנתיים לפנימייה בציריך, המרוחקת כ-1300 קילומטרים מדברצן: "רחל לפנימייה היהודית לבנות, ואני לפנימייה לבני".

בשנת 1938 החליט האב לקחת את המשפחה לפלשתינה, מתוך החשש שאירופה כולה מדרדרת למלחמה. המניעים לא היו ציוניים, אלא ענייניים. עבור האם לא היה זה ביקור ראשון בפלשתינה. כילדה גרה בעיר העתיקה בירושלים לאחר שאביה, הרב יונתן בנימין הלוי הורוביץ נשלח לארץ ישראל מטעם ארגון "הפקידים והאמרכלים" של אמסטרדם. כעשור לפני שהוא עצמו נולד, ויותר משני עשורים לפני שהגיע לארץ ישראל, יצא סבו הרב הורוביץ למסע אל היישובים היהודיים בשומרון ובגליל. הרב הורוביץ יצא כחבר במשלחת רבנים, בראשותו של הרב קוק, שהחליטה לקום ולהתהלך בארץ, ולבחון האם ובאיזו מידה נשתמרו הלכות הדת ביישובים היהודיים החדשים. המשלחת יצאה לדרך בתחילת שנת 1914, כמה חודשים לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, או ליתר דיוק בחורף תשע"ד. את המסע נבחר לתעד בכתב הרב הורוביץ. הרבנים יצאו לדרך בחורף גשום במיוחד. הם החלו את המסע מביתו של הרב קוק ביפו ונסעו בעגלה עד לחדרה: "בדרך עברנו לפני כפר זלאלא וכפר קוטינא וטול כרם וקקון כולם ערביים", הוא מוסיף בהערת סוגריים. הם המשיכו למושבה זכרון יעקב. את הביקור שם תיעד בתסכול

כביקור מלא בחסרים. את קיום הפרקטיקה הדתית שחיפשו לא מצאו. מזוזות לא היו, כלי הבישול לא הופרדו ובבתי הספר למדו "בערבוביא". משלחת הרבנים העבירה לוועד המושבה זכרון יעקב פירוט של הליקויים ההלכתיים שנתקלו בהם. הוועד הבטיח וגם קיים לערוך התייעצויות וישיבות בנושאים שהועלו. בעודם מחכים לתשובת הוועד, המשיכו לבת שלמה. לבני המושבה העבירו בקשה להקפיד על הפרשת תרומות ומעשרות, ואלו נענו. התחנה הבאה במסע היתה שפיה: "בשעה שתיים אירופית הגענו... ושם מסרו לנו מכתב מוועד המושבה בזכרון יעקב... והעתק מפרוטוקול של האסיפה". תשובת הוועד לרבנים בנוגע לעיבוי לימודי הדת והאמונה היתה: "כי מסכימים אנחנו בפרנציפי להדרישה הצודקת הזו". הרבנים המשיכו במסעם בין המושבות. בכל יישוב שעברו בו ביקשו מבני המושבה שיקפידו על קיום מצווה כלשהי, על כיבוד מסורת יהודית. אפילו אחת. בעתלית העבירו בקשה אישית לדוקטור הלל יפה ש"איננו נותן רשות להשתמש בהמקווה, ונותן טעם לדבריו - כי אם יעמדו המים בהמקווה יש בכוחם להזיק לבריאות". היו אלו בקשות מפי דובריו של העולם הישן, ההולך ונעלם, אל אלו המבקשים ליצור עולם חדש: "הפצנו לבטל גם את הטריפות בבית התבשיל, אבל אנו פוגשים בעיכובים מצד איזה צעירים שאין להם שום רגש בעניין זה", כתב במרחביה.

כשני עשורים וחצי לאחר המסע יגיע לכאן נכדו. תהיה זו שנת 1938, והשנים שנות מאורעות. באותה שנה הוקמו הקיבוצים חניתה, מעין צבי, אילון, כפר רופין ומסילות. במבצעי חומה ומגדל עלו על הקרקע מעלה החמישה, בית יהושע ושבי ציון. וזוהי רשימה חלקית. בשבילו היתה זו תקופה של נדודים בין ישיבות. הוא סומן על ידי סבו כבעל פוטנציאל להיות תלמיד חכם, גאון תלמודי, ונשלח בחסותו ללמוד בבני ברק, במחזור הראשון של ישיבת פוניבז' הליטאית.

מעולם הישיבה יצא בחזרה אל המרחב האירופי. אחותו רחל, שגדולה ממנו באחד עשר חודשים החליטה ללמוד רפואה. בהמלצת פרופסורים נכבדים שהתייעצה איתם בארץ ישראל, יצאה ללימודים בפקולטה לרפואה באוניברסיטת ז'נבה. הוא החליט לנסוע בעקבותיה ונרשם ללימודי מדעי הרוח. היתה זו תחילתה של ההתעניינות שלו במחקר האקדמי, שתלווה ותוביל אותו בשנים שמאז, ולמעשה במשך כל שנותיו. הוא ורחל נסעו לזנבה מפלשתינה בשנת 1945. בשנים ההן מדינת ישראל היתה עדיין בגדר השערה בלבד, והיה ברור שבין אם בארץ ובין אם בגולה, שמירת המצוות צריכה להיצמד לעמוד השדרה הפנימי, ואל לה להסתמך

על שריון חימוני כלשהו. ולכן המעבר הזה, שבין הישיבה הליטאית לבין החוג למדעי הרוח באוניברסיטת זנבה היה מעבר חד, חלק, הגיוני, מבלבל, וכנראה אפשרי. כשהוא מספר על כך, הדבר נשמע די שגרתי. בחור ישיבה ואחותו בוגרת הסמינר נוסעים ללמוד באוניברסיטת זנבה, וכל זאת באירופה של אחרי המלחמה: "כן, היו אלו שנים בהן באירופה, כמו בארץ, לא היה השפע שיש כיום. בשביל תמאה, סוכר, בשביל אלף דברים - נדרשנו לתלושים".

אבל המחסור באירופה באותה תקופה לא היה רק מחסור גשמי. בשנת 1946, בעודו בזנבה, קיבל פניה מהקהילה היהודית באמסטרדם, אחרי ש"פגשו אותי במקרה באיזה מקום". לא היתה זו קהילה מגובשת, אלא ציבור יהודי של אלו שחזרו לאמסטרדם לאחר המלחמה. הם פנו אליו מכיוון שהיה תלמיד חכם, יכול היה לשמש כמעין דמות רב, אך בנוסף, וחשוב מכך, כבר שהה בארץ ישראל והכיר את המקום שנהפך בכורח הנסיבות ההסטוריות למשאת נפשם. כשהגיע לאמסטרדם ניהל את בית היתומים היהודי ותרם לקיום אורחות החיים היהודיים. בית הכנסת המרכזי של הקהילה במסגרתה פעל היה בית הכנסת הפורטוגזי. כך הגיע יליד פרנקפורט, נכד לרב הונגרי ידוע בעל אזרחות הולנדית לבית כנסת פורטוגזי במרכז אמסטרדם. היה זה בניין יציב ומקובע, אך גם כזה שמסמל מעצם היותו את תנועתם הבלתי פוסקת של היהודים ביבשת אירופה. בניין שתקרתו הגבוהה המאפשרת עזרת נשים נפרדת, מיוצבת בזכות עמודי שיש מעוטרים בסגנון רנסנסי מאוחר. בית כנסת שארון הקודש שלו נראה במבט ראשון כעוגב, ושציור רנסנסי מנציח גברות חבושות מגבעת וגברים עטויי גלימה עומדים בחלל המרכזי שלו. במקביל לעבודה הקהילתית כתב באמסטרדם את עבודת הדוקטורט שלו, אותה הגיש לאוניברסיטת זנבה. נושא המחקר של התלמיד החכם מפלשתינה, נצר למשפחת הרבנים הידועה, דמות ציבורית מהקהילה הפורטוגזית באמסטרדם היתה - השטן ביצירתו של המשורר האנגלי מילטון. על אמסטרדם הוא אומר כי היה זה המקום המשמעותי ביותר עבורו, ועם המקום הזה יש לו קשר אישי ונפשי: "כיצד קרה שהקשר להולנד הוא כל כך חזק? אינני מבין לגמרי את הסיבה, אך לא כל דבר צריך להבין, כך היה".

בין התעלות של אמסטרדם קיבל הצעה למשרת הוראה בכיוון צפון-מערב, באי האנגלי. כשהיה באוקספורד שמע על משלחת ישראלית שהגיעה לאוניברסיטה. היתה זו משלחת של מורים ומורות מצטיינים לאנגלית, שבאו

מישראל להשתלמות בחסות הקונסוליה הבריטית. באחת הפעמים בהן הרים את עיניו מהשורות הכתובות, ואימן את עיניו להסתכלות במבט פנוראמי רחב שלא בצפיפות מדפי הספרייה, הבחין בין המורים במורה הירושלמית הצעירה עליזה. היא ראתה אותו ועל אף שזיהתה שהוא לבוש כאברך, הזמינה אותו לרקוד. עליזה לא היתה מבית דתי, וזאת בלשון המעטה, אך הוא הסביר לה שבכוונתו להקים בית יהודי. הוא לימד אותה את כל מצוות "שולחן ערוך" וביקש שעל פיו תקפיד על קיום הפרקטיקה הדתית. הזוג השתקע באנגליה, ושם גם נולד בנם הבכור. אחרי שהגיש את עבודת הדוקטורט שלו, קיבל הצעות למשרה אקדמית במגוון שפות ומערים, ארצות ויבשות שונות. אחת ההצעות היתה משרת הוראה באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא שאל את עליזה לדעתה, אבל היא אמרה שהפעם הוא צריך להחליט. היא נמנעה מלהשפיע והסבירה שאינה רוצה שיוכל אי פעם להגיד שדחה את ההצעות האחרות בגללה. הפעם הוא זה שיגדיר את הכיוון. למרות סירובה להביע דעה רשמית, ידע שהיא תשמח לחזור לישראל. הנתון נשזר במארג הלבטים ובשנת 1956, כולל מה שהוא מגדיר כמפנה ציוני, הגיע לירושלים כאחד ממקימיו של החוג למדעי הדתות באוניברסיטה. המשפחה הצעירה קיבלה דירה קטנה במגורי הסגל של האוניברסיטה ברחוב הפלמ"ח בבית דירות בעל ארבע קומות שנקרא "בית האוניברסיטה". הוא מסביר שבאותן שנים, הפיתוי העיקרי שהציעה האוניברסיטה לפרופסורים מהארץ ומח"ל לא היה גודל המשכורת, ואפילו לא גודל הדירה - אלא עצם האפשרות לדיור. אך ברחוב שקרוי על שם ה"אנחנו" הישראלי גילו שמגורים בשכונת הם אתגר מורכב, "ובעיקר כאשר מדובר בשכנים אקדמיים". אחרי מספר שנים עזבו את בית האוניברסיטה ועברו לבית אבן בשכונת בית הכרם. בבית הזה השתקע. בבית הזה העביר את שנותיו, את חייו ומהבית הזה לא נדד עוד. הבית הזה הוא ששימש לו כבסיס אם להמשך מתמיד של מסעו. מסע של קריאה, מחקר, הגות, תהייה וחיפוש - תמיד בתנועה. כשנפגשנו לא הסביר מדוע הוא מסרב למפות את התנועה הזאת, רק העיד שלא נענה מעולם לבקשות לכתוב על עצמו או לנהל יומן. לאחרונה נסע ללונדון, בה הוא מרבה לבקר. כשמגיע אל העיר, נוהג להתארך ב"קלאב" בו הוא חבר, ואת זמנו מעביר בקריאה. הוא קורא. וקורא. וקורא וקורא וקורא. אבל הוא לא רק קורא, אלא גם מתדיין עם הטקסטים, רואה כיצד הם מתפלמסים ביניהם, מתווכח איתם ומזמין עותקי ספרים נדירים מה"בריטיש ליבררי".

בעצמו כתב ספרים בנושא התמחותו: "רבים כמובן חושבים שאני איש מדעי היהדות, בין השאר בגלל שבמשך שנים הייתי ראש החוג למחשבת ישראל, וכתבתי ספרים בתורת הקבלה, אך העולם הוא לא היהדות. יהדות היא אחת התרבויות שהדת היא היבט משמעותי בה אך אני מגדיר את עצמי כחוקר דתות, דתות כתופעה תרבותית". הוא מבקש להבהיר שלא התכוון לפסול את היהדות: "אני מאוד ליברלי", מוסיף בחיך. כחלק מהמסע שעבר, בחר להמשיך לשמור מצוות, אבל רק בתוך כתלי ביתו. הוא מסביר שברצונו שתהיה לו אפשרות לארח גם את האדוק שביהודים, אך בנדידתו מסרב להיות נטל על מארחיו. כדי לנסות ולהבהיר את הפרספקטיבה הנכונה מבחינתו, הוא מציג ספר שערך ובו אוסף פסלי אלים סינים קדומים: "בשבילי, זה ספר חשוב יותר מאשר הספרים שכתבתי על תורת הקבלה". ב-1960, ארבע שנים אחרי שנחתם פרק הנדודים הגיאוגרפים בחייו, הגיע לכנס מדעי ביפן: "ריתק אותי המפגש עם תרבות שהיא אחרת. כחוקר דתות, מקצוע שמהותו הוא לנסות להבין את הדברים, אני נדרש גם למדע משווה. זה אמנם ביטוי שאינו ערב לאוזן, אך יש צורך בהשוואה בין דתות על מנת לצאת מהמצר".

הוא יושב בחדר העבודה שלו, מוקף בספרים ובכתובות ביפנית. ייתכן וסירובו להתראיין ובקשתו לכתוב עליו בעילום שם נובע מכך שהוא חוזה את המורכבות שבמשימה לכתוב עליו. לכתוב על אינטלקטואל אמיתי, על פלורליסט כנה, במציאות שבה אחרי כל אחת מהמלים האלו משתרכת סוללה של משמעויות ציניות. את הספר שכתב על דתות משתנות בעולם משתנה הקדיש לחמשת ילדיו, שכחלק מהדור הם: "הקורבנות של העולם הזה".

מיומנו של הנסיך הקטן

הטייס והנסיך: אחרית דבר

נסיכי היקר,

לא יכולתי לכתוב לך זמן רב, ואת הסיבה לכך ייתכן וראית מכוכבך. מלחמה נוראה פוקדת את כוכבי שלי מזה זמן מה. ואתה בטח זוכר שאיני יכול לטרב למשימות טייס, במיוחד כשהן מתרחשות בלילה, כשרק הכוכבים מנחים את הדרך כמו מגדלורים המכוונים ומברכים אותנו לשלום.

עלי להודות כי תקופה זו אינה פשוטה לי כלל. עלי להילחם מול מפקדיי שיאשרו לי לצאת לטיסות. אתה מבין, בגילי, מסתבר, לבקש לסכן את חיך עבור צרפת אינו דבר של מה בכך, ורציתי, כל כך רציתי לרחוץ בנהר הכדורים והתחמושת. לבסוף הצלחתי לשכנעם, יצאתי לאסוף מידע ותצלומים מעל שמי גרמניה הבוערת. אמור לי, האם ניתן לראות את הבערה מכוכבך? ממטוסי ראיתי חלק מהזוועות, או לפחות את מה שהותירו מאחור. כפרים שלמים, כנסיות עתיקות, בתים נושנים על מטעני זכרונותיהם, כל אלה עלו באש והשאירו אחריהם חלקי יבשת שלמים שחורים וחרוכים. "עולים באש" הוא ביטוי מוגזם לתיאור המתרחש מגובה עשרת אלפים מטר, שכן הכפרים כמו גם היערות הוותיקים שהקיפו אותם הותירו רק שורות מסודרות של תמרות עשן, אין עוד להבות לוחשות. רק צלו של מטוסי המתרוצץ על פני הקרקע העיד על קיומי במקום. אילו רק היו שולחים אותי לטוס בלילה, הלילה האהוב כל כך. בלילה יכול אני להניח לדברים החשובים באמת לתפוס את צורתם ולמחוק את הבלי היום הסוער.

היעדרה של השמש כפול ומכופל הוא, בעיקר כאשר מדובר בשמי אירופה ההולכים ומשחירים בכל יום שעובר. הזוועות מתרחשות לא רק על האדמה, אלא גם בסביבתי שלי, בשמיים. מטוסי היירוט של האויב נופלים עליך כרעם. ברגע

שהם מאתרים אותך, הם אינם ממהרים לשום מקום, כמו גבר המחזר אחר שובל שמלתה של אשה מקיצו השני של החדר במטרה לתפוס את מבטה. בזמן שאתה עסוק בבחינת הקרקע, האויב בוחן אותך מלמעלה. כל זמנך עומד לרשותם. אתה הופך להיות עכבר הלכוד בצילו של הדורס המבקש את סופך, בדיוק כפי שאתה מבקש להמשיך לטוס. ברגע שתדע כי מתחולל קרב, שווה ערך אתה לקורבנו של נחש הפתן המשלח את ארסו באחת. וכך, גם כאשר השקט חוזר, שום דבר בעצם אינו השתנה. בזמן שמעורק של צוואר הנווט שלי ניתז שטף הדם הראשון וממכסה המנוע הימני כבר עלו השלהבות הבנתי שמטוסי היירוט אינם הורגים, הם זורעים את המוות המתקרב.

זוכר אתה, שכשנפגשנו, נשאתי עמי פציעה ברגלי. הצליעה שהלכה עמי במשך שנים, מאז אותה נחיתת חירום. אותה טיסה, אני וחברי אנדרה, ודאי סיפרתי לך עליו כיוון שהיה המכונאי המועדף עלי, בייחוד כאשר היינו צריכים לטוס במסלולים חדשים. היינו בדרך לסייגון, אך תקלה טכנית הביאה אותנו לנחות בסהרה הגדולה. המסע שנאלצנו לעבור לאחר אותה נחיתת אונס הותירה בי חותם שאני נושא עמי עד היום. במשך חמישה ימים הלכנו. רק הלכנו אנדרה ואני. אינני זוכר במדויק את תחושותיי, אך אני זוכר שנהייתי רגשן כשנחתנו, ולעומת האדמה הטובה עליה הלכנו, המשיכה להדהד במוחי (בעיקר כי הקסדה שחבשתי לחצה עלי כשהיינו בתוך מערבולת הציקלון) תחושת הסחרור הרעה שממנה נחלצנו. אותו אדם שהיה בתוך גיהנום הציקלון, איננו האדם בר המזל שצעד למחרת על אותה אדמה טובה. ועכשיו בכפרים וביערות חרוכי הלהבות, אין עוד איש הזוכה להלך על אדמתו, הם הרסו הכל ולא הותירו אחריהם דבר. לא נמצא שם אדם שזכה לחמוק מסופת הציקלון האנושית. ובמקום שבו התקיים עד אז גוף חי אין עוד אלא ציבור של איברים שההקשרים ביניהם ניתקו. יהיו האנשים לוחמניים ככל שיהיו- האויב מתקדם כרצונו. אני מאמין, בפשטות, כי אלו שמתו משמשים בני ערובה לאחרים. הצליעה, אומרים עליה שהיא מיטיבה עמי. מוסיפה לי מעט מסתורין ודרמה. אך יודע אתה מה דעתי על דרמה. אין בעולמנו דבר דרמטי באמת זולת הקשרים האנושיים שאנו יוצרים. אותם קשרים ששמעת עליהם מפי השועל. אני חושב שאף ראיתי את השועל כעבור זמן מה, לאחר שעזבת. הוא התקרב אלי ושאל אם ראיתי במקרה חבורה של בני אדם המבקשים ללכוד את ראשו. באותם ימים בסהרה, לא ראיתי שום אדם, מלבד אנדרה חברי.

אינני בטוח מתי יגיע מכתבי זה. ידוע לי שבימים אלה מטוסי הדואר מוקצים ברובם להגנה ותקיפה של כוחות גרמניים. אך אני מאמין בשירות הדואר שידאג להעביר לכוכבך את מכתבי בהקדם. ואל תשכח לספר לי על שושנתך. אני זוכר שלא תמיד היה לך קל אתה, אך אני מקווה שיישרתם את ההדורים.

ועד אז, להתראות.

*

ידידי היקר,

כל כך שמחתי לקבל את מכתבך! לא היה לי ספק שהוא יגיע, אבל אתה יודע, עבר זמן רב מאז מכתבך האחרון, זה שנכתב בעודך שוכב במיטת בית החולים, כי שוב נפלת מן השמים. ולשאלתך והשערתך - התשובה היא כן. מדי ערב אני מתבונן בשקיעות השמש המרובות, הצובעות את כוכבי בגוונים מרהיבים והשמש מבצעת את מחולה היומי, חוצים את מבטי מטוסים מהירים, יש כאלה שטסים ימינה, כאלה שטסים שמאלה, מתרוצצים לכל עבר. מחפשים את דרכם בין הכוכבים ומקווים, מקווים שאלו אכן מסמנים להם את דרכם ולא טומנים בחובתם תחבולת אורות.

אינני מבין את המתרחש על כוכבך. המבוגרים על כוכבך מזכירים לי את עצי הבאובב, בהם עלי להילחם שוב ושוב בטרם צמיחתם, ואם איני מספיק לעוקרם, הם עלולים לבקע את כוכבי. מדוע נתנו לבאובבים שעל כוכבך להצמיח ענפים ושורשים כה איתנים? הרי אלה מחפשים רק כיצד יוכלו להשתלט על הכל, לבלוע הכל על חשבון כל השאר.

אך למדתי לדעת כי למרות אותו רוע התופס צורה של עץ או של אדם מבוגר, אתה אינך מבקש להרע, אתה עושה את שפוקדים עליך בתנאים שלך. תמיד אהבת לטוס, לראות את כל הארצות ממעוף הציפור, ולבצע את שהוטל עליך. לא חיפשת לברוח כמו אותו שיכור שפגשתי, שניסה להפיג את חרפת התמכרותו על ידי השתייה, כי לא היית צריך, עשית את בחירתך ובחרת בשמים. הראית לי כי חירותך נמצאת עמך בכל שעה ואת מיטב חירותך חווית בתוך גוש המתכות והברזלים שאתה קורא לו מטוס.

אך עלי לשאול אותך לדעתך, האם ללא מטוסך, יכולת לחוות את חירותך השלמה? האם מדליק הפנסים שפגשתי היה יכול להפיק את תועלתו לזולת גם ללא פנסים להדליק? והשועל אותו הזכרת במכתבך, האם היה יכול לחיות על כוכבי ללא בני אדם הרודפים את ראשו? או ללא התרנגולות המספקות לו את מזונו לקיומו? האם גם אז היה יודע כיצד ללמדני על קשירת קשרים?

ובאשר לשושנתי, היפה מכולן, האם הייתי יודע לאהוב אותה אילולא עזבתי אותה? אמת שהיא עדיין לא מוצאת טעם בחיפושי ומסעותיי, אך היא חיכתה לי, היא ידעה שאחזור אליה ואוהב אותה. בכל פעם שאיבדתי מעט מדעתי, הבטתי בכוכבים המאירים וידעתי כי היא קוראת לי לחזור אליה, לטפל בה, אבל בעיקר, יש להודות, לטפל בי. רק היא יודעת כיצד לנהוג בי ועל כך אני אוהב אותה אהבת אמת, אך אותה דרך שהיא נוהגת בי, היא גם הסיבה שאהבתנו היא כמו שתי וערב של אהבות ופרידות. היא לימדה אותי זאת.

ידידי הטוב, אני שולח מכתב זה דרך אחד מידידיך שעצר לנוח על כוכבי בדרכו למטרתו, לא שאלתי מה היא כי נראה שמטרתו העיקה עלי, ולא רציתי להכביד יתר על המידה, אך שיערתי כי הסיבה כרוכה בכדורי הבערה הגדולים ותמרות העשן השחורות שלעתים מעיבות על יפי השקיעות. הוא אמר שידאג לכך שהמכתב ימצא את דרכו לידיך, וכך מקווה גם אני.

*

נסיכי הקטן,

אני כותב לך מכתב זה מדירתי החדשה, זה כמעט חודש ימים שאינני חש במיטבי ועל כך עלי להישאר על גבי אדמת האנוש ולנוח את כאביי. אינני מוצא טעם במנוחה הכפויה עלי, אך הרופאים לא מותירים לי ברירה. ואני יודע שגם מפקדי וחבריי לטייסת 2/33, שחלקם דואגים לפקוד את מיטתי מדי פעם, לא יאפשרו לי לצאת לטיסות גם אם חיייהם יהיו תלויים בכך. לכן נסיכי, סלח לי אם מכתב זה יהיה מעט עגמומי, השחות על האדמה לאורך זמן אינה מיטבה עמי. או לפחות כך אני טוען.

אותו טייס שנחת על כוכבך היה ידידי פיננו. אותו יום הוא יצא לטיסה במקומי כיוון שלא יכולתי לקום ממיטתי לאחר התרסקות מטוסי באוקיינוס הגדול. פיננו

יצא לקראת השעה שלוש בצהריים והיה אמור לעבור בשלוש תחנות הביניים - סיסנרוס, פורט-אטיין וקפ-זובי. טלפנתי למשרד האלחוט לשמוע על מיקומו אך הם אמרו לי שלא שמעו ממנו שעה ארוכה. הוא התעקש לצאת לטיסה זו על אף שתמיד אחז בו פחד לפני שהיה ממריא, הוא היה נחוש להחליף אותי, זו גם היתה אמורה להיות טיסתו האחרונה כיוון שעמד להינשא ולפרוש לחיי משפחה. אנחנו בינתיים ארגנו לזוג המאושר מסיבת אירוסין, ואף תרמתי חצי ממשכורת, 2000 פרנק, עבור קניית בקבוקי השמפנייה למסיבה.

פינו לא הגיע למסיבה, הוא גם לא הגיע לתחנת הביניים האחרונה שלו, אבל שירות קווי הדואר הדואג לכך שכל מכתב ימצא את יעדו, דאג להעביר לי את מכתבך. אתה נסיכי הקטן, האחרון שראה את פינו. ואני, אני הייתי צריך להיות שם במקומו, זה היה הקו שהכרתי טוב מכולם. הוא מת במקומי. זו לא הפעם הראשונה שמשוהו כזה קורה, בשנים טרופות אלה, רק אחד מתוך שלושה מטוסים חוזר לבסיס בשלום. בתור מנהל חברת התעופה אירופוסטל הייתי עד לטיסות רבות שלא הגיעו ליעדם, או לטייסים שהיו מפחדים לצאת למשימתם בגלל תחזית מזג אוויר מסעירה. פעם אחת, אף החלפתי את אלבר שהיה טייס ותיק אך חשש מרוע התחזית, היה זה ליל האירוסין שלי, ובכל זאת, דבר לא מנע ממני לבצע את משימתי, אפילו לא ארוסתי הטרייה. את אלבר פיטרתי באותו היום, אך דאגתי לשלוח מברק שירגיע את אלו שבאו לחגוג את אירוסיי ובו כתבתי: "אלף סליחות על היעדרותי. המשיכו חגיגות האירוסין בשדה עד שובי. שמים בהירים יותר ורוח נוחה יותר בחזרה. לקראת חצות, אני מקווה. סנט-אקס". הבטחתי לארוסתי רק מה שיכולתי: לילות בלי שינה, שינויים בלתי צפויים, תמיד בלי מטען, שום דבר מלבד חיי. ביקשתי ממנה להיות ילדה גדולה ולטפל היטב בלבי. אתה מבין נסיכי, אין דבר על האדמה שיכול לייצב אותי, האמת שלי היא שם, בשמים.

בטח אתה שואל את עצמך, מה הטעם אם כן? ובכן, הטעם היחיד שנמצא לפעולה שהיא חסרת טעם זו הוא בעצם העשייה, בעצם העמידה בניסיון, זהו תרגיל משמעת לנפש ובמקרה שאין שכר גשמי אזי שמור לנפש שכר על המאמץ. כשקראתי את מכתבך נעצבתי למשמע סיפוריך אודות המטוסים המסתירים מעיניך את השקיעות הצבעוניות. מלחמה נוראה מתחוללת על אדמתנו ואתה צודק בדבריך אודות עצי הבאובב, היה עלינו לקטוע אותם בעודם באיבם ולא לתת להם להבקיע את אדמתנו. הם כבר בלעו כמעט את כל צרפת. וגם צדקת כשאמרת

שזוהי שאלה של סדר ומשטר, היה עלינו לדאוג גם לניקיון כוכבנו, כי הדחייה אכן הביאה לשואה, בדיוק כפי שאמרת.

אולי אתה זוכר את לאון, נדמה לי שסיפרתי לך עליו בעבר אך אינני בטוח בכך. לאון הוא חברי הטוב ביותר, אינני מכיר אדם מלבדו שציורים וספרים של אחרים הם כמו אוויר לנשימה עבורו. עבורי היה לאון כמו מצפן שמכוון את הדרך יותר מכל מפה או מחשבה. אני לא אשכח את היום שישבנו על גדות הסאון, ליד טורנוס. זה היה בימים הטובים שלפני המלחמה, ישבנו במסעדה שמרפסת העץ שלה היתה תלויה מעל הנהר, שתינו יין פרנו אפילו שרופאו אסר עליו. זה היה יום שהרגיש כמו אירוע מיוחד, אך ללא סיבה מיוחדת, מעין חג סמוי ונדמה היה שגם השמש, שחילקה קרניים מלטפות לנו ולצפצפות שהיו על גדות הנהר, החליטה לחגוג עימנו את יום החג הסמוי. זה היה מין מצב מושלם - לאחר שהתממשו כל משאות נפשנו, לא נותר לנו עוד דבר לחשוף זה בפני זה, הרגשנו טהורים, הרגשנו שהיקום מראה לנו את רצונו הטוב במלוא תפארתו. אותו יום, לא היה לנו סיכוי לצפות את שעומד להתרחש על האדמה החגיגית שבירכה אותנו.

קעת, לאחר כיבושה המוחלט של צרפת ששקעה כגוש אחד - כמו אונייה שאורותיה כבו ואין רואים אותה ואין לדעת אם הצליחה לעמוד בסכנות הים - כך מייסר אותי גורל אהובי, השבריריות שלהם מאיימת על מהותי. ולאון, גם הוא נמצא שם, על האונייה ושרוי במצב של קור ורעב. כדי לדמיין שהוא עדיין נושם אני חייב להאמין שהפולש מתעלם ממנו כי ליאון סכנתו כפולה היא: גם צרפתי וגם יהודי. כבר חודשים שאיני מצליח ליצור עימו קשר ודאגתי הולכת וגוברת. אני יודע שהמוות אינו בשליטתנו, אך מי שיש לו מה למענו יחיה - קל לו לשאת כמעט כל איך. הרי האדם עצמו הוא הקובע את מהותו ולכן יש בי גם מעין ביטחון סמוי כי לאון מצא לו מקום להמשך לקיים את מהותו.

בימים של מלחמה אין משמעות או מקום לגיאוגרפים ולשיכורים, ואף מדליקי הפנסים איבדו את תועלתם עבור הזולת, שכן המצאות מרובות וחדשניות שמשות להם כתחליף, ואלה שהיו מחפשים את המעיינות כדי להרוות את צימאונם כבר לא צריכים ללכת רחוק. האדם לא רודף עכשיו אחר שועלים, האדם רודף את האדם. החוק והמשפט גם הם הכזיבו ואיתם גם התבונה האנושית. יושבים להם האינטלקטואלים שעומדים מנגד לזוועות, במגדלי השן הגבוהים ואינם מתערבים. גם אם יפרוץ הר געש למולם, לא יעשו דבר.

קשה לי השהות הרחוקה מכל חבריי הטייסיים. הידיעה שהם נמצאים במרחבים העצומים של השמים ואני נמצא כאן על האדמה, מותירה אותי ער למשך ימים. איני מסוגל כמעט לישון, אני יכול לאכול פעם אחת ביום או כלל לא, אני מסוגל לשתות חבית של נוזלים בבת אחת ואני מסוגל גם להעביר ימים שלמים ללא טיפה. סדר היום שלי נקבע לפי רוחות השמים והסערות שבלבי. איני יכול להועיל ולו במעט כל עוד אני על האדמה ומעולם לא אהבתי ללכת ברגל. אני חושב שבאופן מסוים עברתי את המוות, נערכה בינינו הכרות כפויה, ועכשיו עלי להמשיך בחיים, כאילו המוות לא היה שם מעולם.

קשה להתקיים. האדם אינו אלא צומת קשרים, אלא שקשרי שלי כבר אינם שווים הרבה. ארוסתי, שידועת שאני אוהב אותה יותר מכל, גם היא מבינה שקשה להתקיים. לאחר שפרסמתי את "טיסת לילה" הייתי מוזמן לכל מיני מפגשים בהם היו מעריצות רבות עטות על מלותיי ומחכות שאניח את מבטי עליהן. והיא, היא היתה באה לאסוף אותי בלילה או דואגת לטלפן אלי ולדאוג שיביאו אותי הביתה, היא ידעה מה הייתי עושה שם, והיא אהבה אותי גם, אך ידעה גם היא שקשה להתקיים, אתי או בכלל.

אשתדל לכתוב לך בהקדם חדשות מעט יותר טובות, מקווה שעד אז אחזור אל הטיסות האהובות ואוכל שוב למצוא את האמת שבכוכבים.

*

חברי הטוב,

חייתי זמן רב למכתבך! חששתי שקרה הנורא מכל. כל כך דאגתי שהחלטתי לצאת למסע עם להקת עופות בר נודדים כדי לחפשך בשמים הגדולים. שמחתי שאתה נמצא בחוף מבטחים, אך מצערתי אותי עגמומיותך וסיפוריך אודות חבריך. איני מסוגל לדמיין כיצד הרגשת לאחר ששמעת על ידיך פינו. כשהיה על כוכבי לא דיבר כמעט, אך הוא אכן סיפר לי כי הוא עומד להינשא בקרוב. אתה יודע שאני אינני מבין מדוע אנשים בוחרים להינשא. הוא סיפר לי כי מיד שראה אותה רצה להתחתן אתה, רצה לגנוב אותה לעצמו. אני, אני אוהב שאוהבים אותי, אני לא אוהב לגנוב דברים, אני אוהב שנותנים לי אותם מרצון. ויש לי חדשות טובות בשבילך. כשיצאתי עם להקת עופות הבר, טסנו

מעל שמי פריז. רציתי לעוף דווקא לשם כי חשבתי שאולי בשמיה של צרפת אוכל לראות את מטוסך שלך או של חבריך ולשאל אותם לשלומך. אך עופות הבר האדיבים החליטו בשלב מסוים של התעופה כי הן זקוקים למנוחה ונחתו בשטח פתוח בפרבריה של פריז. ושם ראיתי את חברך ליאון נמצא בבית קיט יחד עם משפחתו. הוא סיפר לי שבמשך שלושים ושלוש ימים הם ברחו, רצו על רגליהם למצוא מחסה, הם התחבאו מרודפיהם ונדמה כי עכשיו מצבם טוב. ידעתי שזהו ליאון כיוון שבזמן שיצא לעשן את מקטרתו בגן הפרחים, ניגשתי אליו בשקט וציירתי לו על האדמה את נחש הברית. הוא לא חשב לרגע שמדובר בכובע ומיד חיך ואמר: "הרי זהו נחש בריח שבלע פיל! הנחשים-הבריחים בולעים את טרפם בשלמות בלי ללעוס אותו, אחר כך אין הם יכולים לזוז ממקומם והם שקועים בשינה במשך ששת ירחי העיכול". כה שמח הייתי למשמע אוזניי והחלטתי להשתתף במנוחת הציפורים ולהמשיך לשמוע ממשנתו הפילוסופית של חברך.

לאחר שהמראנו ממקום המחבוא של משפחת ורת, החליטו עופות הבר לערוך עצירת ביניים נוספת, והפעם הם נחתו במקום שהיה לי מוכר היטב, המדבר. כיוון שהמדבריות ניחנו בתכונת האינסופיות לא יכולתי לדעת באיזה חלק של המדבר אני נמצא, או בכלל באיזה מדבר מדובר. אתם, טייסי קווי הדואר של הסהרה, אסירי החולות, ודאי הייתם יודעים בדיוק היכן אתם נמצאים ומה יש לעשות בנידון. אך אני, אני בעיקר הרגשתי בודד, הרחק מאהובתי, הרחק מביתי ומוצף דאגות. אולי בזמן היעדרי צמחו להם עצי באובב המבקשים להרוס את כוכבי, או גרוע מכך - אולי הכבשה היתה כה רעבה שהחליטה לבדוק את טעמה של השושנה שלי. אין אני יכול לעשות הרבה בנידון כי זו היא דרכם של הכבשים, בעיקר אלה שלא קשורות ברצועת עור.

אבל השושנה הענגה שלי, עם ארבעת חוחיה המופלאים ומכסה הזכוכית המבריק השומר עליה, ודאי ידעה מה להגיד לכבשה כדי להסיח את דעתה ממנה, וכפי שאני מכיר את יופיה, ודאי גרמה גם לכבשה להתאהב בה. אין אחד שלא ראה אותה ולא ניסה לקחת אותה לעצמו. ואני בינתיים במדבר, בין עופות המדבר שהתעופפו בחיפוש אחר מזון ומים, הרהרתי במצבי, בהיותי אבוד ומאויים, עירום בין חול לכוכבים ודממה רבה מרחיקה אותי ממוקד חיי. בודד הייתי יותר מספן שספינתו נטרפה בלב ים והוא נישא על גבי רפסודה וחשבתי רבות עליך. כעבור זמן מה החליטו עופות הבר לחזור לביתם והורידו אותי בכוכבי. מפגש זה עם המדבר

הותיר בי מחשבות רבות שעלי עוד להבין, כיוון שמעבר לבדידות הרבה שחשתי, מצאתי עצמי מתגעגע לחולות.

כתוב לי במהרה שאדע כי שלומך טוב. והסר דאגה מלבך באשר לחברך הטוב ליאון, שלומו טוב והוא חושב עליך הרבה ומרבה בדאגות שאותן ניסיתי להסיר מלבך. כתוב לי במהרה כדי שאוכל גם אני להסיר דאגה מלבי.

פורטת על מיתרי הלבנט

היה זה באביב של שנת 1938. סיפור ימיה הראשונים בארץ של קלרי סרבש, הנבלנית הראשונה של התזמורת הפילהרמונית הארצישראלית. איך ניגנה תחת שרביטו של טוסקניני. בתוך שלושה ימים היא הרגישה כאן לגמרי בבית

בארון הבגדים שלי תלוי מעיל פרווה ארוך ומנומר, אנדרטה פראית לזכרה של אשה שהסתערה בעשר אצבעותיה על עולם המוסיקה הקלאסית. חמישה ברדלסים, שעד שנות הארבעים של המאה הקודמת עוד התרוצצו חיים בדרומה של מצרים, ניצודו ונתפרו למעיל הפרווה של קלרי סרבש, הנבלנית הראשונה של התזמורת הפילהרמונית הארצישראלית, לימים התזמורת הפילהרמונית הישראלית מיסודו של ברוניסלב הוברמן. בשבע שנותיה של מלחמת העולם השנייה הופיעה קלרי סרבש ב-24 קונצרטים במצרים. שם תפרו את המעיל לפי מידותיה.

קלרי, שנולדה בבודפשט ב-1911, נועדה להיות נגנית נבל עוד טרם לידתה. אביה, רופא נשים במקצועו, חלם על בת שתנגן בכלי האלוהי הזה, שבמידת מה גם הציל את חייה. בשנת 1938, כשענני מלחמה ושואה התקשרו באירופה, עזבה הנבלנית בת העשרים ושבע את משפחתה, את עתידה המוזיקלי המובטח באופרה של וינה, ועלתה על אוניה הנוסעת לארץ בעקבות הזמנה של הוברמן.

“לא היה צורך לקנות דבר למסע. כגברת צעירה ואלגנטית מבודפשט הייתי מצוידת היטב, כולל סטים של בגדי ערב. לקחתי אתי את מצלמת הקודאק הקטנה שלי, והדבר היחיד שקניתי למסע היה זוג משקפי שמש כהים, להיות מוכנה לשמש הדרום העזה”. עד סוף חייה הרכיבה קלרי סרבש משקפי שמש גם בתוך הבית בימי הקיץ.

“ב-11 באפריל 1938 עליתי על רכבת לטריאסט. נפרדתי ממשפחתי, עייפה עד מוות מהעבודה עד הרגע האחרון בתזמורת בודפשט. לבדי עם הנבל, נוסעת

לארץ שהכרתי רק מלימודי הגיאוגרפיה בבית הספר. פלשתינה, ארץ הקודש, ירושלים. גדלתי כיהודייה בתודעה, אבל בהתבוללות מוחלטת. הידע שלי בתנ"ך הסתכם במה שלמדתי בשיעורי דת בבית הספר והקשר היחיד שהיה לי למנהגים יהודיים היה צום יום הכיפורים. אמא נהגה לצום ביום הכיפורים. אבא, שלכאורה נולד למשפחה שומרת מצוות, נעשה מתבולל לגמרי.

"לא שמעתי על ציונות, הרצל או הצהרת בלפור. הדבר היחיד שידעתי, זה שמאז עלה היטלר לשלטון בגרמניה, הרבה יהודים גרמנים מהגרים לפלשתינה. מעולם לא סבלתי מאנטישמיות בכל עשרים ושבע שנות חיי בבודפשט. העריכו את יכולתי המוסיקליות ומעולם לא נשאלתי לדתי. להרבה אנשים לא היה מושג שאני יהודייה. ההזמנה לפלשתינה נפלה עליהם בהפתעה.

"מטריאסט הפליגה האוניה 'גרוסלמה', 12,000 טון, לפלשתינה. הנבל הועבר מהרכבת לאוניה על ידי נציגי סוכנות הנסיעות 'אדריאטיקה' לפי בקשה מיוחדת של הוברמן. עליתי לאוניה אחרי הצהריים, ותיבת הנבל כבר חכתה לי מול דלת תאי הפרטי. בליל 13 באפריל 1938 הפלגנו לחיפה".

המסע ארך חמישה ימים. ב-18 באפריל בשעה חמש בבוקר נשמעה דפיקה בדלת. אדם קטן קומה הציג את עצמו כאדון מילשטיין. הוא ביקש מקלרי להתלוות אליו ונשא את מזוודותיה. בתוך עשר דקות הוא העביר אותה את בדיקת הדרכונים והמכס ויחד ירדו לחוף. על המראות הראשונים של פלשתינה היא כותבת: "כבר מהאוניה ראיתי פנורמה יוצאת דופן לעיני, הר הכרמל המרשים מנוקד בבתים לבנים שנראו לי לא גמורים. התרגלתי כבר לסגנון החדש של הבאהאוס בבודפשט, שאת גגות הבניינים השטוחים מקיף קיר בגובה מטר, אבל כאן גגות הבתים פשוט היו שטוחים..."

האדון מילשטיין ליווה את קלרי למונית שחורה והציג לפניה את הנהג דובר הגרמנית. הוא הבטיח לה שהיא תהיה בזמן בתל אביב ושלא תדאג לנבל. "נכנסתי למונית והיא זינקה אל הכביש שהיה ריק לחלוטין בשעת הבוקר המוקדמת. הנהג דיבר אלי לאורך כל הדרך כאדם שווה בחברה. זה היה יוצא דופן בשבילי. הוא דיבר על הוברמן, טוסקניני, תזמורת, בטוהובן, ברהמס, קהל. חשבתי לעצמי שמעולם לא פגשתי נהג מונית כל כך אינטליגנטי". מימינה ומשמאלה ראתה קלרי מראה מסקרן, כבשים ופרות שחורות רזות רועות באחו. באירופה היתה רגילה לפרות דשנות יותר. בשבע הגיעה לתל אביב. העיר נראתה לה כאתר נופש בחוף הים

האדריאטי.

משרדי התזמורת שכנו אז ברחוב טרומפלדור 16. שם פגשה את מנכ"ל התזמורת, מר לברטוב, שהזמין לה בעוד מועד חדר ליד מלון "אטלנטיק", במרחק הליכה של כרבע שעה מאולם החזרות של התזמורת.

החזרה עם המנצח ארתורו טוסקניני עמדה להתחיל ב-10.00.

"אחרי לילה של שיט בים סוער הרגשתי קצת מסוחררת, והחלטתי לאכול ארוחת בוקר על מרפסת בית המלון הסמוך. בשמונה לקחתי מונית למקום שבו אמורה להתקיים החזרה של התזמורת. חשבתי שאחרי השיט בים הסוער הנבל שלי בוודאי צריך כיוון רציני".

המונית עצרה רחוק, אי שם בצפון העיר, במתחם "ריד המזרח" שליד נמל תל אביב. הבתים הקטנים נשאו מאחור. הרבה חול, גדר ברזל ושביל צר מרוצף אבנים מרובעות הובילו להאנגר בטון לבן. שני אנשים היו שם, עסוקים בארגון כסאות, עמודי תווים וחלוקת תפקידי המוסיקה. הבמה דמתה לקונכייה מעץ. מאחורי הבמה, התמונה הקבועה של תיבות אחסון לקונטרבסים ולתופי טימפאני עמדו דוממות. "את הנבלנית!" קראו עובדי הבמה ונתנו לה את התווים. בתוכנית היה צייקובסקי ("רומיאו ויוליה") וסן סאנס (ה"דאנס מקאבר").

עד שהתחילה החזרה כבר הגיע הנבל ו-47 מיתריו הספיקו לעבור כיוון מדוקדק בעזרת מפתח הכיוון שנשאה בתיקה. כבר בסוף החזרה חשה קלרי בבית.

למחרת בבוקר ניגש אליה הוברמן והזמין אותה להצטרף לקונצרט התזמורת בירושלים. התוכנית היתה: סינגליה (אוברטורה), מנדלסון (הסימפוניה האיטלקית), ושוברט (הסימפוניה השביעית). החזרה השנייה היתה טובה מאוד. טוסקניני היה מרוצה. ואמנם בבוקר המחרת הצטרפה קלרי לתזמורת, שעלתה לירושלים לקונצרט חגיגי. הנסיעה ארכה שעתיים. מחלון האוטובוס הנוף הלך והשתנה ממישור לגבעות ירוקות. צבעי האביב נאחזו בשאריות הירוק שהלך והצהיב.

האור הבהק שהיכה בעיניה טישטש את הנופים שזזו כמו סרט בחלון האוטובוס ונמרחו כמו ציור מים מופשט. מחשבותיה נדדו אל שני גביעים שעמדו בסלון בבית הוריה בבודפשט. האחד, גביע כסף עם שיבוצי נחושת מסתלסלים בצורת ערבסקות למלה לא ידועה, והשני - גביע נחושת גבוה וצר מרוקע בדגמים

אוריינטליים סימטריים. היו אלה מזכרות שהביאו סבה וסבתה מביקורם בארץ הקודש, מפלשתינה. בזכרונותיה כותבת קלרי על הנסיעה הזאת: "חשבתי על סבא וסבתא שלי שביקרו כאן בשנת 1912 ועל הסיפורים ששמעתי מהם כשהייתי ילדה, איך הם נסעו בין יפו לירושלים בדיליזנס רתום לשלושה סוסים ארבע עשרה שעות הלוך, ובחזור, בירידה ליפו, שתיים עשרה שעות בעזרת שני סוסים. היא מתארת את המפגש הראשון עם העיר האהובה עליה, שקבעה בה את ביתה כעבור עשרים שנה. "פתאום נגלתה אלי העיר. בתי אבן יפים בגוונים צהבהבים אדמדמים עם גגות רעפים אדומים, חלקם בני שתיים-שלוש קומות. הבניינים היו בסגנון הארכיטקטוני שרווח בסוף המאה ה-19".

עמיתיה ההונגרים לתזמורת הזמינו אותה להתאכסן אתם בפנסיון "סן רמו" ברחוב הנביאים, קרוב לקולנוע "אדיסון", שבו התקיימו הקונצרטים. אחרי ארוחת הצהריים יצאה לטייל ברגל עם עמית לשעבר מתזמורת בודפשט, נגן הקרן טיבור שיק. יחד עלו להר הצופים והשקיפו למטה אל הנוף עוצר הנשימה של ים המלח, סבבו את חומות העיר העתיקה, ומשם לימין משה ולטחנת הקמח. קלרי היתה מוקסמת מהמראות.

בקונצרט בערב הושיבו אותה בשורה הראשונה בין הוברמן לקרלה טוסקניני. את הסימפוניה האיטלקית הגדירה קלרי כתענוג טהור, ומחיאות הכפיים נמשכו זמן רב. המאזינים הריעו למאסטרו טוסקניני. מחיאות הכפיים נמשכו גם ברחוב, כשטוסקניני יצא מהדלת האחורית של האולם אל הלימוזינה השחורה חסינת הכדורים של חיים ויצמן שהסיעה אותו.

"היומיים האלה היו המשמעותיים בביקורי בארץ. למחרת טיילתי בעיר העתיקה, בכותל המערבי, וברבעים השונים. ראיתי ערבים, אנגלים, כמרים, קבצנים, וכלים - י ר ו ש ל י מ עיר בינלאומית.

"ביום המחרת חזרנו לתל-אביב. החזרה של התזמורת נמשכה עד אחר הצהריים. נשארו כמה שעות לנוח לפני הקונצרט של הערב, בניצוחו של טוסקניני, שזכה גם בתל אביב לתשואות רמות.

"למחרת חוויתי לראשונה בחיי שבת בעיר היהודית תל אביב. החנויות נסגרו כבר אחרי הצהריים, האוטובוסים שבתו מנסיעתם, בתי קפה נסגרו ואנשים ניקו את שבילי הכניסה של בתיהם. אדם מסקרן קטן ומזוקן הלך ברחוב, ועקבתי אחריו במבטי. הוא נשף בשופר, מכריז על כניסת השבת. שקט ירד על העיר. ישבתי לבדי

על המרפסת הקטנה של החדר ששכרתי בצפון רחוב בן יהודה, ופתאום הציפה אותי הרגשה מוזרה. הנה אני פה לבדי, רחוקה ממשפחתי היקרה שבבודפשט. נשאתי את עיני לכוכבים ורוח נעימה נשבה מהים. הייתי שמחה. הרגשתי בבית".

כעבור ארבעה שבועות נסעה קלריס סרבש לסדרת רסיטלים בקהיר בהזמנת הרדיו המצרי. בשוק חאן אל-חלילי נעצרה לפני חנות מעילי פרווה והזמינה לה מעיל של עור ברדלס.

עברו חמישים שנה מאז. ביקרתי אותה בדירתה בקומה השישית ברחוב הלל בירושלים, היא פתחה את הדלת ולבשה עליה אותו מעיל. "בשבילך", אמרה ופשטה אותו. "בפאריז עדיין אפשר ללכת עם מעיל כזה". עמדנו לנסוע לירח דבש, אני ואורי, נכדה.

הוא התעורר לדירה ריקה

בני לוי הוא פייר ויקטור, פעיל במרד הסטודנטים של מאי '68 ומייסד תנועת "השמאל הפרולטרי" בצרפת שלאחר המרד. כארבע שנים לאחר מכן, בסתיו 1972, פורצים פעילים פלסטינים לכפר האולימפי במינכן ומכריחים אותו להתמודד עם השאלה, האם גם התנועה המהפכנית שלו הופכת לארגון טרור

פייר התעורר לדירה ריקה. ליואו יצאה מוקדם למפעל והוא נשאר לבד במיטה ולא הצליח לקום. הוא שכב על הגב עם עיניים פקוחות והביט בתקרה. רוח קרה נשבה מהחלון והשמש הציצה בקושי בין העננים. עוד נסיון, ניסה להתרומם - "נו, תקום! אלן מחכה!" נזף בעצמו - אבל הגוף בשלו, בבוקר קריר של ספטמבר מעדיף להישאר מתחת לשמיכה. יש פעמים שהגוף יותר חכם מהראש, חשב, יודע דברים שהראש עוד לא הבין. העיניים טיילו על התקרה העקומה של החדר בלי מטרה והעירו את המחשבות שהטרידו אותו בחודשים האחרונים. ההשתלטות בליפ, המוות המיותר של אוברני במפעל רנו, הדברים שהיו ברורים ובזמן האחרון הפכו אפורים. פעם זה לא היה קורה לו, לא המחשבות האלה ולא התמהמהות בבוקר.

פייר נזכר איך פגש את אוברני, בספטמבר הוא ב-68' כשהכל התחיל, בבית קפה קטן מאחורי גני לוקסמבורג. הוא הגיע לפגישה נסער מהגנים המלאים, לא מבין איך השגרה חזרה לרחובות. איך בחופשת הקיץ כולם יצאו לנופש, איך השאנז אליזה מלאה בקונים, איך בתי הקפה הומים ואיך הגנים שלווים כאילו לא קרה דבר. השגרה לא נתנה לו מנוחה, הוא החליט לפעול ולכן נפגש עם אוברני. את ההחלטה קיבל בתחילת החודש כשעמד בקונקורד ליד האובליסק, סכין הקולוניאליזם התקוע בלבה של פריז, והביט לעבר שדרות השאנז אליזה העמוסות באנשים החוזרים מחופשות הקיץ. באופק עמדו שער הניצחון ומגדל אייפל חזקים ויציבים במקומם כאילו פריז לא רעדה מעולם, ולרגע חשש שאירועי מאי היו רק

חלום. ההפגנות, העימותים עם המשטרה, השביתה הגדולה עם מליוני הפועלים, הבריחה של דה גול וההכרזה על בחירות - כל אלה נראו אז רחוקים מאוד. כל מה שהיה נראה בסוף האביב כראשיתה של המהפכה, נעלם בקיץ כלא היה. ביוני זכה דה גול בבחירות ברוב גדול, באוגוסט יצאו הצרפתים לחופשה הגדולה, ובספטמבר גילו פעילי המרד שנותרו ללא הציבור הצרפתי שחזר לחיי השגרה, וללא התנועות, שפורקו על ידי משרד הפנים כדי לשים סוף למרד. אבל לפייר היה ברור: המרד במאי הוא לא הסוף, אלא רק ההתחלה.

צלצול הפעמון מהכנסייה הסמוכה העיר אותו מהמחשבות על האירועים הרחוקים. כבר מאוחר ואלן בטח מודאג שלא הגיע. כבר קרה שלא הגיע לפגישות עם אלן מהחשש שעוקבים אחריהם או בגלל ביקור משטרתי מפתיע שהכריח אותו לברוח. אבל מאז שהתחייב להתייצב בתחנת המשטרה כל שבועיים, בליווי עורך דין ובן משפחה, הם הפתיעו אותו פחות.

כבר מפינת הרחוב ראה את אלן יושב בשולחן הקבוע, מתווכח בלהט עם היושבים בסמוך אליו. היה זה מראה שבשגרה, לרוב הצרפתים היה קשה לקבל את דעותיהם, ולהם היה קשה לשתוק. כשהתקרב שמע שברי מלים שגרתיות מהיכוח המתנהל בהמשך הרחוב, "חזית עממית, דיכוי, ציונות..." הוא גם שם לב למלים האקטואליות השזורות בדיון "כפר אולימפי, מגורי ספורטאים, מינכן..." תוך כדי שהוא מאיץ את הליכתו ניסה פייר להבין על מה לעזאזל מדבר אלן עם השניים. אלן הבחין בו. ברקע פייר שמע את הרדיו, שבמקום להשמיע את קולו של שדרן המשחקים המדווח על המקצה האחרון, השמיע את קולו של קריין החדשות המדווח בדרמטיות. לפני שהספיק לשאול, אלן כבר החל לספר. הוא דיבר מהר, מנסה להעביר הרבה מידע במעט מלים.

"לפנות בוקר פעילים פלסטינים פרצו לבניין של הישראלים.

אחד נהרג, הראו את הגופה בטלוויזיה.

היו עוד יריות.

כנראה מספטמבר השחור".

היום עבר מהר. עמוס דיווחים. נשמעו יריות במגורי הספורטאים. אולי עוד ישראלי נהרג. הגרמנים ניסו לפרוץ לבניין. הנסיון נכשל. בלילה, לפני שנכנס לדירה של ז'אן, שמע פייר את הדיווח האחרון. הקריין סיפר כי החטופים יוטסו

לארץ אחרת, במה שנראה ככניעה של ישראל, וכפתח למשא ומתן לשחרור הפעילים הפלסטינים הכלואים בתמורה לחטופים. כשנכנס ראה את ובר, ראש הזרוע המחתרתית של הארגון. ובר היה אחראי לפעולות התקפיות רבות שביצע הארגון, גם כאלה שפייר פחות אהב. כולם כבר ישבו בחדר הקטן על הרצפה ועל הספה המרופטת שמצא ז'אן ברחוב לפני חודשיים. החדר היה מלא עשן מבעדו ראה פייר את פניהם, זה היה יום קשה עבור כולם והם אפילו לא ידעו להגיד למה. אף אחד לא נעצר, עיתון התנועה "דבר העם" יצא בלי בעיות מיוחדות, הפעילים יצאו למפעלים, וועדי הפעולה ברחבי צרפת הוקמו והתרחבו. אבל בתוכם, אצל כולם, משהו קרה.

אלן פתח בסיכום הדברים שהיו ידועים לכול: "היום בבוקר פרצו חברינו הפלסטינים לכפר האולימפי במינכן וחטפו אחד עשר ישראלים. במהלך הפעולה נהרגו אחד או שניים מהישראלים שהתנגדו לחטיפה. החלטנו להתכנס היום כדי לדון בתגובה של התנועה לפעולה, בעיקר מתוך התחושה שעולה מהחברים שאנחנו צריכים להגיב".

"אני לא מבין את הצורך הבהול להתכנס, אתם יודעים כמה זה מסוכן שכולנו יחד", קרא ובר מהפינה בה ישב.

"דבר קרה היום, אנחנו לא יכולים להשאר בלי תגובה", המשיך אלן. "ספטמבר השחור" עשה בדיוק מה שצריך כדי להעלות את המאבק להשבת אדמות פלסטין לפלסטינים", קטע אותו ובר, "פעולת גרילה בלב לבה של השחצנות המערבית, ששלחה את הזרוע הקולוניאלית הישראלית לפלסטין, העלתה את הדיכוי הפלסטיני לסדר היום העולמי תוך רגע".

"נהרגו שני בני אדם, ובר", אמרה אן. "הם לא היו נהרגים אם לא היו מתנגדים. אלה שני מתאגרפים, הם ניסו למנוע את הפעולה ובגלל זה ירו בהם".

"הם זרקו את הגופה שלו מהחלון! מה בין זה להגנה עצמית?!", צעקה אן, "אנחנו פועלים פה כדי שהפשיזם לא יעלה שוב, ובאותו זמן בגרמניה חוזרים למראות מאז ועוד מצד שותפים לדרך? אנחנו שואפים למהפכה מבחירה, לא לטרור של רוצחים סטליניסטים".

אלן ופייר לא הגיבו. חוצבי הנאומים והעקרונות לא ידעו מה לומר. "אני לא רואה בכל זה אלא פעולה שהשתבשה, כפי שיכל ויכול לקרות גם

לנו", קבע ובר, "וההשוואה בין הסטליניסטים לפעילים הפלסטינים מגוחכת. איך את יכולה להשוות בין המדוכאים הנלחמים למען החופש לבין מי שסטה מדרכה של המהפכה?!"

"אתה לא יכול להשוות בין הפעולות שלנו לפעולה הזאת, ובר", התערב פייר. "אתה בטוח, פייר? שאזכיר לך כמה דברים, כמו למשל את ההסתערות על הבנק של רוטשילד כפעולת סיוע למאבק של הפלסטינים? גם אז היו דמגוגים שערכו השוואות. אבל אנחנו ידענו. ידענו שאנחנו פועלים בצד הנכון, בצד הלוחם בעד החופש ונגד הדיכוי. לא נתנו לכל אותם מצתדקים לערער את הדרך. לא עצרנו את המהפכה!"

"גם סטלין לא רצה לעצור את המהפכה ולכן הרג מליונים. אנחנו לא נחזור על הטעויות של ברית המועצות! אסור לתת לטרור לשלוט, החירות צריכה לשלוט. אסור שאלימות תחליף דיכוי!" קראה אן בנחרצות.

"אלימות לא תחליף דיכוי, אן, אל תגזימי. הפעולות הן דרך לשבור את ההשתקה, הן לא נועדו להשליט טרור. את זוכרת את הפעולה בלאורור? שם לא רצינו ולא פגענו באדם. אבל בואו נדמה רק לרגע, מה היה קורה אם המטען היה מתפוצץ כמה שעות באיחור ופוגע במישהו? האם היינו הופכים לטרוריסטים? מישהו היה מגנה את הפעולה המוצדקת הזו? גם הפלסטינים לא רצו בהרג, הפעולה השתבשה. אל תהיו גם אתם פעילים במכונת התעמולה הישראלית, אל תשכחו את זכותו של כל אדם לחרות, הרי זאת דרכם של הפלסטינים לחרות."

לפתע זק התפרץ לדירה.

"משטרה?" שאל אלן בחשש.

"לא."

מינכן.

כולם נהרגו."

כולם השתתקו. מביטים על הרצפה והתקרה רק לא להתקל במבטו של אחר. "כשהטמנו פצצה במשרדי לאורור, דאגנו שתתפוצץ כשלא יהיה שם אף אחד", שבר פייר את השתיקה, "כשחטפנו את השומר שרצח את אוברני, התרוצצנו בכל בתי המרקחת בפריז כדי למצוא לו תרופות לסוכרת. כשהחזית העממית הציעה שנסיעה להם בפעולות טרור, סירבנו. להיות מהפכן רוצח זה קל, אבל אנחנו לא כאלה, לעולם לא נפגע באדם. הקמנו את השמאל הפרולטרני אחרי המרד

ב-68' מתוך רצון להמשיך את רוח המאבק ולסייע בשחרור של מיעוטים כבושים, כמו העם הפלסטיני. אנחנו נמשיך להאבק בישראל עד הניצחון המיוחל. אבל באותה מידה נזכור שהמאבק שלנו הוא נגד דעות שחייבות להעלם מהעולם, לא אנשים. המהפכה האמיתית תקרה אם נצליח להשמיד את הפשיזם, מבלי להיות נגועים בו".

جدتي | ג'דה דיִיאֵלי | סבתא שלי

רוחות הלילה מתקרבות. הגוף רועד, הלב מתחיל להלום ואני מרגישה אותו מתבקע בתוכי. אני משננת את התפילות במהרה ומתפללת חזק שיתנו לי לעבור. השעה כבר 18:00, העוצר החל ואני לא יודעת איך אעבור את השומרים. אני מכסה את ראשי, יזהו אותי, אני בטוחה, אבל אני חייבת לנסות לעבור. אני נכנסת לסמטה הצדדית, מקווה שהחושך יסתיר אותי, ובראש שלי אני חושבת רק על יוסף, אליהו, שרלי ודוד הקטן שלא אכלו כל היום. אני אוזרת אומץ והולכת לעבר השומרים. הם צועקים לעברי, "אזי אילהינה דריה!" (בואי הנה מידי!) אחד מהם מתקרב אלי מהר, ראשי צמוד לראשו והוא דורש בצעקה: "ברהו'טו!" (מסמכים!) מה את עושה בשעה כזאת בחוץ? את יודעת שאסור לך לעבור, הלב שלי דופק מהר ואני מדברת מהר ומסבירה: רק עכשיו יצאתי מחנות הנעליים, אני גרה ברחוב הסמוך, לא הספקתי לצאת בזמן, הנה אישור שאני עובדת שם. הוא לקח את המסמכים בעצבים והלך לעבר חבריו. אני עומדת בצד מנסה להקשיב לדבריהם אבל הם מדברים מהר מדי אני לא מצליחה להבין. הוא בא לעברי, אני קפוצה ולחוצה, הוא זורק את המסמכים על הרצפה, תעברי, וזאת הפעם האחרונה. נכנסתי במהרה והלכתי לביתה של מאדאם גרבי, סיר גדול מונח על השולחן, אני אומרת לה תודה, מנשקת את לחייה ונכנסת לביתי. דלת אחת מפרידה בין ביתי לבין הבית של מאדאם גרבי. אני נכנסת ושומעת בכי חזק וצעקות, לוקחת נשימה ארוכה שממלאת את בית החזה וישר אני מתחילה לסדר את הבלגאן. מחזיקה את דוד בין ידי, אליהו ויוסף ושרלי משחקים, מסעוד בשלו ואמי מנסה להרגיע אותי. הסיר במרכז השולחן, כולם יושבים ואוכלים, שקט בתוך החדר הקטן בו כולנו גרים. סוף סוף קצת שקט.

דוד פלט, הקומבינזון התלכלך, אין לי זמן לנקות, אני מתארגנת מהר, זורקת על עצמי שמלה, מנסה להניח בסבלנות את הגרביונים, צעקה נשמעת ברקע ורכבת נוצרה לי בגרביון. לא נורא, אין זמן. אמי נשארת עם דוד בבית, אני אלוה את שרלי ויוסף לבית הספר ואקח את אליהו לגן. כשאני פותחת את דלת

הבית הלב כבר מתחיל להשמיע פעימות מהירות, לחץ מתגנב לתוכי ואני קפוצה. הילדים שלי מסביבי אוחזים ידיים. זה כבר ריטואל חוזר. אנחנו נצמדים לרחוב, מנסים להיות בלתי נראים ורק לא למשוך תשומת לב. שרלי ויוסף בבית הספר, מזל. עכשיו רק אליהו לגן. אנחנו צועדים מהר, תחושה רעה מסתננת לתוכי, אני מחזיקה את אליהו בידי ומתחילה לרוץ. אני רואה שני אנשים מתגוששים, המולה של אנשים סביבם והאחד מקלל את השני. מצעקות האנשים אני מבינה שזה בגלל גניבה. העונש על גניבה יכול להיות ממש חמור אבל הערבים סוגרים את זה בינם לבין עצמם, לא קוראים למשטרה. מזה אני פוחדת, כבר שמעתי על מקרי אלימות שהאשימו יהודי בגניבה רק כדי למצוא אשם. אני רועדת, אליהו מרגיש את הפחד שלי ומתחיל לצעוק, חמש דקות הליכה והגעתי לגן. המולת האנשים חוסמת אותי, אני לא מצליחה למצוא את דרכי. אנשים מתחילים לצעוק לעזרה, אני שוב מסתכלת סביבי נעצרת לרגע ונרגעת. אני חייבת לצאת מההמולה הזאת. הסדרתי את הנשימות שלי והתחלתי לפלס את דרכי. אני מתקרבת לגן, אליהו צורח ואני רק מתפללת לאלוהים שיעזור לי. הצלחתי, הגעתי לגן. אליהו בסדר. ואני רגועה יותר. המצב לא יכול להימשך ככה, החיים בקזבלנקה לא קלים והגוף כבר עייף. אי אפשר להישאר פה יותר.

חנות נעליים קטנה, מסעוד יושב ומקבל את הלקוחות. לפעמים פניו מפויסות ולפעמים כעוסות, אין לו סבר פנים מלבב כל כך ורוב הזמן כועס. אני מסבירה לו: תהיה נחמד ללקוחות, זאת הפרנסה שלנו. יש ימים שהוא בכלל לא נמצא, פשוט נעלם ואני יושבת ומקבלת את הלקוחות. אין לי שום דרך לעזור, סנדלרית אני לא, מה שאני עושה זה לסדר את הנעליים בקופסאות, לנקות ולסדר. כלי העבודה שלו כל כך מלוכלכים. יום אחד פשוט אמרתי לו "מסעוד תנקה את הכלים, זה לא נראה טוב, יש הרבה לכלוך!" ואז הוא ענה לי בכעס: "אל תגידי לי מה לעשות. אני יודע הכי טוב, סנדלר טוב זה סנדלר שהכלים שלו שחוקים. ככה רואים שהם עשו עבודה טובה. אני אוהב את הלכלוך, אל תגעו!". לפעמים כשהוא לא רואה, או כשהוא נעלם, אני מנקה את הכלים בסתר ומפחדת שיתפוס אותי. הוא לא מבין שהמקום הזה הוא הפרנסה שלנו.

יש לנו לקוח שבא פעם בשבועיים, אדון זאלמה, ויש לו שתיים עשרה ילדים ושתי נשים. הוא ומסעוד יכולים לדבר שעות על כך שיש לו שתי נשים ושהוא רוצה עוד, ואני תמיד רואה את מבטו של מסעוד מתענג מהמחשבה. אני חושבת

הוא רוצה עוד אשה אבל זה לעולם לא יקרה. יום שישי אחד הזדרזנו לסגור מוקדם לפני שהשבת תיכנס. רגע לפני שסגרתי את דלת הברזל של החנות אדון זאלמה הגיע עם בנו הקטן והברך שלו דיממה. הסנדל שמסעוד תיקן היה קרוע לגמרי, פניו של אדון זאלמה היו אדומות והוא התנשף בכבדות וצעק למסעוד, "חכה! אל תסגור, הנעליים ממש התפוררו ובגללך הילד נפל ונפצע! מה עשית? ככה עובדים? מה, תיקנת אותם כשהיית שיכור?" מסעוד לא ידע מה להגיד. הוא היה מופתע מהתקיפות של אדון זלמה ופחדתי שיענה לו בעצבים. ניסיתי הרגיע את שניהם, העברתי את ידי על גבו של מסעוד ואמרתי לאדון זאלמה, "אני מצטערת, אל תדאג, תביא לי את הסנדלים, קח את אלו במתנה, הם חדשים. תבוא בראשון בצהריים ותקבל את הסנדלים כחדשות".

אדון זאלמה הגיע ראשון לחנות, לא החליף מלה, לקח את הנעליים והלך. עברו שבועיים והוא לא בא. עבר עוד חודש ועוד חודש והבנתי שיותר לא יגיע. דאגתי שגם חבריו של אדון זאלמה יפסיקו להגיע. מסעוד התחיל להראות סימני עצבים והחל להעלם מהחנות לעתים תכופות יותר. הכסף התחיל לאזול. את תשלום השכירות פספסנו בחודש והבעלים הגיע לדרוש את הכסף. כל הזמן התחמקתי בחיך ואמרתי: "רדה אנא נכאלס, רדה יקונו לי לפלוש" (מחר אני אשלם, מחר יהיה לי את הכסף) אבל ידעתי שיבוא היום שהחיך לא יספיק. לאחר מספר ימים הגעתי מוקדם מהרגיל וראיתי שלושה או ארבעה גברים ערבים מוציאים את כל הסחורה וזורקים על הרצפה. עמדתי בצד, הסתכלתי, לא הצלחתי לזוז. פחדתי, לא היה לי כסף לשלם, החיך במקרה הזה כבר לא יעזור. חזרתי הביתה והבנתי שאין לנו יותר איך להתפרנס, וללכת למצוא עבודה הפך למסוכן. אני לא יודעת מה לעשות.

שרלי כבר בן שנים עשרה, קזבלנקה היא לא מקום טוב בשבילו, הוא לא מתפתח מספיק ואני חוששת לעתיד משפחתי. הוא הבכור, הוא גדול, אני מספרת לעצמי, הוא יידע איך לספוג את זה. אני ניגשת אליו ומספרת לו על התוכנית שלי, הוא לא מתנגד יותר מדי ולא רב אתי. הוא חכם מספיק להבין שקשה לי גם ככה. אני מסבירה לו את מה שאני יודעת והוא שואל אותי המון שאלות שאין לי עליהן תשובה, "מתי אני אראה אותך, אמא? מה עם סבתא? איפה תהיו? איך אני אמצא אותך כשאסיים את הלימודים? לאיפה לשלוח את המכתבים? אין לי תשובה ברורה אחת לתת לו. אני מחבבת אותו ואומרת, "וולדי, איקבול פלחר, אנא תתחבק" (בני, יהיו ימים יפים יותר, אני אוהבת אותך). ארזתי לו תיק, יצאנו מוקדם בבוקר, הבאתי

כמה מסמכים אתי ולקחתי אותו למשרדים של עליית הנוער. לא הבנתי הרבה, אמרו לי שהוא ילמד בצרפת, באולפן. שמחתי. השארתי אותו שם וחזרתי הביתה. משהו באוויר השתנה. השכנים סוגרים את התריסים, הרחוב דומם כבר ב-17:55, הפחד מורגש בדממה ששוררת ברחוב ובבתים. שמו של יוסף קדוש מתחיל להגיע לאוזני, "זה איש טוב זה, הוא מעלה יהודים לישראל, יש לו הרבה כוח". הצלחנו ליצור קשר אתו, הוסבר לנו מה עלינו לעשות ולהביא. "לפני הכל עליכם לחתום על מסמך בו אתם מתחייבים שלא תחזרו למרוקו", אמר יוסף. אני מצדי ישר הסכמתי. לעולם לא ארצה לחזור לפה. יוסף אמר שהוא יצור אתנו קשר שכשהוא יידע יותר, "בינתיים לכו הביתה ותחכו". היה כבר מאוחר, הרגליים שלי עייפות, הבטן מזכירה לי שלא אכלתי דבר פרט ללחם ומרגרינה בבוקר. מסעוד הוא כזה שלא ממש אכפת לא מה יהיה אתנו ומה נעשה, כזה בעל מצאתי לי. כבר שבוע שלא יצאנו מהבית, כולנו יחד בחדר אחד. אני כבר לא נושמת וחנוק לי. סגרנו את החנות כי לא עמדנו בתשלומי השכירות ומסעוד יוצא וחוזר ומלה הוא לא אומר. אני אמי והילדים נשארים בבית ולא זזים. נשארתי עם דוד, יוסף ואליהו ואני מניחה ששרלי כבר בדרך לצרפת. אני לא שולחת אותם לגנים כי נהיה מסוכן ללכת ברחוב. הבטן שלי מסמנת לי שבקרוב נשמע חדשות טובות, אני מנסה לשמור על אופטימיות. כבר עברו שבועיים מהפעם האחרונה ששמעתי מיוסף קדוש, אני מנסה להעסיק את עצמי ולא לשקוע במחשבות. אני מדמיינת את ארץ ישראל בראש ומספרת לילדים כל לילה לפני השינה על המסע שנעבור, מנסה להכין אותם לכל תרחיש אפשרי למרות שגם לי אין ממש מושג. אני מנסה להיות סבלנית והמחשבות שלי מפליגות לארץ הדבש, למקום בו נוכל לחיות בין יהודים, בין חברים, ששלוה תעטוף את חיי ושאוכל לגדל את הילדים שלי בכבוד. מצאתי דף צהוב מקופל מתחת לדלת שמישהו הכניס אותו בזריזות וברח. אני מתחילה לקרוא: יום שלישי בשעה 2:00 בלילה תגיעו למגדל האבן הישן, מצד ימין יש דלת עץ גדולה, נמתין לכם שם. הצטיידו במזוודה אחת בלבד כדי לא למשוך תשומת לב מיותרת. אנא שנו את הפרטים ושרפו את המכתב לאחר קריאתו. אלוהים ישמור עליכם, יוסף קדוש. תחושה של הקלה ביחד עם לחץ הכתה בי. לחשתי לאמי את הפרטים, שינו אותם ושרפתי את הדף. אין זמן היום, כבר יום שני ומחר אנחנו עוזבים. כל החפצים יישארו פה, כל הבגדים מאמריקה שאחותי שלחה לי לא ייכנסו למזוודה. אני אקח לי רק כמה דברים שיזכירו לי את התקופה

הטובה במרוקו ואת הרעה אשאר מאחור. לקחתי את התכשיטים שקיבלתי ביום חתונתי ומעט בגדים לילדים ולנו. לקחתי מזוודה אחת לחמישה אנשים והשארתי מאחור עשרים ותשע שנה של זכרונות. הגיע הזמן לזכרונות חדשים. הגענו למגדל האבן הישן ונכנסנו בדלת. היו שם המון אנשים, נדחקנו פנימה וכל הזמן לחשו לנו להיות בשקט. לאחר מספר שעות, הגיעו אוטובוסים שלקחו אותנו לאוניה. קזבלנקה היתה עדיין חשוכה. עוד כמה שעות השמש תעלה. פחדתי ממה שהאור יביא עמו והעדפתי שהחושך יישאר. כולם עלו לאוניה, היא היתה משהו כמו ארבע-חמש קומות. ישנו על מזרונים כולם יחד, קרובים. האוניה החלה בהפלגה ואני חזרתי לנשום.

מסעוד ואני רצינו לעלות מעלה לסיפון כי הים לא עשה לו טוב, וגם אליהו התחיל להראות סימנים של חולי. אמי נשארה עם אליהו, יוסף, דוד ואנחנו עלינו לנשום אוויר, מפלסים את דרכנו דרך האנשים. הכל צפוף, מזרונים מכל עבר ואני משתדלת לא להפריע לאף אחד. התחלתי ללכת מהר, הילדים רצו מקדימה ומסעוד נשאר מעט מאחור. בכל זאת המשכתי מעלה, הנחתי שהוא יסתדר. פתאום שמעתי קול קורא לי, "אליס! אליס! אד'י אלהנה!" (אליס! אליס! בואי לפה!) אני רואה את מסעוד צועק ומנופף לי לבוא ולא מבינה מה קרה. אני ניגשת אליו, הוא מסמן לי עם היד, תסתכלי. אני המומה. שרלי אתנו על האונייה! הוא נראה כל כך מותש. ואני בכלל חשבת שהוא כבר בצרפת. מסעוד, באופן שלא אופייני לו, הלך להביא תה עם נענע וליטף את לחיו של שרלי שלא ייבהל. הוא אמר לו, "אמא ואבא פה, אל תפחד". שרלי חייך, לא הבין מימינו ומשמאלו, לגם מהתה נרגע ונרדם.

השמש שפחדתי ממנה זרחה ואני יחד אתה. תקופה חדשה באוויר, ריח הים מרגש אותי והרוח מעיפה את שערי. זה מרגיש כמו קטע מסרט ואני הכוכבת הראשית. היום ערב יום שישי ותחושת השבת מרגשת אותי. כולנו יושבים סביב שולחן שישי מאולתר, כוס קידוש מפלסטיק ומסעוד נושא את ברכת יום השבת. אני אוכלת אורז לבן עייף וחסר טעם עם דג ברוטב חריף שנראה מעט ורדרד, אבל זה לא מעניין אותי, זה מרגיש לי כמו ארוחה בבית מלון חמישה כוכבים. האוניה עגנה בצרפת, שם שרלי ירד יחד עם עשרות נערים שהלכו ללמוד עברית בבית ספר דתי לבנים. לא יכולתי לקחת את שרלי אתי, לא היה לי את המסמכים והמדריכה מעליית הנוער שליוותה את הנערים שכנעה אותי שהכי נכון שהוא ילמד בצרפת ועוד כמה שנים יעלה לארץ. הסכמתי אתה ונפרדתי שוב משרלי. קל זה לא היה. נקיפות

המצפון והיכולת לדעת אם החלטתי נכון לעולם לא תעזוב אותי. הימים עוברים. איבדתי תחושת זמן ואני כבר לא מצליחה לספור כמה ימים אנחנו על האוניה. צעקות מעירות אותי. הידיים מגששות, מחפשות את הילדים, ואני לא מוצאת את המשקפיים. אני בטוחה ששמתי אותם תחת הכר וממשיכה לחפש. ידי מלטפות את אליהו שעדיין מנמנם למרות הצעקות, שום דבר לא מעיר אותו. יוסף כבר ער, אני לא מצליחה לראות את הפנים שלו ומתחילה ללטף אותן ומגלה שעל אפו הקטן יושבים המשקפיים. יוסף! אמרתי לך לא לשחק עם המשקפיים, זה לא משחק! אני לא רואה כלום בלעדיהם. המהומה ממשיכה ואנשים נוהרים לסיפון. מסעוד איננו ואמי אוחזת בדוד. אני אוספת את כולם ואנחנו עולים מעלה. אני מקווה שלא תפסו אותנו, שלא יחזירו אותנו למרוקו. אנשים ממשיכים לצעוק ואני עדיין לא מבינה. אנחנו מתקרבים מעלה, השמש מכה חזק בעיני ואני מסתנוורת. סחרחרת קלה הכתה בי, עצמתי את העיניים, נעמדתי ונשמתי. הצעקות המשיכו והפכו למלים חמות ונעימות - הגענו לארץ הקודש, ארץ ישראל! עמדנו כולם יחד, מסעוד הצטרף והאוניה עגנה בנמל חיפה. תחושה חמימה מלווה אותי כשכולנו יורדים מהאוניה. צנחתי על הרצפה, נישקתי את האדמה היבשה ודמעות הרטיבו את האדמה הקשה. הגעתי הביתה, ברוך השם.

*

יום שישי הגיע וזהו חג בשבילי. אני מחפשת את קו שלושים ושלוש שיביא אותי לאופקים. התיישבתי באוטובוס המחניק במקצת, מקווה שאשב לבד, אבל לא ולא - מתיישב לידי נער בן חמש עשרה. הוא מתחיל לשחק עם האייפון שלו ושם מוסיקה ללא אוזניות. מור המתנכת עוד שניה יוצאת החוצה ומעניקה לו הרצאה על נימוסים. התאזרתי בסבלנות ובקול רוטן אמרתי, "תנמיך בבקשה או שתשים אוזניות". למזלי טון הדיבור שלי שירת אותי כהלכה והוא שם אוזניות. מבאר שבע לאופקים זה בערך עשרים דקות נסיעה אבל ככל שהשנים עוברות ואני מתבגרת נדמה לי כי הנסיעה מתקצרת. מצדי להישאר באוטובוס שעה למרות שאני מאלה ששונאות תחבורה ציבורית. משהו בי מכור לנוף המדברי. הנסיעה לסבתא מלווה בהתרגשות בלתי מוסברת. לפעמים זוהי תחושה של התאהבות ראשונה והפרפרים בבטן מציפים אותי. אולי זה בגלל שהעיר הזאת

מסמנת לי את המקום הראשוני שלי ואת ההסטוריה המשפחתית שאני לא ממש מכירה. בכל פעם שאני מגיעה לעיר מציף אותי זכרון ילדות שאני לא מצליחה להתנתק ממנו: אני נמצאת בחצר של סבתי ונוסעת על אופניים כחולים קטנים מברזל, מסביבי רצועות דשא ירוקות, אני נוסעת על השביל הצר שמוביל לשיח השיבה, קוטפת ממנו ומניחה בסל האחורי של האופניים. בדרך חזרה קוטפת כמה כלניות ומניחה גם אותן בסל. אני דופקת על דלת הברזל החומה, שרותחת מהשמש שמכה בה. סבתי עומדת מולי, חיוך גדול על פניה, "כנסי 'בינתי, למה קטפת שוב מהכלניות? את יודעת שאסור", אני עוטה על פני חיוך מבויש שמפייס אותה במהירות. "לא נורא 'בינתי, אני אכין לך תה עם שיבה".

כל פעם מחדש שאני מגיעה הזכרון עולה ומיד מוחלף במציאות שמכרסמת לי את הבטן. הדשא הוחלף בבטון קר שמכסה את כל החצר, בגלל שקשה לסבתא כבר לנקות את הגינה ולנקש עשבים. היא ביקשה שישומו משטח בטון חלק שגם יקל עליה עם ההליכון. הכלניות כבר לא שם ואת השיבה סבתא קונה מהירקן. אני דופקת בדלת כמה פעמים ואף אחד לא פותח. אני יודעת שהיא שם פותחת את החלון שצמוד לדלת וקוראת לה. לאט לאט היא הולכת ופותחת את הדלת. אני רוכנת אליה ומנשקת את לחייה הנעימות. "סבתא, זו אני, מור".

"אני יודעת, היתה לי תחושה שתבואי. מה להכין לך לאכול? מה לשתות? יש בירה שחורה במקרר".

"לא, סבתא, אני לא רוצה כלום. תכף אקח לי לשתות".

אבל היא לא מפסיקה. "תאכלי משהו, תשתי משהו", ועד שלא אענה לבקשותיה כל השיחה בינינו תהיה קשורה לאוכל. אני ניגשת למקרר, פותחת בקבוק בירה שחורה, מוזגת בכוס זכוכית ומתיישבת לידה. אני מחפשת את האוזן שהיא שומעת בה וכמו תמיד מתבלבלת. דרך אוזן ימין שלה אנו מנהלות שיחה. היד שלי מלטפת את גבה ואני מרגישה את הקימור העז שחל בו. שיערה עטוף במטפחת שמכסה את שיערה האפור והגולש, על אפה משקפיים גדולים המכסים כמעט את כל פניה העדינות, ואת גופה עוטפת שמלה סגולה ארוכה למרות השמש החמה. "לא חם לך, סבתא?"

"לא, מה פתאום. נעים לי ככה".

"סבתא, מה עשית היום?"

"מה עשיתי? לא הרבה. קמתי מוקדם בבוקר, אכלתי, עשיתי התעמלות

במיטה, חזרתי לנוח עוד קצת, דיברתי עם אמא שלך ואז באת. ומה שלומך? איך הלימודים? העבודה?"

"הכל בסדר. אני מאוד נהנת. סבתא, איפה הקופסא האדומה שלך?"
"בארון, למטה, במדף של החולצות."

אני ניגשת לארון כמו ילדה קטנה שגילתה איפה המטמון. מחפשת בין המדפים, זה לא איפה שהיא אמרה, אני ממשיכה לחפש ומוצאת. אני מתיישבת ליד סבתא, מוסרת לה את הקופסא, היא מניחה אותה על ברכיה, ובעדינות המיוחדת שלה היא מסירה את המכסה ומכניסה את ידיה לקופסא. משם מציצות תמונות בשחור לבן ודפים ישנים שכמעט מתפוררים. אנחנו עוברות תמונה תמונה וסבתא מספרת לי. "זאת מאדאם גרבי. היא היתה שכנה שלנו במרוקו, אשה טובה מאוד. היא היתה צדיקה גדולה. מסכנה. היא לא הספיקה לעלות לארץ ונרצחה במרוקו." גוון קולה משתנה כשהיא מדברת על מאדאם גרבי. זו לא הפעם הראשונה שהיא מספרת לי עליה, וכל פעם משהו בקול שלה משתנה. היא ממשיכה לברור את התמונות ונעצרת בתמונה ושואלת אותי, "את מזהה?" אני מסתכלת טוב, ולא מצליחה לזהות לחלוטין. היא מורידה את המשקפיים, מקרבת את התמונה לעיניים שלה ומסמנת עם האצבעות, "זה אליהו, יוסף, שרלי, דוד, סבתא איטו ומסעוד. זה לפני ששלחתי את שרלי לביה"ס בפריז." אני רואה שדמעות מצטברות לה בעיניים והיא מנגבת מהר. אני מביאה לה מטפחת והיא מחזיקה אותה חזק בידה. היא מעבירה נושא ועוברת לתמונות אחרות, "תראי, זאת חנות הנעליים שעבדנו בה, אלה הלקוחות הקבועים. זה היה חבר טוב של סבא שלך, אדון זאלמה. הוא היה בא הרבה לחנות. הוא וסבא היו יושבים שעות ארוכות, מדברים ושותים ערק וצוחקים. אם אני לא טועה, אני זוכרת חודש או חודשיים אחרי שהתמונה צולמה עלינו לארץ."

"סבתא, למה עליתם לארץ? את לא מתגעגעת למרוקו?"

ואז היא מתחילה לענות במרוקאית, היא מדברת מהר ואני לא מצליחה להבין כל ומלה. אני עוצרת אותה. "סבתא, לאט, אני לא מבינה." כשהיא באקסטזה כזאת אני מבינה שנגעתי בנקודה רגישה.

"בינתי, החיים שם לא היו קלים, ואני חייתי בדאגה כל הזמן. בארץ הכי טוב ואני שמחה שעלינו לארץ. אין לי מה לחפש שם ואני לא מתגעגעת. את רעבה? להכין לך ארוחת צהריים?" כשהיא מדברת על אוכל זה סימן שהיא לא רוצה לדבר

על משהו אחר. הבנתי את הרמז.

“לא, סבתא, אני אכין לך”. אני פותחת את המקרר, רואה שיש אוכל בקופסאות ומחממת קציצות ואורז. אנחנו מתיישבות סביב השולחן. סבתא משחקת עם האוכל, המזלג שלה נוגע בקציצה ונופל חזרה לצלחת. “סבתא, תאכלי, למה את לא אוכלת?”

“אני אוכלת, אל תדאגי”.

דפיקת דלת נשמעת וסבתא כמובן לא שומעת. אני אומרת לה שדופקים וניגשת לפתוח. זאת השכנה, גברת ביטון, שבאה לבקר את סבתא. גברת ביטון נכנסת, אני שואלת אותה אם היא רוצה להצטרף לארוחת הצהריים והיא אומרת שכבר אכלה. היא ניגשת לסבתא, מנשקת אותה על שתי לחייה ומתיישבת לידה, “אליס, אכס בארק?” (אליס, מה שלומך?)

“אנא מזייאנה, אכס בארק מאדאם גרבי?” (אני בסדר, מה שלומך מאדאם

גרבי?)

איזה חיים, מי היה מאמין

לואיז לא האמינה, זה היה טוב מכדי להיות אמיתי. הסיכויים של אשה ממעמד הביניים הנמוך להתקבל לאוניברסיטה היו כמעט אפסיים והפקולטות אפשרו עד שתיים-שלוש נשים לשנתון. החיים לפעמים מתבדחים על חשבונך, היא אומרת שבעים שנה לאחר מכן

לואיז גולדסטוק היתה תלמידת תיכון טיפוסית באזור היהודי של העיר פיטסבורג. בגיל שבע עשרה שגרת היומיום שלה היתה די פשטנית: לימודים ומטלות בית. השנה היתה 1938, תחילת האביב ולואיז היתה בשנה האחרונה ללימודי התיכון. המבחנים המסכמים וחג הפסח ריחפו באוויר. המבחנים בדרך כלל לא הדאיגו את לואיז, היא היתה ממובילת הציונים בשנתון שלה, אבל השנה זה היה שונה - היא רצתה יותר מעצמה, יותר מכולם.

לואיז כיוונה ללימודים גבוהים. היא לא אמרה על כך דבר: לא תכננה או התייעצה כי ידעה שזה רק ימשוך אש. היא החליטה שהיא הולכת לשבור שיאים, לגרום למישהו לשים לב אליה, ואם תבלוט מספיק - תוכל לצאת מכאן. הסיכויים של אשה ממעמד הביניים הנמוך להמשיך ללמוד היו כמעט אפסיים, גם כמצטיינת, והפקולטות אפשרו עד שתיים-שלוש נשים לשנתון, גם אם זה לא נאמר בגלוי. תמיד היתה את האפשרות ללכת למכללה של נשים בלבד, אבל אלו היו מכללות אליטיסטיות, הקבלה אליהן היתה יותר על בסיס שם משפחה ותרומה מאשר על בסיס ציונים. לואיז היתה ריאליסטית וידעה שאין לה את הכסף למכללה פרטית. היא תצטרך להיות כל כך טובה, באופן יוצא דופן, עד כדי כך שלא יוכלו לדחות אותה בתגובות מתחמקות למיניהן. כמו למשל: האוניברסיטה מצהירה כי היא שמחה לקבל את הבקשה, אך היות ונתגלתה הפרעה לניהול ראוי של משק בית וחינוך דור העתיד, הבקשה נדחית.

לואיז חזרה מבית הספר ונכנסה דרך הדלת האחורית של המטבת. הוא

היה מבולגן אחרי אירוח ממושך של כל המשפחה המורחבת לחג הפסח. היא סקרה את ערימת הדואר שהונחה על השולחן בתקווה למצוא שם מכתב. המבחנים המסכמים נערכו לפני חודש והיא והיתה להוטה לקבל את התוצאות. הכל תלוי בתוצאות, חשבה לעצמה. היא המשיכה לסלון ומיד הבחינה שהנוכחות שלה קטעה שיחה שקטה וטעונה בין הוריה. היא הפריעה. לואיז לא ידעה במה מדובר, וגם לא רצתה לדעת, ולכן בירכה אותם לשלום והמשיכה לחדרה בקומה השנייה. כל אחר הצהריים שקעה בלימודים, וכשסיימה ירדה למטה ומצאה את שני הוריה במטבח. הפעם לא היתה זו השיחה השקטה שניהלו מקודם, אלא הם התווכחו בלהט. ושוב, כשנכנסה כולם השתקו.

היא הופתעה לראות אותם מתווכחים. לרוב חוסר הסכמות נסגרו בשיחות שקטות מאחורי דלתים סגורות, כפי שראוי לעשות. אביה טפח על כיסא שולחן המטבח וסימן לה להתיישב. "קיבלנו היום מכתב. את יודעת על מה מדובר?" הבזק של חשמל עבר בגופה והיא הזדקפה. לואיז הביטה במכתב הלבן והסתדרטי שאביה הניח על השולחן. בקצה השמאלי העליון הוטבע סמל שחור מפותל של האות P. לבה קפץ, היא ידעה מיד מהיכן הגיע המכתב: אוניברסיטת פנסילבניה. באופן טבעי הרגישה שנדרש כאן טאקט ולכן כבשה את ההתלהבות. היה רגע של שקט, ארבע עיניים הסתכלו על לואיז, בוחנות אותה ואת אופן התגובה שלה. היא לעומתן, חייכה וחיכתה. האוויר במטבח עמד ואף אחד לא זז לכמה שניות ארוכות. ככל שהשניות עברו הידיעה שהגיע מכתב מהאוניברסיטה מילאה אותה גאווה. כתפיה נפרשו, ראשה הורם ומבטה התיישר לארבעת העיניים. היא נראתה והרגישה כמו חייל דרוך לקרב. מוריס האב קטע את השקט והסביר באיטיות מודגשת: "זה מכתב מאוניברסיטת פנסילבניה. המכתב מברך אותך על מיקומך הראשון במבחני התיכון המסכמים של כל המחוז. הוא מודיע לנו, או יותר נכון לך, שלאור ציוניך יוצאי הדופן, מוצע לך מקום כסטודנטית מן המניין". מוריס האב נעצר, הסתכל על לואיז והמשיך, "ולבסוף, הוא מציע לך מלגה מלאה לכל שך הלימוד והוצאות נלוות".

פניה של לואיז ניסו לכבוש את התלהבותה ללא הצלחה - היא זרחה מאושר וגאווה. היא לא האמינה למשמע אוזניה. היא ידעה יותר מכולם: כמה ההצעה הזאת היתה קשה להשגה, כמה נדירות ההצעות היוזמות לסטודנטיות, וכמה אפסי הסיכוי לקבל מלגה מלאה והוצאות נלוות. הסחרור של הרגע הפריח את המחשבות

על הטאקט. לרגע אחד לואיז שמחה במלואה, שכחה את חוקי המשחק ונהנתה משיכרון חושים של הצלחה מסחררת.

“לא שיחקתי נכון את הקלפים, שכחתי להיראות יותר מופתעת, יותר מסויגת”, היא מספרת, “אבא הסתכל עלי וראה אותי מבפנים. הוא ידע כמה למדתי קשה ועכשיו גם הבין לאיזה מטרה. הוא ראה איך תכננתי להתחמק מעבודה בעסק המשפחתי, הוא קלט שרציתי לצאת החוצה. הוא כבר גזר את הדין, אבל עוד לא סיפר. הוא רצה ללמד אותי את מקומי, ואני מבלי להבין כמה אני מתריסה, רק הרחקתי לכת בדמיון הפרוע שלי. את כל זה אני יודעת רק עכשיו ממרומי שנות גילי. באותו יום, לפני יותר משבעים שנה, לא התעסקתי בלהבין עד כמה הוא יודע וכוועס. הייתי עסוקה בלשמוח על שנבחרתי מבין מאות לאוניברסיטה ולקבל מלגה מלאה ויוקרתי. העתיד היה פרוש לרגלי - אני הולכת להיות עורכת דין! - או ככה לפחות חשבתי.”

השמחה התמימה של לואיז כנראה שחררה רגעית את הכעס של מוריס האב, “מגיע לך ולנו מזל טוב, זה הישג לא קטן. אני גאה שהבת שלי נבחרה מתוך רבים”. והאם מחאה כפיים והחמיאה ללואיז: “לא כל יום ולא כל אחת מקבלת מכתב מהאוניברסיטה!”

לואיז ביקשה לקבל את המכתב כדי לקרוא אותו בעצמה ומוריס האב הגדיל ואמר שתקרא אותו בקול רם. המלים של לואיז נשמעו בתוך חלל המטבח הקטן, מטבח של מהגרים יהודים שהגיעו לארץ האפשרויות, ורצו להאמין שאפשר להגשים את החלום האמריקאי. לואיז הצליחה איפה שהם נכשלו. כשסיימה אביה קרא ואמר: “רק בנות יש לי ולא בן אחד, אבל כולן נשים עצמאיות ומשוחררות (liberated)! עוגה הוצאה מהמקרר וכוס יין הורמה כדי לציין את החגיגה.

*

אני קמה בבוקר והשמש מסנוורת אותי. החדר כולו לבן וזה רק גורם לשמש להיות יותר מסנוורת. ביקשתי שיסגרו קצת את התריס. אני תוהה איפה אני נמצאת ולאט לאט מזהה את הסביבה, אני בבית שלי, או אולי זה לא באמת הבית שלי? אני כבר

לא יודעת. אני יודעת שאני לא תמיד יודעת. זה קורה עם הזקנה, במיוחד כשיש דמנציה. אני שומעת דיבורים מהסלון, זה בעלי. איפה הוא? למה הוא לא כאן אתי? אנחנו ביחד כבר שישים ומשהו שנה, נראה לי, מי באמת זוכר כבר? אני כל כך עייפה.

מישהי נכנסת לחדר. היא לבושה במדים של אחות. אני לא אוהבת אותה. אני לא מבינה למה היא כאן, אני לא צריכה עזרה סיעודית, אני אשה עצמאית ומשוחררת. אני מתווכחת אתה ולא מבינה מה היא רוצה ממני. "תעזבו אותי! טוב לי ככה, תנו לי לנוח". הם לא מבינים, היא מנסה לקחת אותי להתקלח. בשביל מה? אני רוצה לישון. האחות לבסוף עוזבת אותי ואני עדיין לא מבינה מה היא עושה כאן. על הקיר אני רואה תצלומים של המשפחה, של החיים שלי. איזה חיים, מי היה מאמין. אני מנסה לקום והקרטול שלי רועד מרוב כאב. אני לא מבינה, אולי נפלתי? אני מחליטה להישאר במיטה, עדיף ככה. על השידה לידי יש כרטיס ברכה ליום הולדתי התשעים. אני בת תשעים? לא יכול להיות. שוב אני מביטה בתצלומים שעל הקיר וכבר שכחתי שהרגע בהיתי בהם וחשבתי את אותה מחשבה - איזה חיים, מי היה מאמין. אני נרדמת.

הנכדה הגדולה שלי נכנסת לחדר, איזו הפתעה נפלאה! החדר מאוד לבן, השמש מסנוורת ואני מבקשת שתסגור את התריס. אני שוכבת במיטה והיא באה להתישב לידי. אני מנסה לזוז קצת הצידה והקרטול שלי פתאום כואב ורועד. "מה קרה לי?" אני שואלת אותה, "נפלתי?"

אני שואלת אותה איך בבית הספר והיא מספרת לי שהיא כבר בלימודי תואר ראשון. אני שואלת אותה אם היא יודעת מה תרצה לעשות, היא עדיין לא יודעת. "את עוד תדעי", אני אומרת לה, חיים זה דבר ארוך. אני מסתכלת על הקיר. תצלומים. משפחה. איזה חיים.

היא שואלת אותי מה רציתי לעשות כשהייתי בגילה. "אני? רציתי ללמוד משפטים. את יודעת שהיתה לי מלגה מלאה? הייתי התלמידה היחידה שהתקבלה, יכולתי לבחור בכל מסלול לימודים שרציתי. ורציתי להיות עורכת דין". בסוף אבא שלי לא הסכים לי. הוא אמר שחסרות לו ידיים עובדות בחנות התכשיטים שהיתה לנו אז.

"סבתא, בגלל זה יש לך שלושה בנים שהם עורכי דין?"
"אולי. תמיד נתתי לילדים שלי ללמוד כל מה שרצו. ככה רציתי, ככה

התעקשתי, כי אני לא קיבלתי את ההזדמנות. הדוד שלך למשל רצה ללמוד במכללה קתולית. סבא שלך לא רצה לשמוע מזה, הם לא דיברו ארבע שנים, לא היה לי אכפת והתעקשתי שילמד איפה ואיך שירצה. הבן הקטן שלנו רצה לעזוב ולעלות לארץ ישראל. לא הבנתי למה, מה חסר לו? אחרי שעבדנו כל כך קשה לתת לו עתיד יותר טוב ממה שאי פעם היה לנו, הוא נוטש הכל, שובר את המשפחה ועוקר למקום אחר. המשפחה התפרקה לי בין האצבעות אבל גם לזה הסכמתי, כי ילדים שלי נתתי את מה שאני עצמי לא קיבלתי - חופש לבחור. שלא תביני לא כן, אני אשה עקשנית, אשה עצמאית ומשוחררת.

"החיים לפעמים מתבדחים על חשבונך. כשהייתי קטנה הייתי צייתנית וכשגדלתי עבדתי בחנות המשפחתית אצל אבא שלי. לא יצאתי ללמוד אבל התחתנתי, ילדתי שלושה בנים, וגידלתי אותם לתפארת. נתתי להם עתיד ונלחמתי שילמדו מה שירצו. חיים שלמים כיבסתי, גיהצתי, בישלתי ואפיתי. חסכתי מעצמי כדי לממן לימודים לכל אחד מהבנים בשנים הקשות של משבר הדלק. עיקלו את הבית שבנינו, ודוד התווכח אתי אבל לא הייתי מוכנה לשמוע, הילדים שלי ילמדו מה שירצו.

"אני מסתכלת על הנכדה שלי, ואני מסתכלת על התמונות שעל הקיר. מכל הדברים תזכרי דבר אחד ואמיתי: תזכרי להיות אשה עצמאית ומשוחררת."

את הסיפור הזה לואיז מספרת חמש פעמים כי היא לא זוכרת שהיא לא זוכרת. אחר כך היא מבקשת שאביא לה אחד מהספרים עבי הכרס שלה והיא קוראת את אותו הדף במשך שעות.
בפסח האחרון, אשה עצמאית ומשוחררת, סוף סוף השתחררה והלכה.

עם שמוליק בקו 379

שיחות קצרות עם שמוליק שילה: איש של חזון, תאטרון ונגב

אני ניגשת למלאכת הכתיבה, וראשית עולה בי הצורך להגדיר את מה שאינני עומדת לכתוב. לא אכתוב ביוגרפיה סבוכה ומורכבת. לא אחקור מחוזות נסתרים, לא אגלה סודות מדינה, לא אפתור קונפליקטים נושנים שחיכו בסבלנות למושיע ולא אחשוף קשרים אסורים בשושלות מפתח באומה. לא, זאת לא רוח דברי. אני רוצה לכתוב סיפור פשוט. אני רוצה לבטא את ההערכה, ההערצה והפליאה שעוררה בי ההיכרות עם איש אחד, יחיד ונדיר, אשר הצליח להדביק אותי בנקודת המבט האופטימית שלו על החיים, בגישתו החיובית, באמונה בעצמו, באהבת האדם ובתחושת ההגשמה המושגת באמצעות העשייה. כל זאת, במעטפת אישיותו הצנועה והענווה.

לא שאין כאן סיפור קשה ומורכב לתאר. זה לא שאין כאן מפעל חיים עשיר וחשוב לפרט. על כל אלה כבר כתבו אחרים, גם הוא בעצמו, ואולי גם אני אכתוב בפעם אחרת. הפעם אתמקם בנקודת המפגש בין שתי ביוגרפיות, זו שלו וזאת שלי. את מה שאספר אני חולצת מהזיכרון הפרטי שלי אודות המפגשים שלנו בשנת 2010. מפגשים שהתרחשו על ספסל האוטובוס, קו 379, מתחנה מרכזית תל אביב בחזרה למועצה האזורית אשכול. בזמן הנסיעות זכיתי כל פעם לשעה וחצי של שיחה קולחת עם האיש המקסים הזה, שיחות אשר זכרון מעלה בי התרגשות מתוקה, ואשר הפכו לצידה להמשך דרכי.

לא אכתוב על ילדותו בפולין, לא על שהותו במחנה עבודה ולא על הסתתרותו בקרב הפרטיזנים. לא על ההמתנה בקפריסין או על תקופת ההכשרה עם נערי סלבינו, ולא על תלאות הדרך באוניה. לא אכתוב על מלחמת העצמאות ועל השתייכותו לפלמ"ח. אכתוב אך ורק על שיחותי עם שמוליק שילה, האיש נעים ההליכות והחביב ששמר מקום עבורי לידו על ספסל האוטובוס. אכתוב על אמונתו

בבית, קיבוץ צאלים. אכתוב על אהבתו למקצועו, התיאטרון, הקולנוע והטלוויזיה. אכתוב על החיבור החזק שלו אל אדמת הנגב ועבודת השדה. אכתוב על האחריות שהוא חש במילוי התפקידים הרבים בהנהלת קיבוצו. אכתוב על כל הנושאים שעלו בשיחות נעימות ומעניינות שארכו כשעה וחצי, בהתאם לעומס התנועה בכביש ארבע, הגדוש ביציאה מתל אביב דרומה, בצהרי יום שישי, שנת 2010.

נסיעה מס' 1

פריפריה תמיד נשארתי פריפריה. ככל הנראה זאת המחשבה שעמדה מאחורי החלטתם של הממונים בחברת אגד, כאשר בחרו למקם את הקווים לדרום בסוף שורה ארוכה של רציפים בקומה שש בתחנה המרכזית החדשה (שבינתיים היא עצמה הספיקה לשכוח שפעם היתה חדשה). כך יוצא שבנוסף לדרך הארוכה הביתה המצפה לנוסעים בקווים אלה, עליהם גם להזדרז לאורך הדרך הבלתי נגמרת אל הרציף המרוחק. זאת הסיבה שבגללה לא הספקתי באותו היום לקנות לי כריך לדרך. הגעתי בדיוק בזמן לעלות לאוטובוס, רגע לפני שהדלת נסגרה. הנהג, כמו תמיד, בירך אותי לשלום והתעניין איך עבר עלי היום בעיר הגדולה, הרי אחרי כל כך הרבה שנים באזור, נהגים קבועים ונוסעים מתמידים הופכים למכרים. להפתעתי נשארתי באותו יום כמה מקומות ישיבה פנויים. לאחר סריקה מהירה, מיד זיהיתי אותו. הוא ישב ליד החלון על הספסל השלישי מצד שמאל, ובמקום הפנוי שליידו התיישבתי.

“שלום שמוליק! צהריים טובים”

“שלום וברכה”

“הרבה זמן לא נפגשנו, אתה זוכר אותי? רונית סולטן, מחולית”

“כמובן שאני זוכר אותך. ומה שלום אישך היקר?”

“טוב מאוד, תודה”

“את יודעת כמה הוא יקר לי, נכון?”

אכן ידעתי. בזכות רולאן בעלי הכרתי את שמוליק. לא אוכל לשכוח את הפעם הראשונה שבה פגשתי אותו, הרי זה היה ביום החתונה שלי. קבלת הפנים נערכה על המדשאה ליד הבית בקיבוץ. האורחים עמדו בקבוצות קטנות עם כוסיות

ביד ושוחחו שיחות נימוסים קלות. אחרים ישבו על כיסאות פלסטיק לבנים שפוזרו סביב. במרפסת הבית הוצב שולחן עם מפה תגיגית ועליו כיבוד קל וצנוע. ברגע ששמוליק וגילה אשתו הגיעו, בעלי הנרגש הציג אותו בפניי, ובפני הוריו והוריי. "בבקשה, תכירו: שמואל שילה, המורה שלי". ובאומרו מלים אלו הצטיירה ארשת כבוד על פניו. עד מהרה כל ילדי הקיבוץ השתרכו אחריו לאן שהוא פנה וקראו בקולי קולות: "הנה שמיל! הנה שמיל!" זה היה בתקופה שהנהלת הקיבוץ אישרה לקנות את מכשירי הטלוויזיה הראשונים לבתי החברים, והילדים מיד זיהו את "שמיל", מ"ררוב סומסום". בסדרה הזו, של הטלוויזיה החינוכית, גילם שמוליק בעל חנות לחומרי בניין וחשמל בשכונה הדמיונית. פרקי התוכנית צולמו בשנים 1983-1986, אך כל הפרקים שודרו בשידורים חוזרים עד שנת 1996. כך שדמותו של "שמיל", לבוש בגדי עבודה, נראתה באופן קבוע על המרקע בסלון הביתי של ילדי ישראל של שנות השמונים והתשעים.

"אני עוד זוכר אותו מימי הסמינר".

"גם הוא תמיד נזכר בתקופה היא, בגעגעוע".

"ידעתי שיש בו משהו מיוחד. ובנוסף, לשנינו יש הרבה במשותף".

מדובר על בית הספר לאמנויות הבמה בסמינר הקיבוצים. שמוליק כיהן אז כמנהל בית הספר, ובנוסף לימד את הקורס "סודות המשחק", שבו בעלי היה סטודנט בשנה הראשונה ללימודיו. שמוליק היה מורה בה"א הידיעה. את אהבתו לעולם הבמה העביר לסטודנטים שבאו ללמוד מהמאסטרו. חוויית השיעורים שלו השאירה חותם בכל מי שזכה לקחת חלק בהם. עד היום בעלי מסוגל לספר במבט מופתע ובנימת הערצה, על אותה סטירת הלחי שקיבל ממנו באחד השיעורים, בתום הצגת מונולוג מוצלח במיוחד. כן, שמוליק היה איש טוטאלי, ואת שביעות הרצון הביע מכל הנשמה, ובאותה ההזדמנות, גם עם מלוא כף היד.

בספסל מאחורינו ישב חייל עייף שחזר הביתה לאחר שבוע מפרך. הוא נרדם כבר מזמן, אבל צלילים של זמר מזרחי בקעו מהאזניות של הנגן שלו, והיתוספו לקולות הרקע של הנסיעה. שמוליק הוציא מתוך שקית כריך עטוף נייר כסוף.

"רוצה להתחלק?"

"לא, תודה. בתיאבון".

במהלך השיחה שלנו שכחתי מהרעב ומהעובדה שלא הספקתי לקנות

כלום לפני הנסיעה. עוד מעט מגיעים למועצה האזורית, שם נפרדות דרכינו. כל אחד יפנה לקו הפיזור היישובי שלו, הוא לקו 14 לכיוון צאלים, אני לקו 11 לכיוון חולית. במעט הקילומטרים שנותרו מהדרך, רצות במוחי תמונות של האירועים והשמחות של המשפחה, כמו מתוך אלבום. שמוליק וגילה מופיעים בכולן, מיום החתונה, דרך בריתות ועד בר-מצות. דמותו של שמוליק נוכחת עד היום צלולה בזכרוני.

נסיעה מס' 2

חום הקיץ שונה מאוד מאזור לאזור בארצנו שטופת השמש. מראשית ההתיישבות התעקשו מנהיגינו לשנות מן היסוד את תנאי השטח המקוריים והטבעיים של הארץ. באמצעות מפעל מתוכנן ובלתי מתפשר יובשו ביצות, נחנכו אדמות והנגב הופרח. כל אלה השפיעו על אקלים האזור ושינו אותו שינוי גמור. משנה לשנה אנחנו מוצאים את עצמנו מופתעים מכמויות הגשם המשתנות, ומפיזורן על פני לוח השנה. ביטויי העבר מאבדים את משמעותם, כבר אי אפשר להגיד "יבש כמו הנגב", כי היום הנגב הפך לח אפילו בצל.

עם החום של תל אביב עדיין קשה לי להסתדר. זה מה שחשבתי עם כניסתי לחלל האוטובוס באותו יום שישי. האוויר היה דחוס וכבד. ערבוב של ריחות לא נעימים צף בין שורות הנוסעים, שבגדיהם דבוקים לגופם וטיפות זיעה עסיסיות נוטפות מפניהם. פה ושם הורמו ידיים כדי לבדוק שאכן המזגן פועל. שוב אני מזהה את שמוליק. הוא כבר יושב באותו הספסל, אך הפעם מנהל שיחה מעט קולנית עם גבר היושב לצידו. כיוון שלא רציתי להפריע, לא ניגשתי לברכו לשלום. הבאים אחרי כבר דחפו קלות, לכן התיישבתי במקום הפנוי הראשון שראיתי, הרי שאם אתמהמה אצטרך להעביר את רוב הנסיעה בעמידה. מיד הצטופף לידי על הספסל חייל, שניכר שהתרוצץ שעות רבות בחום התל-אביבי המהביל. האוטובוס עוד לא עזב את התחנה וכבר שינו נפלנו אל תוך שינה עמוקה דמויית עילפון.

כשעה לאחר מכן התעוררתי בתחושה של הקלה. המקום לידי כבר פנוי והמזגן כבר מצליח לצנן את החלל. במבט חטוף דרך החלון אני מבחינה שהגענו לניר עם, עוד מעט הפנייה ימינה בשער הנגב, ובמעגל התנועה שבצומת סעד כבר

ארגיש קרובה לבית.

“שלום לך יקירתי, נחת היטב?”

“שלום שמוליק, לא יודעת מה קרה לי, זה כנראה בגלל החום.”

“בואי שבי לידי וספרי לי מה נשמע אצלך.”

אני עוברת מקום בשמחה ומצטרפת אליו להתבוננות החוצה דרך החלון.
“הסתכלי על השדות האלה, איזה מראה נהדר! אני אף פעם לא אפסיק להתפעל מהנופים של הנגב.”

אנחנו עוברים על פני השדות של מפלסים, כפר עזה, עלומים, בארי ורעים.
בעונה הזאת של השנה ניתן לראות את החקלאים מעבדים את אדמותיהם. המחזה מצטייר ברוחי כמו גלויה של הסוכנות היהודית המפרסמת את נפלאות מדינת היהודים בתפוצות. מצד ימין “מזרעה” מתקדמת באיטיות ומפזרת זרעי תפוחי אדמה שיהיו בשלים כארבעה חודשים מאוחר יותר. מצד שמאל מכונה הנקראת “מנערת” מוציאה את צמחי הבוטנים ומניחה אותם הפוכים לייבוש על האדמה. כמה ימים לאחר מכן תעבור “המדושה” ותפריד את הבוטנים משער חלקי הצמח. לצדי הדרכים כבר מסודרות הפיילות הגדולות במרווחים קבועים, וממתנות לאסוף את כמויות הבוטנים האדירות.

שמוליק עצמו היה פלאח במשך רוב חייו הבוגרים. לאורך כל השנים השתייך לצוות הנחשק בענף הממחיש את האידיאלים של ההתיישבות העובדת. גם כאשר היה צריך לתמרן בין עיסוקיו האחרים (בעולם המשחק ובהובלת קיבוצו) לבין העיסוק בחקלאות. עבורו, משימת הפרחת הנגב היתה בגדר מחויבות אישית. חיבורו לנגב נוצר הרבה לפני הגעתו ארצה. עוד באיטליה שמע שמוליק מפי השליח הראשון שפגש בבית הילדים ניצולי השואה בסלבינו, שמה שנחפוץ יותר מכל בישראל, זה ליישב את הנגב. כך שבשנת 1949, לאחר תקופת הכשרה של שנה בקיבוץ משמר השרון, התגייס למשימת הקמת קיבוץ צאלים, עם חבריו מקבוצת סלבינו. הם החליפו את הגרעין המייסד שהשתקף במבצע “אחת עשר נקודות התיישבות בנגב”, אשר קמו בין לילה שלוש שנים לפני כן.

המראה הראשון שנגלה לעיני חברי הקבוצה בהגעתם לשטח היה המרחב הפתוח למרחקים, הנוף המדברי השומם, השקט. הם יצרו יש מאין במו ידיהם. לא היה להם ידע רב בגידולי שדה, לכן חלק מחברי הקבוצה נשברו בדרך ואיבדו תקווה: הם לא האמינו שדבר יצמח באדמת הנגב השוממה. אך שמוליק ואחרים

המשיכו בדרך של ניסוי וטעייה, שארכה כעשרים שנה, הצליחו להגשים את החלום ולהתפרנס מעבודת האדמה. כך גדל הענף שתחילה מנה עשרות דונם בודדים לאלפי דונם. מבחינת שמוליק עבודתו את שדות הנגב היתה הגשמת חלום פרטי וקולקטיבי כאחת. מן "נקמה בגויים", כאשר עם ישראל חי, קיים, גדל ומתפתח על אדמתו, נגד כל הסיכויים.

השיחה נמשכה לפרקים, תוך כדי הפסקות ארוכות של התבוננות על הנוף. כאשר שמוליק הביט בשדות החרושים החולפים על פני הדרך, הוא ראה בהם את הבית.

נסיעה מס' 3

בתרבות האירופית מקבלים הנימוסים מקום מכובד בחיי היום-יום. לדוגמה, בהמתנה בתור אפשר להבין מיד איפה הוא מתחיל ואיפה נגמר, לא משנה אם הוא ארוך או קצר, תמיד מסודר וישר. הישראלים לא נכנעים לשורת תור. תמיד הוא נראה מבולגן ומפותל. במקרה של ההמתנה לאוטובוס בתחנה המרכזית בתל אביב, התור הוא כשלון מוחלט. ברגע שהאוטובוס מתקרב למסוף, צצים מכל עבר אנשים, דוחפים מהצדדים ומאחור, גם אם ברור שיהיו מספיק מקומות ישיבה לכולם. אני חיכיתי לסוף התור, לא היתה לי אפשרות אחרת, כי החזקתי שק גדול שתכולתו שבירה.

למזלי שמוליק כבר ישב במקום הקבוע. הוא ראה אותי מחכה למטה בסבלנות ושמר עבורי מקום לצידו.

"שלום רונית! מה יש לך שם בתוך השק הגדול?"

"שלום שמוליק! זה פסל".

"את מפסלת? אפשר לראות?"

"כן, זאת הסיבה שבגללה אני מגיעה כל יום שישי עד למרכז".

הוצאתי את הפסל מהשק והראיתי אותו לשמוליק. דייג מתולתל וירוק עיניים, מכנסיו מופשלות, רגליו יחפות, מחכתו תלוי דג רגזן וצבעוני. שמוליק התעניין ושאל על הטכניקה, החומר, הניסיון שלי בפיסול והסטודיו שבו אני לומדת. כיוון שאנחנו לא באירופה, מהר מאוד הצטרפו לשיחה שכנים מהספסלים הצמודים, נידבו את

דעתם על היצירה והוסיפו פרטים ומידע.
"שמוליק, עכשיו אתה כבר יודע למה אני נמצאת על הקו הזה כל יום שישי,
ואני עדיין לא יודעת את הסיבה שבגללה אתה מגיע לתל אביב."
"נכון אמרת, אז אני אספר לך. אני משתתף בסרט סטודנטים והצילומים
מתקיימים בערבי יום חמישי. כך שאני מגיע בימי חמישי וחוזר בימי שישי."
"זזה לא קשה לך, כל הנסיעות האלה?"

"קשה כן, אבל חשוב. לכן אני נשאר לישון במרכז וחוזר רק למחרת. צריך
לתמוך בקולנוע ובתיאטרון העצמאי. בהתחלה יש רעיון, יש חלום, אבל אין תקציב
ואין מימון. אני מאמין בצעירים ואוהב את רוח היצירה שלהם. השתתפתי בהרבה
סרטים והצגות כאלה, לא כולם הוצגו או הוקרנו, אבל בכולם נהייתי ואני תמיד שמח
לעזור במה שאני יכול".

הוספנו לשוחח על הצגות בהן השתתף בשנים האחרונות ועל התוכניות
לעתיד הקרוב. הוא סיפר על כמה פרויקטים מתוכננים שבהם הוא עומד להשתתף,
סרטים וסדרת טלוויזיה.

"ומה שלום חברי רולאן, עדיין מכהן כמזכיר קיבוץ?"
"לשמחתי כבר לא. אני לא כל כך אוהבת כאשר הוא ממלא את התפקידים
האלה".

"אני יכול להבין אותך. בטח גם לגילה לא היה קל עם כל התפקידים שאני
מילאתי בצאלים. שבע שנים הייתי מזכיר קיבוץ. הייתי גם רכז ועדות תרבות,
קליטה, חברה. צריך לקחת בחשבון שאני קצת עקשן. בעלי תפקידים בקיבוצים
נתקלים בהרבה מתחים וזה גם כרוך בהרבה אחריות."
"אצלנו מדובר בקיבוץ קטן, לכן המזכיר ממלא הרבה תפקידים באופן
מרוכז, אבל כמות הבעיות לא פחותה".

"תמיד הקפתי את עצמי בצוות חברים אחראים ורציניים, וגם דגלתי בהאצלת
סמכויות. אצלי האידיאולוגיה והעקרונות עדיין תקפים, אני מאמין גדול של השוויון
הקיבוצי. שמחתי לתרום את חלקי לקיבוץ, הרי זה הבית, שם נמצאים המשפחה
והחברים".

"אני לעומתך עם השנים שיניתי את דעתי. האידיאולוגיה שהאמנתי בה פעם
לא כל כך מתאימה לי היום. אני השתנית".
דיברנו הרבה על הבית ובינתיים כבר התקרבו אליו. כאשר הגענו למועצה

נפרדנו לשלום. התארגנתי לירידה מהאוטובוס עם השק המסורבל שלי עם פסל הדיג בתוכו. בתחנה הזאת האנשים כבר הרבה יותר רגועים, לא דוחפים, כל אחד יורד בקצב שלו. הקיבוצניקים הצעירים כבר חלצו נעליים וירדו יחפים. החיילים המשרתים בבסיסים שבסביבה משפרים הופעה לפני הירידה. החיילים החוזרים הביתה לקיבוץ ולמושב, לעומתם, כבר התפשטו למחצה מזמן. המחשבות שלי עדיין נדדו אל השיחה עם שמוליק שהשאירה לי חומר רב למחשבה.

8 בנובמבר 2012, אירוע פתיחת אולם אשכול המחודש, על שם שמוליק שילה ז"ל

אני מסתובבת עם בעלי רולאן בקבלת הפנים בלובי הכניסה לאולם. אנו נתקלים בהרבה פרצופים מוכרים, שחקנים, במאים, בעלי תפקידים ובכלל אנשי האזור. בתוך ההמולה, אנו מצליחים להתקרב לגילה, המוקפת בילדיה ונכדיה, לנשק ולחבק אותה. אני בטוחה שבלבם של רוב באי האירוע מכוננת אותה הרגשה מוזרה, שמוליק לא כאן כבר שנה שלמה. לאחר טקס קצר אך מרגש של הסרת הלוט, כולם מוזמנים להיכנס לאולם. בין הנואמים בולטת הופעתו של חיים ילין, ראש המועצה שלנו. חיים ניגש לפודיום, פושט את חולצתו המכופתרת וחושף בפני הקהל חולצת טריקו אדומה ועליה הדפס של צה גווארה. הוא מסביר שזה לאות הזדהות עם עצרת המחאה למען עוטף עזה, אשר מתקיימת בדיוק באותם הרגעים בתל אביב. גם חיים ילין, כמו שמוליק, הוא איש של עקרונות. הוא מספר לקהל על הבחירה הטבעית של המליאה לקרוא לאולם על שם הדמות החשובה ביותר בתחום התרבות האזורי, מי שלחם למען פיתוח היצירה המקומית. הוא מוסיף בהתרגשות ומשתף אותנו באחת השיחות שניהל עם שמוליק, כאשר מחלקת התרבות עמדה בפני קשיים כלכליים ואיימה להפסיק את תמיכתה בתיאטרון הנגב. ילין מתאר את האירוע כהצגת יחיד מרשימה שבה הוא הצופה המבוהל היחיד, ושמוליק עומד בצד השני של השולחן, דופק באגרופו ומפציר בהחלטיות שההצגה חייבת להימשך, התיאטרון באשכול ימשיך להתקיים.

את תיאטרון הנגב הקים שמוליק בשנת 1986. הוא ניהל את בימת הקיבוץ, היה בין מקימי תיאטרון באר שבע, ניהל את בית הספר לאומנויות הבמה בסמינר הקיבוצים והיה חבר בתיאטרון הבימה. אחר כך החליט שמוליק להשקיע את ניסיונו

באזור הנגב. הוא רצה לבנות מסגרת מקומית שתיתן מענה ליוצרים, לשחקנים ולבמאים המקומיים (כגון בעלי רולאן שעדיין למד באותם הימים). הוא רצה להציע אלטרנטיבה איכותית כך שאנשי תיאטרון לא יצטרכו לעזוב למרכז כדי לעסוק במלאכתם. המשימה היתה כרוכה במאמצים רבים. שמוליק דפק על כל הדלתות הנחוצות והצליח לסחוף להגשמת החלום את כל מי שהיה צריך.

מאז ועד היום התיאטרון חי וקיים. הצגות רבות הופקו במסגרת פעילותו לאורך השנים, המון יוצרים מהאזור ומבחוץ השתייכו למשפחת התיאטרון. לא תמיד קל להמשיך ולהוכיח שהתיאטרון נחוץ ושתרבות מקומית איכותית הכרחית, במיוחד בפריפריה.

במרכז הבמה - בתיאטרון שהיה בית עבור שמוליק במשך שנים רבות - יושב על שרפרף יוסי סגל, שחקן בגילו של שמוליק. הוא מדקלם בקול שבור את חלקו בדיאלוג מתוך ההצגה "אלכס ומוריס". העלילה עוקבת אחר המתרחש בחייהם של שני שותפים לדירה בעל כורחם, בני הגיל השלישי. בתום דבריו עיניו של השחקן מופנות אל המסך הענק הפרוש מאחוריו בעומק הבמה. פתאום, כמו מתוך סצינה סוריאליסטית, שמוליק ניצב על המסך במלאו נוכחותו, פוצח את פיו ועונה את חלקו בדיאלוג. קולו חד, צלול ועמוק, קולו המוכר כל כך לכל הנוכחים. דמעה זולגת על לחיי, אני מגניבה מבט אל בעלי היושב לצדי, עיניו נוצצות גם. אני יכולה לתאר את המחשבות הרצות בראשו ברגעים אלה. מחשבות נודדות אל ספסל האוטובוס, השלישי משמאל, בצד של הנהג, קו 379, תל אביב - מועצה אזורית אשכול, בצהרי יום שישי, שנת 2010.

בגוף ראשון

דודי פישר הוא הילד שמחפש את האמא שלא היתה שם כל ילדותו. הוא בורח, נלחם, מורד, כועס ולא מוותר עד שהוא מוצא אותה, ואז היא שוב נלקחת מידי.

זה היה מוזר איך ביום אחד הכל השתנה. בשנת 1959 כשהייתי בן שש ההורים שלי החליטו להתגרש. לא הצלחתי להבין למה זה קרה, למה הם נפרדו, ולמה אחרי שזה קרה לא יכולתי להישאר עם אף אחד מהם. חשבתי שעשיתי משהו רע. הם השאירו אותי במוסד של עליית הנוער לילדים מבית הרוס. אז זה היה קריית עמל, שלימים הפכה למועצת קריית טבעון.

בית הילדים ניצב על צלע הר הכרמל, ברחוב קטן ללא מוצא. זה היה חלקו הצפון-מזרחי של הרחוב. מול שער הכניסה היה בית גדול ומסביבו היתה חצר ענקית וירוקה מדשא. לצדו של הבית עמדו רכבות של בתי מגורים דו-קומתיים. בכל חדר היינו ישנים שלושה ילדים, בנים ובנות בנפרד. מדי בוקר הייתי מסדר את המיטה, כמעט כמו שסידרנו בסיירת שנים לאחר מכן. אני עדיין זוכר את הנוף שנשקף מהחלוקה, זה היה טבע ירוק שנפרש על פני שטחים פתוחים שלא היה ניתן לראות את סופם.

לרגע לא הייתי לבד, רק הרגשתי ככה. היו שם, במקום הזה, כל מיני מטפלות נחמדות שדאגו לי. הן לא ממש חיבקו ונישקו אותי, אני תוהה אם הן בכלל נהנו מהעבודה הזאת. אבל תמיד היה לי מה לאכול, למדתי לקרוא ולכתוב, התקלחתי במים חמים ושיחקתי בחצר הגדולה עם שאר הילדים. כי זה מה שילדים יודעים לעשות. זה לא היה עניין של בחירה. מדי פעם ההורים באו לבקר אותי שם, כל אחד בנפרד. אני זוכר איך התרגשתי לראות את אבא כשהוא בא ולא רציתי שילך. והוא תמיד היה הולך. גם כשאמא באה שמחתי מאוד. לא היינו משחקים בכדור, כמו שהיה כשאבא ביקר אותי, אבל ישבנו ודיברנו ולא הייתי לבד יותר.

באחד הימים בתקופת האביב, כשהר הכרמל כולו פרח, זה לא היה הרבה אחרי היום הולדת השמיני שלי, קמתי חולה. הצטנתי, כנראה בגלל עונת המעבר. אני זוכר שהיה לי חום גבוה. פתאום החדר הזה שישנתי בו נהיה קטן יותר ויותר והרגשתי שאני לא נושם. קמתי מהמיטה, יצאתי החוצה ונשכבתי על הדשא. אחת מהמטפלות במוסד נבהלה מאוד כשראתה אותי שוכב שם. הייתי כולי חיזור ומזיע, ועוד לא במיטה שלי. לא קראתי לה לעזרה, היא פשוט היתה שם. לא רציתי בכלל שהיא תעזור לי, יכולתי לטפל בעצמי, חשבתי. המטפלת הזאת לא ממש ידעה מה לעשות אתי, אז היא התקשרה לאמא שתבוא. כי רק אמא יכולה לעזור לבן שלה כשהוא חולה.

עד שאמא הגיעה עבר הרבה זמן. היא בכל זאת גרה בחיפה באותו תקופה. המטפלות לקחו אותי חזרה לחדר ושמו לי מגבת קרה על המצח, בשביל שירד לי החום. כשאמא הגיעה כבר הרגשתי יותר טוב, לא ממש בריא, אבל היה נחמד לראות אותה. היא התיישבה לידי במיטה. היא העבירה את היד שלה בעדינות בשיערי וקיווייתי שהרגע הזה לא ייגמר לעולם. היא חייכה אלי וסיפרה לי סיפורים, עד שנרדמתי.

בבוקר שלמחרת המקרה, קמתי והיא לא היתה שם יותר. איש לא ישב על מיטתי. ראיתי את שני הילדים שהיו אתי בחדר, אני אפילו לא זוכר איך הם נראים. אני, הם והקירות האילמים, הקודרים האלה שכבר לא יכולתי לסבול. הבנתי מהר מאוד שבמקום הזה אני לא יכול להישאר. נמאס לי. קמתי מהמיטה, שטפתי פנים, צחצחתי שיניים, התלבשתי ויצאתי משם בלי לקחת דבר. הייתי אז בן שמונה וקצת, בלי לחשוב יותר מדי עזבתי את אותו בית ילדים שניצב בקצה ההר ואמרתי לעצמי שלעולם לא אשוב לשם.

כשיצאתי משם לא ממש ידעתי לאן אני הולך או מה אני עושה. ידעתי שאם הולכים הרבה ישר, במורד הרחוב, יש את רחוב קק"ל שחותך את רחוב הכרמל (הרחוב של בית הילדים) וברחוב הזה סבא וסבתא גרים. לשם הלכתי, ולרגע לא הסתכלתי אחורה. בצהרי היום הגעתי לביתם של סבא וסבתא. הם לא רצו שאשאר איתם. הם ביקשו שאהיה ילד טוב ואחזור לבית הילדים, אבל אני לא הסכמתי. אין סיכוי שאחזור לשם, חשבתי לעצמי. אם אני מחליט שאני הולך ולא חוזר, ככה זה יהיה. סבתא אמרה לי "דודי, תהיה ילד טוב. אתה לא יכול להישאר אתנו, אתה צריך לחזור לשם". השתוללתי, בכיתי, כעסתי ולא הסכמתי לחזור. לא היתה להם ברירה, הם לא

יכלו להחזיר אותי בכוח. נשארתי לגור אתם, בקריית עמל, במשך השנתיים הבאות. את אמא שלי ראיתי מדי פעם כשהיא באה לבקר את ההורים שלה. את אבא הייתי פוגש מדי פעם בסופי שבוע. הייתי עולה על האוטובוס מהתחנה ברחוב קק"ל עד לצומת הגדולה של הצ'ק פוסט בדרום הקריות, ומשם עולה על אוטובוס נוסף לקריית מוצקין, שם הוא היה גר. בגיל שמונה כבר הכרתי את כל הדרכים בצפון המערבי של ישראל. את קווי האוטובוסים בקריות, הצמתים ורוב הרחובות. גם כשגרתי אצל סבא וסבתא ידעתי שזה עניין של זמן עד שאסתלק משם. אני זוכר איך זה קרה: באחד מהימים הנעימים של האביב שיחקתי בחצר שלהם. הם גרו בחלקה של שני דונם מלאה עצי פרי, ומסביב לחצר היתה מדרכה מאבן. הייתי ילד שובב ובאותו יום עשיתי מעשה קונדס נוסף. סבא רדף אחרי בחצר ונפל, בגלל אותה מדריכה שהיתה מסביב, וקיבל מכה חזקה בראש. אני הייתי אשם בזה, כך לפחות כולם טענו, ולא יכולתי להישאר שם יותר. הם לא שיחקו אתי, רק כעסו עלי, בגלל אותו מקרה ואחרים. הם היו אנשים מבוגרים ואני עשיתי הרבה בלגן, הייתי מלא שמחת חיים ובית הזקנים דיכא אותי. לא נשארה לי ברירה אלא לברוח משם. כבר ידעתי איך אני מגיע לאבא. נשאר לי מעט דמי כיס מפסח אז עליתי על האוטובוס ונסעתי לקריית מוצקין.

מאוד אהבתי לגור עם אבא. תמיד הייתי קשור אליו יותר מכולם ושמחתו שאנחנו סוף סוף ביחד. הוא קיבל אותי לחיקו וזה היה כמו כשהייתי ממש קטן. רק הפעם זה היה שנינו - אני והוא. לא צריך עוד אף אחד. את אמא כמעט ולא ראיתי, כי היא גרה בתל-אביב. אחרי שנתיים שגרתי עם אבא הוא אמר לי שאני לא יכול לגור איתו יותר, ושהוא לוקח אותי לקיבוץ. לא ידעתי מה זה אומר לגור בקיבוץ, אבל זה היה נראה לי רעיון טוב בזמנו ואפילו התרגשתי. ידעתי שיהיו שם עוד ילדים בגילי ופשוט חשבתי שאני אהנה. למרות שאהבתי להיות עם אבא, גם אז היתה לי הרגשה שמשוהו לא בסדר. ובגלל שכבר הורגלתי לעבור ממקום למקום, חיכיתי להגיע למקום החדש.

בגיל שתיים עשרה הגעתי לקיבוץ יראון בתור ילד חוץ. האמא האומנה שלי היתה גם המורה שלי בבית הספר ומהר מאוד זה התברר כטעות ולא הסתדר. מיד העבירו אותי למשפחת גיל - רפי, שפרה'לה והילדים. זאת משפחה יקרה ואני בקשר אתם עד היום. הם היו מקסימים והתייחסו אלי מאוד יפה, אבל אלו לא היו חיים קלים.

הילדים בקיבוץ היו חבורה מאוד סגורה. בשבילם לקבל את השונה, הילד מבחוץ, זה לא היה דבר פשוט. לקח זמן עד שקיבלו אותי אליהם, וגם כשקיבלו תמיד הייתי זה שבא מבחוץ, שלא גדל איתם. אני זוכר במיוחד את "שעת ההשכבה" בבית הילדים. כל יום לפני השינה הגיעו ההורים לחדרים להגיד לילה טוב. תמיד רציתי שמישהו יקריא לי סיפור לפני השינה, אפילו שהייתי כבר גדול וידעתי לקרוא לבד. פשוט רציתי שמישהו יישב לידי במיטה ויספר לי סיפור שלפני השינה. הסתכלתי עליהם, על הילדים שגדלו שם וקינאתי בהם. לא היה לי את זה. רק רציתי להגיד את המלים האלה "אבא, אמא" אבל לא היה לי למי לומר אותם. הרגשתי שאני פחות מהם, פחות שווה, פחות נחשב, מכל אותם ילדים אחרים שהיתה להם את האפשרות לקרוא להורים שלהם. חשבתי כל הזמן הזה שמגיע לי פחות כי כך גם התייחסו אלי.

התחושות שליוו אותי בתקופת ההתבגרות בקיבוץ הפכו אותי לילד מורד. מצד אחד כילד חוץ, הייתי צריך להוכיח את עצמי כל הזמן, ומצד שני העקרונות שהיו לי עוד מגיל צעיר הכשילו אותי בדרך. בגיל ארבע עשרה נסענו לעזור בפרדס התפוזים של קיבוץ אשדות יעקב, שהותקפו על ידי הירדנים באותו הזמן. האחראית על הקטיף, אורנה שמעוני, אמרה "אתם חייבים לעשות, כל אחד, שני מכלים". התעצבנתי. אמרתי לה "אנחנו באים לעזור, אנחנו לא חייבים לעשות כלום". למחרת כבר לא באתי לעזור בפרדס. הילדים האחרים לא הבינו את ההתמרדות הזאת. שנאתי את הניצול של הילדים בקיבוץ, הייתי אז יותר סוציאליסט מכולם. לא הסכמתי שיגידו לי מה לעשות וזה רק הדגיש לי עד כמה הייתי שונה שם. כולם הסתכלו עלי כעוף מוזר אך עם השנים למדו לקבל אותי כמו שאני. הייתי הילד שאומר הכל בפנים ולא מוכן לוותר על שום עיקרון. עד היום יש הרבה אנשים בקיבוץ ובכלל, שלא אוהבים אותי או מסתדרים אתי בגלל הדברים הללו.

באוקטובר 1971 התגייסתי לסיירת גולני, באחת ממחנות האימונים נפצעתי בגב והעבירו אותי להיות לוחם בחטיבת שריון 401. שנתיים אחרי הגיוס פרצה מלחמת יום הכיפורים. הטראומה של המלחמה מלווה אותי עד היום. הוצבתי בסיני, בנגמ"ש של מפקד החטיבה דן שומרון. במהלך המלחמה הוצאתי הרוגים מתוך הטנקים שספגו טילים. טיילתי בין הכלים המפוחמים, ובמשך עשרים יום אספתי את גופות החברים שלי. את אלו שהצלחתי לחלץ, בכל מקרה. העבר שלי והילדות לא שיחקו כאן תפקיד. כל מי שלחם במלחמה הזאת לא חזר להיות מה שהוא היה

לפני כן. אחרי המלחמה נשארתי לוחם בסיני למשך חצי שנה, ואז חזרתי לגבולות ישראל, לחצי האי שהיה אז שלנו. במרץ 1975, אחרי מספר חודשים בשירות קבע, השתחררתי מהצבא וחזרתי לקיבוץ.

במשך שמונה השנים הבאות גרתי בקיבוץ. בחלק מהזמן טיילתי בדרום אמריקה, בזמנים אחרים עבדתי בשדות הכותנה של הקיבוץ. לא היה לי רע. חייתי את שנות העשרים לחיי כפי שצעירים נוהגים לחיות, עד שהתחלתי לעבוד ברפאל. בגלל העבודה נאלצתי לעבור לעיר ועברתי לגור בקריית אתא. בשנת 1983 בגיל שלושים הכרתי את אשתי הדס. אני זוכר שהלכתי עם חבר למועדון הסטודנטים "מאה ועשרים" בחיפה, ראיתי אותה שם. אמרתי לו "זאת תהיה אשתי". היא נכנסה למועדון כשהיה לה בן זוג ויצאה בלעדיו. אחרי פחות משנה התחתנו.

הדס לקחה על עצמה את הפרויקט של שיקום היחסים עם אמא שלי. היה ברור שיהיו לנו ילדים, ולה היה חשוב שיהיה להם קשר עם סבתא שלהם. ב-1985 נולד הבן הבכור שלנו, שחר, ושנתיים לאחר מכן נולד רועי, הבן הצעיר שלנו. במשך שש השנים הבאות הקשר עם אמא הלך והתחזק. היא היתה באה לבקר אותנו בצפון ואנחנו היינו נוסעים לבקר אותה בגבעתיים.

בשנת 1989 ביום שישי בבוקר אמי היתה אמורה לבוא לביקור, כמה ימים לפני הטיסה שלה לקנדה לבר-המצווה של האחין שלי. באתי לאסוף אותה מהרכבת, כמו תמיד, חיכיתי לה במסוף, וכשהרכבת הגיעה היא לא היתה שם. חיכיתי שם במשך שעתיים, אבל היא לא הגיעה. התקשרתי אליה הביתה ולא היה מענה. התחלתי לדאוג. לא מתאים לה לאחר ולא להודיע. התקשרתי לשכנה שלה שידעתי שיש לה מפתח לדירה של אמי. ביקשתי שתלך לראות אם היא בבית ואם היא מרגישה טוב. אחרי פחות משעה היא התקשרה אלי, השכנה, ואמרה לי "דודי אתה צריך להגיע לפה, לגבעתיים". בלי לשאול יותר מדי שאלות הבנתי שמשהו קרה. אבא של הדס היה אצלנו באותו הזמן והוא הציע להצטרף אלי. דהרתי כל הדרך דרומה, עד שהגעתי לאמא.

כשנכנסו לרחוב בגבעתיים כבר ראיתי את ניידות המשטרה חונות שם. הבנתי שמשהו נורא קרה אבל לא היה ברור לי מה זה. עליתי מהר לדירה שלה וראיתי שם שוטרים במדים ואנשים נוספים. נראה לי שכבר הבנתי מה קורה, אבל הייתי חייב לראות זאת בעיני. שאלתי את אחד השוטרים "איפה היא? איפה אמא שלי?" והלכתי לכיוון חדר השינה. מיד שני שוטרים קפצו עלי, הם לא רצו שאכנס

לחדר. לא היה לי אכפת, הייתי חייב לראות אותה. השתוללתי שם, העפתי אותם מעלי ופרצתי לחדר. היא שכבה במיטה ללא רוח חיים. הם עמדו לצדי, כאילו חשבו שאתעלף והם יחזיקו אותי. אבל לא זזתי. ראיתי אותה שוכבת על הגב עם הגרון שסוע, ספוגה בדם.

שני חוקרים הוציאו אותי מהחדר והושיבו אותי בסלון. אחד מהם הוציא תמונה ושאל "אתה מזהה את הבן-אדם הזה?" עניתי "כן" והייתי מבולבל. את האיש שבתמונה פגשתי שבוע לפני כן כשנסעתי עם הילדים לבקר את אמא. הוא היה מכר שלה, מהפרלמנט של הבריזג. אולי היה להם קשר רומנטי, אבל אני לא בטוח בזה. קראו לו ליאון שרמן. תהיתי איך הגיעה התמונה הזאת לידם. אותו חוקר שאחז בתמונה סיפר לי, באדישותו הרבה, כי אותו שרמן ברח כמה חודשים לפני כן מבית החולים הפסיכיאטרי "אברבנאל". הוא רצח את גיסו ולאחר הרצח נמצא כחולה נפש ואושפז במקום. לכן הוא היה מוכר למשטרה. נדהמתי. באותו רגע אני מבין שברח משוגע מבית משוגעים ואף אחד לא ידע על זה. אני מבין שאמי נרצחה וזה היה יכול להימנע. בשלב הזה איבדתי עשתונות. מאותו הרגע החלטתי שאני שואל את השאלות ולא החוקרים שואלים אותי. הבנתי שאני יוצא למאבק. עוד לא ידעתי איך אני אעשה את זה, אבל והודעתי להם ברשמיות "אני הולך לזיין אתכם". הם היו המומים, ציפו לראות אותי על הקרשים, אבל הייתי בשליטה מלאה. יצאתי מהדירה ונסעתי חזרה הביתה לקריית אתא.

ביום ראשון שלאחר אותו סוף שבוע התקשר אלי אחד החוקרים ואמר לי שהם לא מוצאים אותי, את שרמן, הרוצח. אמרתי לו בפשטות "יש לכם עד שבוע לתפוס אותי, אחרת אני אמצא אותו וזה יהיה כבר מאוחר מדי". החוקרים ידעו שיש לי קשרים במוסד, מהתקופה שעבדתי בביטחון, אז הם שמרו אתי על קשר מתמיד. במהלך הימים הבאים הגיעו אלי ידיעות מגורמים במוסד שראו את שרמן מסתובב בתל אביב. התקשרתי לעדכן את החוקרים במיקום, "הוא נמצא עכשיו במלון הירקון. תגיעו לשם". הם פספסו אותו. ביום חמישי בערב הם תפסו אותו והזמינו אותי למשטרה גבעתיים לזיהוי.

את המפגש הטעון עם שרמן אני לא אשכח לעולם. הכניסו אותי לחדר, הוא עמד מולי ואמר לי בקול רועד "אני מצטער, אני מצטער, לא התכוונתי". מבלי לחשוב פעמיים הכנסתי לו אגרוף לפני. אני זוכר את עצמות כף היד שלי שורפות מחוזק המכה. באותו הרגע איבדתי את השליטה העצמית, התפרקתי. ברור שזיהיתי

אותו. הוא גם הודה באשמה. הוציאו אותי משם.

את השבעה על אמא ישבתי לבד. אחי נשאר בקנדה, ורק שנינו נותרנו מקרוביה. לא השתחררתי מהמחשבות עליה, על המוות המיותר שלה. מחשבות על שרמן, על כך שהוצא מבית הסוהר ועבר למוסד לחולי נפש אחר. על כך שלא היה כשיר לעמוד בבית משפט ועל חוסר הצדק. חשבתי על המשטרה שלא עשתה את העבודה שלה ובית החולים שאפשר למשוגע לברוח. ידעתי שאני צריך להילחם שוב. אחרי השבעה חזרתי לעבוד ובמקביל התחלתי לברר על עורכי דין בשביל התביעה. דיברתי עם כל מיני אנשים סביבי על הרעיון של לתבוע. כולם אמרו לי "אין לך סיכוי", "אתה לא תצליח", וכל משפט כזה גרם לי עוד יותר לרצות לצאת למלחמה הזאת. רק הדס תמכה בי באמת, ואמרה לי ללכת אחרי הלב שלי ועם מה שאני מאמין בו. הגעתי לעורך דין תל אביבי בשם מירון קין שמתמחה ברשלנות ואחריות מקצועית. הוא מאוד התרשם מהסיפור ואמר לי שיש מקום לתבוע. הגשתי תביעה נגד המשטרה ומשרד הבריאות. ידעתי שבשביל לבסס את הטענות שלי אני צריך לצאת ולחקור סביב הגופים האלה את ההתנהלות שלהם.

בהתחלה זאת היתה המשטרה. ניסיתי לברר אם יצאה הודעה לציבור על רוצח משוגע שנמלט מבית חולים לחולי נפש. ההודעה על כך נרשמה ביומן המשטרה אבל זה לא פורסם בשום מקום. לא בעיתונות הכתובה, לא בטלוויזיה ולא ברדיו. תהיתי אם יש עוד משוגעים שמסתובבים להם חופשי ואף אחד לא יודע. את רשלנות המשטרה לא היה קשה להוכיח. לא היתה להם שום עדות על פרסום הבריחה. לא היתה להם דרך להתגונן.

אחרי הבדיקה במשטרה נסעתי לבד לבית החולים "אברבנאל" בבת ים, איפה שאושפז שרמן. נכנסתי בקלות רבה פנימה והתחלתי להסתובב במקום. מצאתי ארון באחד מחדרי הרופאים, וכשאף אחד לא שם לב, פתחתי אותו והוצאתי חלוק רופא ושמתי אותו עלי. נדהמתי לגלות שאני יכול להסתובב במשך שעות במחלקה סגורה מבלי שאיש יתהה מי אני באמת ומה אני עושה שם. חשבתי שלא צריך להיות משוגע בשביל להיכנס לשם, צריך להיות משוגע בשביל להישאר שם. את כל המחדלים שאספתי בתקופה הזאת כתבתי לעצמי לקראת המשפט. וזה לא איחר לבוא. התכנסנו בבית המשפט העליון, אני ועורך דין קין. במהלך המשפט פניתי לשופט וביקשתי ממנו להציג את המחדלים שגיליתי בדרך. נעמדתי וסיפרתי לו את כל מה שראיתי בדרך: את הרשלנות הבלתי נדלית של

המוסדות הכי גדולים במדינה, את חוסר האכפתיות של הציבור, ואת העובדה שהחיים של אמי נלקחו ללא סיבה, בטרם עת.

זכרתי את תגובות החברים שקראו לי משוגע על רעיון התביעה, אך ידעתי שהייתי משכנע והצגתי את הטיעונים שהייתי צריך לספק. היכיתי לפסק הדין. השופט קבע: במשפט דודי פושר נגד משטרת ישראל ומשרד הבריאות, הנתבעים נמצאו אשמים. זכיתי. הכסף שקיבלתי לא היה משמעותי בכלל. זה היה עניין של עקרון.

*

אתם חושבים שאתם מכירים את דודי פושר עכשיו? זה נכון שחיי לא היו פשוטים כלל. זוהי מלחמה קיומית על עקרונות שהחלו בגיל שש, אז הוא ננטש. הילד שמחפש את האמא שלא היתה שם כל ילדותו - הוא בורח, נלחם, מורד, כועס ולא מוותר. וכשהוא מוצא אותה היא נלקחת שוב מידי. הוא יוצא למאבק מול הגופים הגדולים במדינה, הוא מנצח, כביכול. הניצחון הוא שולי כאן, כי את אמו הוא לא יוכל להשיב לעולם. זהו מרדף מתמיד שאין לו סוף. או שאולי כן? את חייו הבוגרים, בחר דודי, לא לחיות בצל החוסר העמוק שליווה את ילדותו. אלא בנתינה אינסופית למשפחתו, לקן החם שיצר סביבו. חייו מלאים בהומור ושמחה, וזוהי גדולתו. נראה שמתוך האין צומח היש.

השדים של אלזה

המשוררת אלזה לסקר שילר ברתה מהנאצים לארץ ישראל אבל כן לא מצאה מנוח. סיפורה של אשה שעמדה בגבורה מול הדברים המחרדים ביותר. מה ששבר אותה היתה העלייה לישראל

“הִבֵּט אֶל תוֹךְ פְּנֵי סְחוּפֵי הַנְּדוּד...
עֵמֶק יוֹתֵר קָדִים הַפּוֹכְבִּים.
הִבֵּט אֶל תוֹךְ פְּנֵי סְחוּפֵי הַנְּדוּד.
כָּל דְּרָכֵי הַפָּרַח אֲשֶׁר לִי
אֶל מַיִם אֲפֵלִים הֵם מוֹלִיכִים,
אֲחִים וְאֲחִיּוֹת אֲשֶׁר נִיצְאוּ עַד מוֹת.
לִישִׁישִׁים הָיָה הַפּוֹכְבִּים...
הִבֵּט אֶל תוֹךְ פְּנֵי סְחוּפֵי הַנְּדוּד”

אלזה לסקר שילר, “שיר חיי” (נוסח עברי: נתן זך)

אוגוסט 1939

אלזה הרגישה לחץ וחוסר שקט. היא חרקה את שיניה בלי ששמה לב עד שרקוטיה כאבו. רק לפני שעה קלה הספינה שהביאה אותה עגנה בתל אביב ואלזה עלתה על מונית לכיוון ירושלים, העיר שעזבה לפני כמה שנים. אלזה לא אהבה את ארץ ישראל, במיוחד לא באוגוסט, והיה לה חם ומעיק עם הבגדים מציריך שכיסו אותה. היא הביטה מהחלון על המרחבים הבתוליים והלא מיושבים ונאלצה להודות שיש משהו יפה בארץ השוממת. אבל מה לה ולמקום שכוח האל הזה? אם בכלל עדיין יש מקום שיש בו אל. איפה הערים הגדולות של אירופה שהכירה ואהבה? איפה

התרבות והמסחר? היא ידעה שמקומה אינו כאן, אבל שערי אירופה סגורים בפניה ואין דרך חזרה.

הנוכחות של המפלגה הנאצית התחזקה מעבר למה שצפתה ודמיניה. האזרחות שלה נשללה על אף שהיתה סופרת ומשוררת מוערכת. איך שללו לי את האזרחות, חשבה לעצמה, הרי אני הרבה יותר שייכת לעם הגרמני מאשר לארץ הצחיחה הזאת בה רק עשבי מדבר שורדים. אלזה הציצה בשעונה ושיערה כי יש עוד זמן רב עד שתגיע לירושלים. מותשת מהנסיעה ומוטרדת ממה שהשאירה מאחור, היא החליטה לנסות לישון. בפאתי ירושלים התעוררה מתבטת הרכב. "מה קרה?" שאלה את הנהג בבהלה, תוך שהיא מסתכלת על המדרון מאחוריה, תוהה האם תמצא את מותה הטרגי בערמת זבל למרגלות הרי ירושלים.

"אין דבר", השיב הנהג וניסה להרגיע את הנוסעת האירופית, "הרכב קצת ישן וההילוכים לא תמיד נכנסים טוב בעלייה".

"אז הרכב מקולקל?" שאלה את הנהג בדאגה.

"לא, מה פתאום מקולקל, רק קצת משתעל", הוא השיב וחיך, "ככה זה, את יודעת". אבל אלזה לא ידעה ולא חשבה. היא זכרה שבגרמניה דברים פשוט עבדו. הנהג עצר ליד המלון בו הסוכנות היהודית שכרה חדר בשבילה. היא יצאה והסתכלה סביב וראתה עיר מאובנת. היא התגעגעה לירוק שתמיד היטיב עמה, ועל אף שבבגרותה עקרה לברלין, תמיד שמרה פינה חמה בלב למרחבים ירוקים. זכורה לה במיוחד אחת החופשות האחרונות עם אמה בגרמניה של לפני המלחמה, בה היא רצה בשדה פתוח והבינה פתאום שגם היא כמו עץ או עשב או חיפושית, לא סתם תופסת מקום, אלא חלק מהעולם. אבל כאן בעיר המאובנת שנבנתה כעיר מבצר, האבנים הקיפו וסגרו עליה. כל אבן נראתה כמצבה שצבעה את העיר בגוון של שכול מעורבב עם קדושה. לפחות יש שמים, חשבה לעצמה, והפנתה את מבטה מעלה.

נובמבר 1939

המגורים בבית המלון היו ארעיים ולא נוחים. תקרת החדרים היתה נמוכה יחסית והמסדרונות הצרים סגרו על אלזה. הקירות היו עמוסים בתמונות של דמויות

מקראיות שמבטיהן הזעופים העכירו את האווירה. באחד מן הימים, בעודה חולפת על פני ציור סיפור העקידה, אלזה נעצרה. "כל כך מוגזם", חשבה לעצמה בביקורתיות ברלינאית על האמן המקומי שודאי יצר את הציור. היא המשיכה להשתהות על הפנים המבוהלות של הילד יצחק ובלי ששמה לב החלה לחשוב על ילד אחר. הגעגוע היה חד וכואב. תחילה היו אלו זיכרונות מהשנים הראשונות לחייו. לאחר מכן נזכרה איך גמר את לימודיו בהצלחה יתרה ואז תהתה איך היה מסתדר בארץ, אם עדיין היה חי. במה היה עוסק? האם היה מוצא בת זוג ומשתקע? אבל הוא אינו, והיא בודדה בארץ ישראל. כל הזמן הזה המשיכה אלזה להשתהות על ציור העקידה. לרגע אחד נדמה לה כי יצחק העקוד הסתכל עליה חזרה והיא רעדה מבפנים. היא אספה את מחשבותיה, ציינה בלבה שלא תתעכב על ציור זה יותר, והמשיכה החוצה.

1940

הימים במלון עברו. אלזה עדיין לא הצליחה להתנער מתחושת חוסר הנחת והדחייה. לא היה לה שם שום דבר משלה, היא החליטה לעבור. דלות משאביה ניתבה אותה לשכונה חדשה ומתפתחת. "אולי רחביה תפיה בי רוח חיים", חשבה כשנכנסה לדירה בקומה השנייה ברחוב המעלות. האזור היה שקט יותר והיא קיוותה שהשקט יטיב עם כתיבתה. אבל השקט - מקום המפלט מההמולה המסחררת - היה מחניק. לא רק שהוא שהדגיש את היעדר חיי התרבות, אלא גם הבליט את הזרות וחוסר השייכות שלה. זה היה שקט של בדידות שלא הרפה. המגורים החדשים אמנם עוררו את הכתיבה מחדש, אך זאת היתה כתיבה מצולקת ורדופת שדים מן העבר. אלזה יכלה לצלול לכתיבה על רוח של בנייה ופיתוח, רוח חלוצית ועשייה ארצישראלית. אבל שוב ושוב, כל מה שמצאה היו מלים של פעם. הן ניגרו ממנה כמו דמעות וסיפרו את כל מה שהיה, את כל מה שעברה ואת כל מי שאינו עוד כאן. היא כתבה על אמה שנפטרה בצעירותה ועל הגעגועים לדמות אם שומרת. היא כאבה וכתבה על בנה האהוב שנפטר. היא כתבה על הבדידות, על הנטישות, הכאב, וגם כשלא היו מלים - איכשהו, היא כתבה. בהפסקות מהכתיבה אלזה יצאה לסיבוב קצר בשמש של גן רחביה. היא

אהבה לשבת על הספסל הציבורי ולהסתכל לשמים. תמיד חיפשה בהם איזו דמות מוכרת או שדמייה שאת אותם שמים בדיוק יש בברלין הרחוקה. כל מחשבה על ברלין ועל החיים שאיבדה היתה מציתה מחדש את הכעס על העקירה מהמולדת, והיא היתה קמה ממקומה בפתאומיות וחוזרת לדירה הקטנה ברחוב המעלות. אלזה החלה לשבת בבית הקפה זיכל שהיה בית חם למהגרים היקים מגרמניה. בבית הקפה זיכל, על שמו של חיים זיכל, הריחות היו מוכרים, השפה התגלגלה והפנים המוכרות שהתאגדו סביב המקום נתנו תחושה מוכרת, נעימה. אלזה פקדה את המקום על בסיס יומי ונוכחותה בבית הקפה הפכה לקבועה. בגלל שהיתה ידועה בקרב האוכלוסייה היקית כמשוררת ברלינאית, מדי פעם היתה עורכת במקום ערבי שירה.

”יש לי בבית פסנתר כחל
ואיני יודעת אף מו.”

מאז חדל העולם לחמל
באפל המרתף הוא ניצב.

ארבע ידי כוכב פורטות כתמול
- בסירתה שוררה אשת החרב בשמי -
כעת סואנים העכברים במחול.

שבחה מערכת הפסנתר על קלידיו...
אני מבכה את הנפטרת בכחל.

הן מלאכים יקרים, פתחו לי
- שאכלתי מהלחם המר -
עוד בחיי את דלת השמים
גם בנגוד לגזר”

אלזה לסקר שילר, ”פסנתרי הכחול” (נוסח עברי: נתן זך)

בשנים הראשונות פקדה אלזה את בית קפה זיכל מדי יום והתרועעה בחברה היקית המקומית. היא הקימה את מועדון הרוח "דר קראל" שבו דיברה על שירה והזמינה אורחים לדבר על אמנות וספרות. בית הקפה היה לעוגן בחייה, נתן את הסיבה לקום, את המקום לכתוב ואת הקשר עם הסביבה. ואף על פי כן, העבר לא שחרר והמשיך לרדוף אותה עד שתפס ולא הרפה.

ההווה נהפך להשתקפות של העבר. חייה נהיו קטע זמן על רצף שאינו קשור או רלוונטי לעכשיו או למיקומה הגיאוגרפי. את ההווה אלזה חיה כדי להחיות את העבר ואילו על העתיד ויתרה, הוא רק אכזב. היא יצרה לעצמה שגרה של שיגעון: החייה, קבורה ואבל כל יום מחדש. הקשר עם החוץ הלך ונסגר. בימים אלה אפילו בית הקפה כבר לא היה עבורה בית והיא ויתרה על תפקידו הקבוע בשגרת יומה. היא העדיפה ללבוש את אחד משלושת מעיליה המפוארים והמרופטים, זיכרון רחוק לפאר האירופי שנעקרה ממנו, ולצאת לרחוב חבושה בכובע. דיירי השכונה היו רגילים לצפות בה מתנשפת בעלייה של רחוב המעלות, ופונה ימינה לרחוב שמואל הנגיד. בדרך כלל היתה נעצרת ליד בצלאל וזכרת במוזיאונים ובאמנות הברלינאית. עוברי אורח בהו בהגברת המסכנה שהתלבשה בבגדים זרים ומשונים, ואלזה הבינה את המבטים הסקרנים והחוששים. כשעוד היה לה אכפת היא שקלה לנסות בגדים מקומיים, אבל אחרי מחשבה החליטה שאין בכך טעם. היא לא שייכת לכאן ושום מעיל או כובע יוכלו להסתיר זאת. לפעמים כשהסתכלה בהשתקפותה בחלון ראוה מזדמן, היתה מזדקפת לרגע וזכרת. אבל תוך שנייה הזיכרון התעמת עם הדמות הזרה בחלון, דמות בלי שורשים ובלי המשכיות, והיא חשבה לעצמה שהיא כמו חוליה מנותקת משרשרת, אין אף אחד לפניה ואין אף אחד אחריה. היא התכנסה אל תוך עצמה, מהדקת את הכובע לראשה כך שכמעט יכסה את עיניה, והמשיכה ללכת.

ברבות השנים הפכה אלזה לדמות נלעגת. ילדי השכונה היו עוקבים אחריה תוך כדי שהיו מפוחדים מלהתקרב אליה יותר מדי. בין אם היתה שפויה או משוגעת הם לא ידעו ולא טרחו לשאול. מבחינתם היא היתה עוד אחד מהאירופים האלו שהסתובבו עם ערימות של בגדים עליהם. היא לא ניסתה לפנות אל העוברים והשבים בגלל שלא שלטה בעברית, והם גם לא ניסו לפנות אליה. אלזה התהלכה ברחובות

ירושלים והיתה סגורה במעטפת של זרות. לפעמים הילדים הזכירו לה את בנה פאול והיא היתה צופה בהם במבט דומע, אבל הילדים לא הבינו והמשיכו בשלהם. היא עברה ליד בית קפה עטרה וראתה את הצעירים המלומדים. אם פאול היה כאן ודאי היה לומד באוניברסיטה העברית, חשבה לעצמה, ושוב התכנסה אל תוך עצמה.

1945

הגוף כבר עייף. אפילו לכתוב כבר לא נשאר הרבה כוח. אלזה קמה ומתעטפת במעיל הירוק ויורדת לספסל הציבורי. בדרך למטה הכלב בקומה השנייה נבח עליה בהתלהבות. אני כבר למודת רדיפות, אני מתעלמת.

המוות רדף אחר אמה ובנה ולקח אותם, הנאצים רדפו וגירשו אותה ממולדתה. הגורל רדף אותה עד לארץ ישראל השכוחה, וכאן זנח אותה וחזר לגרמניה לרדוף אחר יהודים אחרים. המבטים כבר לא הדאיגו אותה, הם לא יכולים לקחת ממנה את מה שכבר אינו. לא נשאר הרבה. הכאב בצד הלך וגבר. מלבד השירה והכאב לא נשאר דבר יותר.

”שְׁקֵטָה אֲנִי,
נִיגֵר דְּמִי.”

הִלֵּל לֵה רָךְ,
הִלֵּל נְשָׁכָה.

בְּעוֹד קֵט הִלֵּב
מִתִּי מְכַאֵב.

כְּחוֹלָה נֶאֱדוּקָה הֵייתִי פֹה!
הוּ, רְקִיעַ, בּוֹא.

הַד עֲמֹק גְּדוֹל -
לִילָה בְּלִי”

אלזה לסקר שילר, ”שיר מיתה קטן”

קפה תזמורת וקוקטייל

מלצרים לבושים בלבן עונבים עניבה שחורה, אוחזים במפית בד לבנה ומצחצחים כוסות בירה ויין, בשעה שבמטבח נערמות צלחות קטנות מסולסלות מרוחות בשיירי עוגה. בית הקפה "פילץ" היה מרכז בילוי לקצינים הבריטים ששרתו בפלשתינה. מתחת לאפם, אריה פילץ הפך את מחסן בית הקפה לסליק תחמושת של ההגנה

"יסופר בזה על הבית הבודד, שצורתו כולה הלצה וגורלו כולו עצב. עמודיו טובלים במים והוא עצמו תלוי חציו באוויר; ובגזזטראות, שפרצו לו מעל עבריו, ובקרפיים, המטפסים זה על גבי זה, הוא נראה כריקוד שנפסק לפתע. בצבעיו זרקה עכשיו שיבה. חלודה עלתה בברזל החזק שלו. הנה חלונותיו הטרוטים, הנה הטיח המתפורר והמזדקן לאין מושיע - אבל גם לו, גם לבית הירקרק הזה, כמו לכל אחד מעמנו, היו ימים אחרים וגם יונים חגו על גגותיו וגם בו, כמו בכל אחד מעמנו, ניגנה אי-פעם תזמורת".

נתן אלתרמן, "בתים ומבטים"

בית הקפה פילץ ידע ימים של זוהר בשנות הארבעים של המאה הקודמת. היו אלה ימים של שמלות מתנפנפות וחליפות מעונבות, בין כדורי גלידה נמסים לארגזי משקאות עמוסים בחומרי נפץ. עד לא מזמן תל אביב היתה קיימת רק בדמיון, והשטח עליו לימים נבנה בית הקפה היה שומם וריק מאדם. רק ב-11 באפריל בשנת 1909, על דיונת חול צפונית ליפו, ביום אביבי ומעונן, התקבצו עשרות חברים נרגשים להגרלת המגרשים של העיר העברית הראשונה. עקיבא אריה וייס, יו"ר ועדת "אחוזת בית" רשם על צדפים שמות ומספרים. שישים ושישה "חלוצים עירוניים" שראו בחזונם את הקמת העיר העברית הראשונה, השתדכו עם מגרשם החולי הבתולי. ששת רחובותיה הראשוניים של אחוזת בית

נבנו על ידי פועלים עבריים וקומץ פועלים ערביים, בשעה שפרנסי העיר דנו בחזונה של העיר ובעיצוב דמותה. מאיר דיזינגוף האמין בפיתוח התעשייה והנמל בעיר ואילו ארתור רופין חלם על רצועת חוף מנוקדת בבתי מלון, חופי רחצה ותיירות מרפא משגשגת. הויכוח העקרוני בין השניים אינו מפריע לגזוז וללימונדה להימכר לעוברים ולשבים, בקיוסק הראשון המוקם בפירת הרחובות רוטשילד והרצל. איסור על מכירת משקאות חריפים מוטל על הקיוסק, בניסיון לשמר סגנון חיים מהוגן. אל חוף נמל יפו נכנסת בדצמבר 1919 האוניה "רוסלאן", אשר הפליגה מנמל אודסה בתום מלחמת העולם הראשונה ועל ספונה כ-700 יהודים. רבים וטובים מבין הפליטים היהודים השבים לכאורה לארץ יהפכו ברבות הימים לאנשי רוח ותרבות מובילים בארצנו. רחל המשוררת, זאב רכטר ויהודה מגידוביץ האדריכלים, ברוך אגדתי הרקדן, אביגדור המאירי הסופר והמשורר, משה ציפר הפסל, ורוזה "האדומה", אמו של יצחק רבין. עד שנת 1924 יגיעו לארץ עולים רבים, בעיקר מאירופה, וביניהם בחור צעיר בן שש עשרה שעלה לארץ לבדו מלודז' שבפולין, בשם אריה פילץ.

אריה פילץ מתחיל את דרכו כחקלאי במושבה פתח תקווה אולם עד מהרה הוא מחליף את הפרדסים ברחובות ובניינים ומתיישב בתל אביב. העיר העברית הראשונה נמצאת בתנופת בנייה מתמדת ואריה, העושה את צעדיו הראשונים כקבלן, מזהה את מגמת בתי הקפה הפושטת בעיר. בתחילת שנות השלושים הוא מחליט להרחיב את עסקיו ומקים את בית הקפה "תרשיש" והקונדיטוריה "הונגרית". באותה תקופה, היינץ (חיים) פנחל, אדריכל יהודי יליד ברלין, מעצב תפאורות ומנהל אמנותי בתעשיית הסרטים בגרמניה, נאלץ להפסיק את עבודתו בצו השלטונות הנאציים ונותר מחוסר עבודה. בשנת 1936, בשעה שרוב עמיתיו בוחרים להגר לאמריקה, הוא עולה לארץ באוניה ומתיישב בתל אביב. חיים פנחל מחפש במרץ עבודה. בטיולו הרגליים בעיר הוא מתרשם מהלמות הפטישים ובתי הקפה הצצים בכל פינה. לבוש בחליפה הוא פוקד את בתי הקפה ומבקש להתרשם מהלך הרוח המקומי. העברית אינה שגורה בפיו, הגרמנית - שפת אמו - אינה מתקבלת באהדה, אך השפה האדריכלית ממעטת במלים. על שולחן עבודתו נחים נייר צהבהב, עפרונות רכי עופרת וצבעי מים. היינץ פנחל מתרגש מהחזון הציוני. החלום הערטילאי של הרצל לובש צורה ומתממש לנגד עיניו. הוא משרבט מנורה, מגדל מים, עצי תפוזים וסמלים ממפעל ההתיישבות, אך הקווים והרעיונות נותרים

ספוגים בתרבות האלגנטית היוקרתית של בתי הקפה האירופיים. מדי ערב הוא שוטף את המכחולים במים, מניח את הגיליונות ליבוש ונועל את המשרד. בוקר אחד נעצרה מכונת מול משרדו של אריה פילץ. אדריכל צעיר המציג את עצמו בשם היינץ פנחל נכנס אל המשרד, מציע בהתלהבות ובגרמנית שוטפת לחזור למחרת עם סקיצות רעיוניות לתכנון בית הקפה החדש, וכל זאת ללא תשלום. אריה אינו מהסס והשניים לוחצים ידיים.

1938, פתיחת בית הקפה - תמונה ראשונה

"פילץ פותח את בית הקפה שלו - וממילא נפתחת גם העונה האמיתית!" נסיה הניחה את עיתון הבוקר, הוציאה פנקס קטן ששמרה בתיקה החום ורשמה לעצמה: אגסים רכים, ביצים ונייר מכתבים. לעת ערב חתכה, ערבבה ויצקה אל התבנית פאי אגסים. היא פתחה את חלון המטבח, הזמינה את הבריזה הים תיכונית להתערבב בניחוח הונויל המתקתק, ולהרחיק את אדי החום הנפלטים מקירות הבית. מנורת המטבח שלחה אור דלוח אל השולחן העגול והיא משכה אליה את הכיסא והתיישבה לכתוב מכתב קצר:

אריה היקר,

הבוקר נתקלתי במודעה המכריזה על פתיחת בית הקפה! זמן מה לא נפגשנו ולא היתה לי ההזדמנות לספר לך כמה אני מתפעלת מבית הקפה המודרני והמשוכלל שהינך מקים. לפני מספר ימים, בדרכי אל הים, ראיתי את הפועלים עמלים על הרכבת סוכך ברחבה הפונה אל הים וסקרנותי משכה אותי אל בית הקפה. בחדר הפנימי פגשתי את פנחל בכבודו ובעצמו, מחלק הנחיות לתליית גופי התאורה. נראה שהפקדת את העבודה בידי אדריכל מוכשר ורב אמן והדבר ניכר בבחירת החומרים המשובחים. הרעיון של פסיפס עצום של מפת ארץ ישראל על קיר בבית קפה, מרשים במיוחד! כמובן שלא ויתרתי על ביקור במטבח הגדול ובחנתי מקרוב את התנורים החדשים והמקררים. בבוקר יום ראשון, אסור לבית הקפה כדי שנוכל להחליט ביחד על תפריט המאפים הטוב ביותר בעיר. דע לך כי השמועה על עיצובו המרהיב של בית הקפה התפשטה בקרב בעלי הקפה בעיר והם מסתובבים מודאגים וחוששים שמא יאלצו לשפץ את בתי הקפה שלהם בהקדם.

נתראה בקרוב,
נסיה.

נסיה עלתה לארץ כנוסעת סמויה באוניה "רוסלאן". תל אביב הקטנה, שופעת בתי הקפה לאורך חוף ימה של העיר, מזכירה לה את האווירה העולצת והתוססת בעיר הולדתה אודסה, שם רכשה את רזי האפייה והכנת הגלידה. בעיר החדשה היא רוכשת לעצמה שם כקונדיטורית ממדרגה ראשונה. נסיה ואריה הכירו לראשונה כשהיא נכנסה לקונדיטוריה "הונגרית", והציעה לו לטעום מעוגת קרם רוסית שאפתה בתנור משומש לאחר שחסכה מיל למיל במשך חודשים לקנייתו. בערב הפתיחה החגיגי עבדה נסיה במטבח בית הקפה ופרסה עוגות לפי הזמנה. לרגעים הרימה את מבטה ועקבה אחר המתרחש. מלצרים לבושים בלבן עונבים עניבה שחורה, אוחזים במפית בד לבנה ומצחצחים כוסות בירה ויין, בשעה שבמטבח נערמות צלחות קטנות מסולסלות מרוחות בשיירי עוגה. צילי מוסיקה, צחקקים גבוהי עקב ועשן סיגרים סמיך - אלה מתערבבים להמולה שוקקת ונוטפת אגלי זיעה באמצע חודש יולי לת, שבו נפתח בית הקפה "פילץ". אריה הקפיד על מטבח צרפתי משובח, מלצרים מהודרים, ותזמורת אמנותית שניגנה מוסיקה עברית בזמן שבמקומות אחרים התנגנה מוסיקת ריקודים אמריקאיים. הבריזה שנשבה מן הים תרמה רבות לשגשוג בתי הקפה של הטיילת ומשכה את הלקוחות של בתי הקפה ביפו ובצפון העיר.

מעת לעת בשעות הערביים היה פנחל נכנס לקפה "פילץ" לבירה קרה. הוא אהב לשבת על דלפק הבר ולקשור שיחה עם הברמן או עם היקיים שפקדו את הקפה.

"חיים, טוב שבת, להדליק לך סיגר?" טפח אריה על שכמו של פנחל, "מזמן לא שתינו בירה ביחד".

"אני מעדיף ויסקי עם קרח, לא יזיק לי משקה חזק".
"איך מתקדמת העבודה במשרד שלך? יש לך פרויקט חדש?" התעניין אריה.
"קיבלתי הצעה לתכנן בית פרטי, אבל לא זה העניין. אמש קיבלתי מכתב מטריד מאגודת בעלי בתי הקפה בעיר. עד עכשיו לא ברור לי האם עלי לצאת לנופש או לשכור מעצב נוסף למשרד שלי".
"מה העניין?" התפלא אריה.

”במכתב הצעה אווילית מאין כמוה הם מביעים דאגה מהעיצוב היוקרתי של פילץ. הם רואים את האליטה נוהרת לבית הקפה שלך ואילו בתי הקפה שלהם מתרוקנים מהיילים והפולנים”. אריה הדליק לעצמו סיגר משובח ושחרר את העשן בפה רחב ופעור, לאחר מכן רכן לעברו וחיך, ”אני לא בטוח שאני מבין...”

חיים הוציא את המכתב מכיסו והגיש לאריה. אריה עקב אחר השורות והכריז בקול רם: ”שהרי אם לא כן יהיו נאלצים כולם להכניס שיפורים באולמיהם” (פורסם בעיתון ”דבר” בשנת 1961).

אתה מבין? שאל חיים בפליאה, ”הם מציעים לי משכורת חודשית לשנה הקרובה, בתמורה לכך שלא אקח יותר עבודות של עיצוב בתי קפה בעיר. עד עכשיו אני לא יודע האם לחשוב שמדובר במתיחה חסרת טעם או שהם יצאו מדעתם!”

אריה נשען לאחור, ”עזוב. הם יכולים לשכוח מעסקאות מפוקפקות. אתה עוד תעצב פה בתי קפה ומלונות לתפארת”.

בין אם אכן הגיע מכתב כזה ובין אם היתה זו שמועה, היינץ פנחל זנח את החליפה והסתובב בתל אביב בחולצה שחורה ושיער ארוך. הוא עיצב רבים מבתי הקפה של תל אביב ולא פסח על עיצוב דוגמת הבד ליוולן, ריפוד תואם לכורסאות, ועל עיצוב גופי תאורה ופרטי הנגרות היחודיים. לפגישות עם לקוחות נהג להגיע עם גיליונות צבעוניים המגולגלים תחת זרועו. עיצוב בית קפה ”פילץ” היתה עבודתו הראשונה של חיים פנחל בתל אביב. העיתונות חלקה למקום שבחים וכינתה אותו ”פנינה אדריכלית אמנותית”, תוך כדי שהיא ממליצה ליזמים הציבוריים לרשום לפניהם את שמו של האדריכל הגרמני, המקפיד על הנוחות והעיצוב גם יחד. סגנונו האירופי השנוי במחלוקת לא התקבל באהדה בקרב עמיתיו האדריכלים. אדריכלי תל אביב, יוצאי גרמניה ברובם, העדיפו את הסגנון הבינלאומי נטול הקישוטיות שהתאים יותר לרוח הסוציאליסטית ולספרטניות החלוצית. חיים פנחל שמר את התרבות הגרמנית קרוב ללבו ולא מצא לנכון להחליפה בתרבות העברית החדשה, שהיתה צעירה ותוססת אך זהותה לא היתה מגובשת ובעלת הסטוריה אדריכלית משלה.

1940-1951, בית קפה מגויס בסתר - תמונה שנייה

היוקרה והאלגנטיות של קפה פילץ משכו אל בית הקפה לא רק את השמנה והסלתה של העלייה החמישית, אלא גם את חיילי בנות הברית והקצינים הבריטים שהוצבו בפלשתינה עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. בשעות שבהם נטתה השמש אל הים, החלו לשטוף את החוף החיילים והקצינים כשהם חומדים ומחזרים אחר נערות, רוחצים בים ועולים ממנו אל בתי הקפה. אריה ראה את הקצינים הבריטים עוברים מבית קפה אחד לשני, בשעה שהמלחמה השאירה את מרבית הבליינים של בתי הקפה על מרפסות העיר ובטיילת, מבלי שהללו יוציאו את כספם על מיץ עסיס או עוגת טורט. "הקצינים הבריטים בבית הקפה שלי זה דבר טוב. לא רק שזה משפר את ההכנסות אלא גם יש לכך ערך מודיעיני רב", לחש לנסיה. היא היתה אשת הסוד שלו בכל מה שקשור להתרחשויות מחתרטיות סביב בית הקפה.

"אינני מעלה על דעתי אפשרות להקים כאן מחסן נשק, שעה שהקצונה הבריטית נמשכת לבית הקפה שלך כמו דבורים לכוורת", רעם משה אגוזי בדירתו של אריה פילץ ממש מעל בית הקפה.

"נהפוך הוא", החזיר לו אריה בנחישות, "אין שום סיכוי שיחפשו דווקא כאן. הקצינים האלה התרגלו למשקה על חשבון הבית, המלצרים והברמנים מיומנים בהלכות הנימוס האנגלי, מציתים להם סיגר ובעיקר מקשיבים בקשב רב לכל מלה שהם מחליפים ביניהם, שעה שהמשקה והאווירה הטובה עושים את שלהם. "היכן תסליק את מקלעי הברן והלואיס? במטבח הצרפתי בין הטורטים והרולדות? וכיצד נעביר תחמושת במקרה חרום אם בית הקפה נסגר בשתיים בלילה?!"

אריה פילץ ומשה אגוזי הכירו בענף הבנייה. משה אגוזי התפרנס כקבלן עבודות צבע וטיח הרבה לפני שפתח את חנות המשקאות החריפים ברחוב העלייה. חיים פנחל, ששמר על קשרי ידידות קרובים עם אריה, פגש את משה אגוזי בקפה פילץ והתוודע לכישוריו כצבעי מומחה. לא בכדי פנה המלך עבדאללה אל משה אגוזי כדי שזה יבצע צביעה אמנותית בארמונו. היה זה חיים פנחל, שהוזמן על ידי המלך בשנת 1941 לעצב את ארמונו, ולחש על אוזנו של המלך את שמו וכישוריו של האיש, וזאת מבלי שידעו השניים, לא האדריכל ולא המלך, שמדובר בממונה מטעם ארגון ההגנה על כל הסליקים בעיר תל אביב.

"יש לי מחסן סמוך לבית הקפה שאף אחד לא נכנס אליו. את הנשק והתחמושת נוכל להטמין שם. בשלוש בבוקר, שעה שגם החולים בקדחת הרחוב התל אביבית נופלים לשינה עמוקה, נוכל לחמוק פנימה בלי חשש."

“אני חושש שאתה צודק, אבל נהיה חייבים לשמור על חשאיות. מספיק שאחד המלצרים ישל בלשוננו, או שהשכנים שגם ככה מתלוננים על רעש בית הקפה בלילה, יבחינו בפעילות חשודה - המחיר יהיה סגירת המקום שלך, וחמור מכך, הבריטים יחרימו את כל הנשק ויערכו מעצרים של חברים בארגון.”

“אני לא רואה איזה ברירה אחרת יש לנו. הבריטים מרחרחים בכל מקום ואילו אצלי בקפה הם באים להשתכר. אם יש לנו סליקים בבתי הספר בכל רחבי העיר אז למה שלא יהיה לנו סליק במחסן של בית הקפה?”

בשנת 1942 התפרסמה בעיתון יומי מודעת גינוי בזו הלשון:

אל תושבי תל אביבו!

קפה פילץ -

מרכז הגייס החמשי!

השלטונות הצבאיים אסרו על קצינים את הביקורים בקפה “פילץ”.

ממקורות מוסמכים הוברר שהקפה פילץ (רחוב הירקון) משמש מרכז

הפגישות של אנשי הגייס החמשי בארצנו.

כל הפרוצות הבינלאומיות קבעו בו את מושבן.

איש תל אביב, חובתך להחרים את קן הפריצות של האויב!

אשה עבריה! ביקורך בבית הקפה “פילץ” ממיטים חרפה על כבודך ואסון

על עמך.

ובערת את הרע מקרבך!

אגודה למלחמה בגייס החמשי

בית הקפה הפגיש בין מזרח למערב, בין חזון אוטופי למציאות של פרעות וצנע, וכל זאת מבלי לוותר על חלומנו של היהודי החדש לייצר לעצמו בית לאומי. בקורותיו של המקום נרשמת בשנת 1947 התרחשות הסטורית. זו היתה תרומתו הצנועה של בית הקפה לקבלת החלטה על אישור תכנית החלוקה על בטן מלאה, שעה שחברי ועדת החקירה מטעם האו"ם סעדו צהריים בקפה. בשנת 1951 מכר אריה את בית הקפה לארגון מפא"י. בשנים הבאות הלך המקום והשתנה: ממקום בילוי שוקק תענוגות וקנוניות, הפך למועדון “יחידיו” בו נערכו בכובד ראש הרצאות ושיבות של חברי מפלגת פועלי ארץ ישראל. ולאחר מכן, גם המועדון נסגר.

זמנים מודרניים ברחוב הירקון 81 - תמונה שלישית

במוזיאון בית ראובן, במתחם בית ביאליק בתל אביב, התקיימה בחודש דצמבר התערוכה "מכחולו של אדריכל", המתעדת שישים שנות יצירה של האדריכל היינץ חיים פנחל (אוצרת התערוכה: כרמלה רובין). בשעת בוקר מאוחרת של יום שבת נעצרתי מול שלט הכניסה למוזיאון. השם של התערוכה סקרן אותי. בעידן ממוחשב של תוכנות שרטוט משוכללות ותוכנות תלת מימד להמחשה, לא יכולתי להישאר אדישה למלה מכחול. ברגע אחד נשכחה ממני תל אביב הרועשת, שאין בה מקומות חניה ואין לה רגע דל. על הקיר המרכזי בקומה השנייה נמתחה מקצה לקצה תמונה מצולמת של פנים בית קפה פילץ בשחור לבן. נעמדתי מול התמונה זמן ארוך, מדמיינת את המציאות הלכודה שם מתעוררת לחיים.

רחוב הירקון מול טיילת הרברט סמואל בצהרי יום תל אביבי שגרתי. כיעור יופי ישן וחדש מצטופפים יחדיו על אדמה נדל"נית נחשקת ברחובותיה הדרומיים של העיר. הכל מסתחרר סביבי: אוטובוסים, מוניות שירות, רגליים זריזות חולפות במדרכות משובשות, רוכבי אופניים שעוברים במיומנות מהכביש למדרכה וחוזר חלילה - הכל רוחש מתערבב וזז מלבד הבניינים. אולי השלד יצוק הבטון והמלט של תל אביב הוא זה שמייצב אותה, מחבר אותה לאדמה ושומר עליה שלא תסתחרר, תתנתק ותאבד. אולי בגלל זה קמים על אדמתה עוד ועוד מגדלים מפלדה וזכוכית שישודותיהם חפורים עמוק לתוך שכבות הקרקע והם מגרדים את הרקיע ומשגיחים עלינו מלמעלה.

ברחוב הירקון 81 עומד עד היום הבניין המקורי בן שלוש קומות שבנה אריה פילץ בסוף שנות השלושים. סניף רחב ידיים של הרשת האמריקאית מקדונלדס תופס היום את המרחב שהיה בעבר בית קפה פילץ. בית מלון רב קומות משופץ וחדש ניצב מצדו הדרומי של הבניין. הוא מטיל עליו צל ארוך, מקטין אותו, מנכס את המרחב העירוני לעצמו ומבטל במונומנטאליות שלו את הפשטות הצורנית הגלומה במבנה. המבנה הוכרז כמבנה לשימור ונמצא בשלבי שיפוץ. בעיריית תל אביב לא חוזרים על הטעות ההסטורית של הריסת הגימנסיה העברית לטובת הקמת המגדל הראשון הגבוה ביותר בתל אביב, מגדל "שלום מאיר", הידוע ככל בו שלום. הסיפור הביוגרפי של המבנה מקופל היום במסמכים, צילומים, ספרים ובתערוכה במבנה אחר בעיר. המבנה המקורי התרוקן מעברו ההסטורי והפך לסחורה, פנינת נדל"ן, קליפה ריקה.

היצירה האחרונה של וואלאס קינג

לקורא היקר,

מוגשת לך בזאת אסופת מיילים שכתב וואלאס קינג. מיילים אלו מספקים לקורא הצצה לנבכי דמותו המרתקת של אדם שהיה איש פרטי ולא נהג לשתף את חייו בפומבי

16/06/2012 00:45

אחייני היקר,

התפלאתי לשמוע ממרגרט אמך כי אתה מתעניין בכתיבת סיפורת. תמיד חשבתי כי אתה מהחדשניים הללו, המתעסקים בעיקר במתמטיקה, ואם זכרוני אינו מטעני אתה סטודנט לתואר ראשון בהנדסת חשמל ואלקטרוניקה? מעניין כיצד נפש האדם תמיד משתוקקת לבלתי מושג. בקשתה המוזרה של אמך שהציעה כי אלמד אותך כתיבה בהתכתבות, לא אשקר, הרתיעה אותי קצת. דבר ראשון איני מסתדר בצורה מושלמת עם המחשב שלי, ויש לי איזושהי טענה מנקרת כי יש לו חיים משלו והוא שם לו כמטרה להכשילני באשר אפנה. אין שום הסבר אחר לכך שאני קם בבוקר ומגלה כי קבצים שלמים נמחקו, אין אפשרות לבדיקת איות, הוא שכח את הססמאות לכל האתרים ובאופן כללי "חושב" כאשר הוא מעלה דפים עד כמעט קצה גבול היכולת שלי, ותמיד מתרענן כאשר אני מרחף עם העכבר על סימן האיקס על מנת לסגור את החלון.

אך מה אני מקשקש, השורה התחתונה היא שחשבתי על זה ואני מוכן לתת לזה ניסיון. אם יש משהו שהחיים לימדו אותי זה לא להתעלם מחלון הזדמנויות לאתגר ולשפר את עצמי ככל שהאפשרות מציגה את עצמה. דווקא שמחתי לקבל את המייל שלך, ה"מזכיר" לי את הרעיון (אמא אמרה לך לכתוב את זה, הא?) ואודה ולא אבוש, ממש מצאה חן בעיני הפסקה הקצרה על איך הגעת לרעיון של כתיבה

ומדוע זה מושך אותך פתאום. אני יכול לזהות סממני רעב ורצון עמוקים, שהם בעיני (ואל תתן לאף סופר רבי-מכר לומר לך אחרת) הדחפים הכי חשובים על מנת להיות סופר ראוי. זה, ושלא יהיה לך אכפת אם הספר שלך במבצע או לא. בכל מקרה מיכאל יקירי, אשמח אם במכתבך הבא תספר לי עוד קצת על עצמך, וכשאני אומר עצמך אני מתכוון למחשבותיך הסמויות, תשוקותיך, הלוא אני מכיר אותך עוד כשהיית שבלול קטן בעגלה ולאמא שלך היה שיער כמו של פארה פוסט. בטח אין לך מושג מי זאת בכלל. מה שאני מנסה לומר הוא שכאשר אני גיליתי את הרצון והתשוקה לכתוב, הייתי כל כך צעיר, בסביבות גיל עשר. אני זוכר שאמי (סבתא שלך) ביקשה ממני לכתוב ברכה לאמא שלך ליום הולדתה השלישי. אני זוכר שחשבתי שיהיה מאוד משעשע לכתוב ברכה קצרה ולשרטט תמונה מילולית של חיים בעולם מקביל שעשוי מעצמות אדם, בו רק אני ואימך גרים ויוצאים לשוטט מדי יום לשוק המקומי ושם אנו מחליפים את העצמות בשוקולדים וחיים באושר ועושר. לתומי חשבתי כי זהו עולם נפלא, אך מעולם לא אשכח את הפרצופים המבועתים של האורחים במסיבה.

באותו רגע הבנתי כי יש לי איזשהו כוח לזעזע אנשים על ידי כתיבה פשוטה ושמחתי על כך. הרגשתי מיוחד ושונה. כל פעם שהציקו לי בבית הספר יכולתי לברוח לכתביה וכל בריון שהציק לי זכה למוות אכזרי בין דפי היומן התכולים. מה שאני מנסה להגיד הוא: מהו כיוונך בחיים? מהו הכוח שלך אתו תרצה להשפיע על סובביך? אולי תספר לי קצת על ילדותך, על חששות, על דאגות שאתה מסתיר אפילו מאחותי, יש לך את מלתי בהן צדק שלא אספר שום דבר שאינך רוצה. נשתמע בקרוב אני מקווה.

שלך,
וואלאס.

*

11/08/2012 03:04

מיכאל יקירי,

מעניין שבחרת לשתף אותי מכל הדברים דווקא בסיוט שחווית בתור גורם מעורר שהוביל אותך לשינוי המוחלט שאותו אני מנסה לעזור לך לעבור. חלומות תמיד היו מקור השראה עצום בשבילי. משום מה כאשר הגוף נח המוח מתחיל להשתולל. כל רעיונותי אשר הסביבה החשיבה כ"אפלים" תמיד היו בשבילי אותו שביב זכרון שהגיע בעת שישנתי. אני זוכר חלום אחד במיוחד כאילו זה היה אתמול. הייתי כבן עשרים וצפיתי כרגיל בסרט אימה לפני השינה, כל פעם זו היתה טעות, כל פעם עשיתי זאת מחדש. אתה מכיר את ההרגשה הזאת שיש אחרי שאתה צופה בסרט אימה ממש טוב? אתה מרגיש שאתה לא לבד. אני לא מתכוון לתחושה טיפשית שהרוצח מהסרט נמצא בחדר, אלא יותר כמו מעין ישות לא מוגדרת, רובצת בצללים וצופה לך בנקודה הזאת מאחורי העורף, זאת שגורמת לך לרעוד עכשיו.

זה היה אחרי "הזרים". הסרט עצמו לא כל כך מפחיד כמו תוספת המשפט בהתחלה "מבוסס על אירועים אמיתיים". אני מתעב דברים כאלה. הם גורמים לך לעור ברווז למשך כל זמן הצפייה. זה טריק האימה האפקטיבי ביותר שנתקלתי בו עד כה - אמור לצופיך (או קוראיך) כי האירועים המתוארים מבוססים על אמת, לא משנה אם המשפט הזה עצמו הוא אמת או לא (אל תשכח שאתה כותב סיפורת ולא חייב להתעכב על זוטות כמו אמת), וזכית באימה הטהורה ביותר - הפחד שזה יקרה להם גם. חבורת רוצחים פולשים לאיזה זוג הביתה? אה, לא כל כך מפחיד. אבל מבוסס על אירועים אמיתיים? תזכירו לי איפה זה היה שאזכור לא לבקר שם לעולם ואם כבר מדברים אני אתקין אזעקה ואניח מחבט בייסבול ליד המיטה.

אבל שוב אני סוטה (אני נוטה לעשות זאת כשמתחילים לדבר על סרטים) מהעניין - רציתי לספר לך על החלום שלי. זה היה אחרי "הזרים". הצטמררתי כולי ואחרי שבדקתי את כל המנועולים והסתובבתי עם מחבט ברחבי הבית (זה בעצם מגיע לי שאני גר בבית עם מדרגות ומראות שפונות למסדרון, אני הקלייזאה של עצמי), נשכבתי במיטה וחשבתי שנרדמתי, אך למעשה הייתי בשלב הכבד הזה שבין השינה לערות. לפתע הרגשתי כי האפלה של החדר הולכת ומחשיכה עוד יותר, תחושה שלא ניתן לתארה במלים מלבד כך שאתה חש שהחושך לפתע מתחיל לחנוק אותך, למלא את ריאותיך. מתוך כובד העייפות החלטתי כי אני מדמיון, ניסיתי להתעלם מהתחושה המעיקה שמישהו צופה בי מתוך החדר, אבל הרגשתי זוג עיניים ננעצות בעורפי ודוקרות אותי כמו שני דוקרני קרח. הסתובבתי

במיטה מתוך הרצון להתנער מהתחושה, כמו שקרה לעתים קרובות, אך הפעם ראיתי את זוג העיניים צופות בי מהפינה. הן היו לבנות לגמרי, בצורה עגולה ואנושית אך עם חדות בתוכן, היה ניתן לחוש את הרוע רושף מהן, למרות שהיו חסרות אישונים. נעצתי מבט בפחד הולך וגובר בעוד המוח שלי נאבק בין טירוף האימה לרציונליות שאין סיכוי שמה שאני רואה אמיתי. החלטתי לקום כדי להדליק את האור וגיליתי בפאניקה הולכת וגוברת כי אני לא מסוגל לזוז. איברי כמו ננעלו ולא נותר לי אלא לבהות בזוג העיניים ולתהות האם איבדתי את שפיותי באופן סופי. אך כמה טעיתי, זוג העיניים שעד כה פסלתי כיצור דמיוני החלו להתקרב אלי. הן הלכו וגדלו בעודי נאבק בכל כוחי בשרירים שאיבדו מרות למוחי ושכבו להם מדלדלים וחסרי כוח. בעוד זוג העיניים מתקרב ואפלט החדר מחשיכה עם כל רגע התחלתי להרגיש בקור החודר לעצמות ומשתק אותי. בניסיון נואש להשתחרר עצמתי עיניים בחוזקה וצעקתי בתוך ראשי, צעקה שכמו נשאבה מתוך מוחי החוצה עד שסחפה את כל גופי בצרחה מצמררת, לא אנושית. איברי השתחררו וכאשר פקחתי את העיניים לא היה כלום בחדר והאפלה כמו הסתלקה. עד היום איני יודע אם היתה זו ישות על-טבעית או דמיוני משוחרר הרסן.

מקווה שלא הפחדתי אותך יותר מדי. אם תרצה לכתוב ספרי אימה תאלץ להשלים עם הפינות האפלות ביותר בתוכך...

שלך,
וואלאס.

*

29/09/2012 23:37

מיכאל יקירי,

אני מצטער שמנעתי ממך שינה במייל הקודם. אבל ראית? יצא מזה משהו טוב. הרעיון שלך לסיפור קצר מבריק. אני אישית לא מחבב סיפורים קצרים יותר מדי, אבל אם זהו הסופר שאתה רוצה להיות... ובכן, תראה לי סופר ספרי אימה שהוא שפוי לחלוטין ולא מכור למשהו רע... אני רוצה לראות את זה במו עיני. אני

רואה שגם אתה כמוני, כותב בשעות הקטנות של הלילה. אין בכך דבר רע. אני טוען שהדבר הראשון והחשוב ביותר שסופר צריך לעשות בדרכו ליצירה הוא להסתגר. אולי זה נשמע אגואיסטי ואולי אמא שלך לא תאהב את זה אבל זאת האמת. ואני לא מדבר רק על אנשים שעלולים לקטוע את תהליך היצירה, אני מדבר על הכל. שלום, קוראים לי וואלאס, ומזה שלוש שנים שאין לי טלוויזיה. אנחנו אוהבים אותך וואלאס! זה קל, הרבה יותר קל משנדמה לך. אני מבין את הצורך לשקוע במשהו, לשכוח מהצרות - אסקפיזם טהור ומזוקק. אז תן לי להגיד לך דבר אחד. משעמם לך? תקרא. תקרא ותקרא ולקינוח תקרא עוד קצת. זה גם מתחבר לאגואיזם ממקודם, אבל על מנת להיות סופר מצליח - שים לבו אני הולך לגלות לך פה את סוד הסודות של עולם הסופרים - כן, כן, פה לנגד עיניך הקוראות אגלה את מטמון הכותבים, אוצר הסופרים, סוד הסודות: כדי להיות סופר טוב אתה צריך לקרוא ולכתוב. הרבה. המון. למעשה ברגעים אלו ממש אני מקווה שלצד המייל שלי אתה מחזיק איזה ספר. לא משנה הז'אנר, לא משנה העלילה. מאוכזב? אם כן והעיניים שלך לא נוצצות מעצם המחשבה להשקיע את כל זמנך הפנוי במלה הכתובה, בין אם כתבת או קראת אותה, אז אני מצטער להגיד לך, אולי זה לא בשבילך.

אם כן, והו, כמה אני מקווה שכן, אני רואה בך פוטנציאל. אבל לא חשבת שזה הולך להיות כל כך קל, נכון? אני רוצה שתפתח את הסיפור הקצר ששלחת לי. ואני רוצה שתגלה לבד מאיזה ספר הוא לקוח. אני חס וחלילה לא מאשים אותך בגניבה רעיונית או ספרותית, כך כולם מתחילים. קוראים לזה השראה. אבל כדי להצליח לזהות את הקו הדק שבין השראה לגניבה ספרותית צריך, כן, עלית על זה לבד, לקרוא המון. אודה ואתוודה: אני אפילו עושה זאת בשירותים.

זה מחזיר אותי לנקודה הראשונית שלי. על מנת להקדיש את עצמך ליצירה עליך לנעול את עצמך מהעולם החיצון לכמה שעות. אני לא אומר שאם נוח לך עם ההורים, אמא עושה לך כביסה ונעים לך בקן שלך אתה חייב לעזוב. לא, אתה יכול להישאר. פשוט שים לב שבמשך כמה שעות קבועות ביום (אצלי זה 10:00-16:00 בנהל) אתה מרוחק מכל הפרעה. אני רוצה שתנסה זאת במייל הבא. תפתח את הרעיון של הסיפור ותנסה למצוא לו טוויסט משלך. סיכמנו כבר במייל הראשון שהתחושה הכי חשובה שאתה יכול ליצור אצל הקורא זאת אמינות. והדרך הכי טובה ליצור אמינות זה לספר על משהו שאתה מבין בו. אם אני אתחיל עכשיו לכתוב מותחנים משפטיים אאבד את קהל הקוראים הנאמן כהרף עין. אך גוץ

גרישם, לדוגמה, ביסס על ידיעותיו בעולם המשפטי קריירה שלמה. אתה מבין מה אני אומר? אז מה מעניין אותך? במה אתה יכול להודות, בפה מלא, בלי לגרד את העורף במבוכה, שאתה מומחה בו? הנדסה? תכתוב על הנדסה! לעזאזל, תכתוב את ספר האימה הראשון שמתרחש בעולם הנדסת החשמל. מי יודע? אולי זה הטרנד הבא? הגיע הזמן שמשוהו יעיף מרשימת רבי המכר את ספרי ה"ארוטיקה" הזולים והנוראיים הללו.

לא ברור לאן העולם הזה התדרדר. אני זוכר שספרי הראשון הגיע לרשימת רבי המכר, והרשימה היתה משופעת בסיפורת איכותית וספרי מתח מהפנטים. והיום? "חמישים גוונים של מעולם לא הייתי במועדון סאדו-מאזו בחיי אבל שמעתי שצחוקים שם", מככב לצד שאר הצאצאים המוטנטים שיצאו אחריו כמו פטריות אחרי הגשם. זה הכי גרוע, אגב. אם אי פעם תעשה את זה תאבד לא רק את קהל קוראייך, אלא גם את הערכתי, שאני מקווה שזה איום מספיק כדי לא לעשות זאת. לעולם אל תכתוב טרנדי. אין נורא מכך ואין דרך מהירה יותר להגיע לתחתית. אולי תמכור כמה עותקים כי אנשים ירצו משהו דומה למה שהם אהבו, אבל הם לא יזכרו אותך אחר כך, וגם אם כן, זה כנראה יהיה לרעה.

אם כך, משימותיך למייל הבא (חשבת שלא אשים לב שאני מקשקש על עצמי יותר מדי ולא נותן לך מספיק משימות?) הן כלדלקמן: 1. צור דמות. דמות כלשהי, אמינה בעינייך. שכח מעלילה, עלילה נוצרת תוך כדי הכתיבה. אל תדאג, זה כבר יבוא. הדמות היא הדבר החשוב כאן. 2. צור מקום. לא משנה איפה, לא משנה מה. מה שנראה לך מעניין. 3. צור רצון לדמות. מה היא רוצה לעשות? מה היא עושה במקום שהחלטת? תשלח לי מה שיצא ונעבוד על זה משם.

דבר אחד אחרון וחשוב מאוד - אתה לא צריך לדאוג מה אני אחשוב. אם תתחיל לדאוג מה אנשים חושבים בחיים לא תצלח את עשרות מכתבי הדחייה שיגיעו, והם יגיעו. הם מגיעים לכולם. אי פעם סיפרתי לך מה עשיתי עם שלי? שיבצתי אותם כמו פסיפס מתחת לשולחן הזכוכית שלי במשרד בבית הישן. כך יכולתי להציץ בהם בזמן שאני כותב משהו חדש.

מקווה שלא תיבהל מהדרישות - להיות סופר זו עבודה קשה. אבל אם זה כיף לך ואתה נהנה מזה - זה הדבר החשוב ביותר. לא משנה במה תעבוד העיקר שתפקח את עיניך בבוקר ותהיה מאושר מכך. זה כבר מספיק. לעולם אל תכתוב משום סיבה אחרת.

מצפה לשמוע ממך בקרוב,

שלך,
וואלאס.

*

01/12/2012 02:21

מיכאל,

לא... לא... לא! אתה לא מקשיב לי! חשבתי שהייתי ברור במייל הקודם. למה אתה מתעקש על העלילה הזו? אמרתי לך שיש לזה פוטנציאל אך בשביל זה עליך לראות את הדמויות קודם בעיני רוחך! עוד לא הגיע תורם של תיאורי העלילה המפונפנים. נכון - עצם הרעיון של סופר שכותב על מקרי רצח ובסוף הספר מתגלה להיות הרוצח הוא רעיון טוב. עם זאת נאמר, ואני מסתייג באלף הסתייגויות - לא! עליך לראות את דמות הסופר לפני שאתה בונה לו נרטיב ובטח לפני שאתה יודע את הסוף. איזה מין תהליך יצירה זה שאתה מתחיל מהסוף?? אתה צריך להיבנות עם הסיפור, לזרום אתו, לשנות אותו ושהוא ישנה אותך כל כך הרבה פעמים לאורך הכתיבה עד שתאלץ לעשות הפסקה של כמה שבועות, רק כדי שתוכל לחזור ולערוך אותו שנית. אתה חייב לזכור שהטקסט, עם כמה שזה מרגיש ככה, הוא לא התינוק שלך. אותו כדאי, ואף רצוי, לקצץ.

עורך אחד שאני מעריך אמר לי פעם שהטקסט השני חייב להפחית בלפחות עשרה אחוזים מהטקסט הראשון. ואם תתן לטקסט לנוח, להבשיל קצת, תסתובב בעולם ותתעסק בשלך (וכמובן שהטקסט יסתובב לך בראש כל הזמן הזה) עד שתרגיש בנות, אולי אפילו ממרחק מסוים, תצליח להתפנות לערוך אותו בלי רחמים. ובשם אלוהים - מספיק עם שמות התואר!

מה שלום אמא? הבנתי שהיא לא מרגישה במיטבה... תדאג לה. אני יודע שזה סותר את מכתבי הקודם, אבל המשפחה באה לפני הכל. איך היא? לא דיברנו כבר זמן מה. אני כל כך שמח שאני יכול לשוחח איתך על ענייני משפחה. מאז שעברתי לכאן התרחקנו ואני קם בבוקר עם ריקנות.... אני מרגיש כאילו הבאתי את

זה על עצמי אבל אני עדיין שמח מאוד שפנית אלי. כך אני חש לפחות כלפי חלק מהמשפחה... מי יודע, אולי תזמין אותי לאיזה חג? זאת קצת בעיה כאשר אני מפחד פחד מוות מטיסות... אולי נקבע לסקייפ?

אין לי סקייפ (הסחת דעת!) במחשב הביתי אבל יש סקייפ בבית הקפה השכונתי, ואני מוכן להגיע לשם. אני אוהב את המקום, אוהב לבחון שם את העוברים ושבים. אני אוהב לדמיין את חייהם ולפעמים יוצאים כך רעיונות מבריקים לסיפורים. קובץ הסיפורים הקצרים שפירסמתי מתבסס על הדמויות שדמיינתי בבית הקפה. אני זוכר מקרה מוזר אחד בו יצאתי לדרכי ברחוב ליד הבית, אתה מכיר אותו, הגעתי עד עץ האלון הגדול שבפינה ולא יכולתי להתנער מהתחושה המעיקה שמשהו רע הולך לקרות. במעמקי עורפי הצטמרתי וסמרתי ללא כל סיבה - הרחוב היה ריק ואני לא בחור קטן. בכל צעד היה נדמה לי כי אני שומע צעדים מאחוריו בכל פעם שהסתובבתי לא היה שם דבר... אך הצעדים התחזקו. מיהרתי בדרכי ולא נתקלתי באף נפש חיה. איני יודע אם אני שמח או מאוכזב... הרגשת פעם משהו דומה? תמיד חשבתי כי הדבר שהכי מפחיד אותי, יותר מכל, זה שיום אחד אני אתעורר בליל סערה אפל וקודר, מהלילות הללו שהכל מוחשך ומוסתר ומסך של אפלה רובץ על הכל, הבית יהיה חשוך וכבד, רעשי חריקות רצפה ישמעו, אני אתקרב לאט לאט אל המראה בחושך המוחלט, אציץ מהחלון אל האפלה הסוערת שבחוץ, אתבונן... ולא יקרה כלום.

שלך,
וואלאס.

*

09/02/2013 01:53

מיכאל יקירי,

דבר ראשון והחשוב מכל - מה שלום אמא? זה לא זמן טוב שהחלפתי לטלפון חכם ואני לא מצליח לתפעל אותו כמו שצריך. שמעתי שהיא התאשפזה, מה קורה? תוכל לעדכן אותי? אני בטוח שאתה יודע איך להשתמש במכשיר הארוך.

אני מרגיש כל כך מנותק מהעולם החיצון... אני מבין שאינך רוצה לפתוח חשבון סקייפ כמו שאינך רוצה לפתוח חשבון בפייסבוק. אני מבין זאת לחלוטין - אך בזמנים כאלו צריך להיות זמין!

שמחתי לקרוא שהלכת לשבת גם בבית קפה ולבחון את העוברים ושבים. הדמות של הסופר בשולחן הפינתי מעולה... מזכיר לי מישהו... בכל מקרה תמשיך לעבוד על זה, כמובן אם אתה לא צריך להיות עם אמא. אני בכל זאת חייב לציין - הוא קצת יותר מדי דומה לי. האם זה בכוונה? זה מבוסס עלי? או שיש בבית הקפה ליד ביתך את תאומי האבוד? אני מקבל את שני המקרים, אבל משעשע לחשוב שאולי במרחק אלפי קילומטרים מסתתרת נפשי התאומה.

אבל שוב, מיכאל, איפה הטוויסט שלוקח את הדמות למקום שלך? התיאור מצוין אבל מה ייחודי בדמות הזאת? מה היא עושה? מה היא רוצה? תשוקותיה, מאוויה, חלומותיה? אתה צריך לצלול לתוך הוויית הדמות שאתה מדמיון... לצלול עד למים העמוקים בלי לפחד ממה שאולי תמצא שם.

תעדכן אותי בבקשה!!!!!!

שלך,
וואלאס.

*

20/04/2013 12:41

מיכאל,

עדיין לא מעכל... לא יכול להבין... העולם שלי התנפץ לרסיסים... אחותי הקטנה, המשפחה היחידה שיש לי בעולם הזה!!! איך נוצר מצב של "סיבוך רפואי"? העולם מלא באידיוסטים ודווקא הטובים נלקחים בטרם עת. אני כל כך מתנצל שלא אוכל להגיע ללוויה, אתה מכיר את החרדה העמוקה שיש לי מטיסות... אני כל כך משתתף בצערך. אני יודע מה זה לאבד אם וזה לא קל באף גיל. גם אותנו סבתא שלך גידלה לבד וכאשר היא נפטרה עולמנו התרסק. אמנם זה היה יותר "קל" (אם אפשר באמת להגיד קל) כי סבתא גססה ויכולנו להשלים עם העובדה שבסוף היא

כבר כל כך סבלה מהמחלה שאולי זה היה עדיף...
אבל אמא שלך... מה הקשר?? ניתוח שגרתיו!!!! אני מניח שמישהו באיזשהו
משרד, בעולם הזה או הבא משלם על כך ביוקר. אני לא יודע איך אוכל להמשיך
לחיות בחיי בלעדיו. אמנם לא נפגשנו לאחרונה, אך תמיד מצאתי את זה מאוד
מנחם שהיא נמצאת שם אי-שם בעולם, במרחק שיחת טלפון אחת... ההרגשה
הזאת, המרקנת, שאני יכול לחייג אבל אף אחד לא יענה יותר לעולם מציפה אותי
כמו אגרוף בבטן.

ואתה מיכאל, היית היחיד בשבילי בזמן האחרון. אני כמובן לא יכול לצפות
ממנה להיות שם בשבילי כאשר היא גוססת, לבדה, בחדר מנוכר ולבן יתר על
המידה בבית חולים... אני מרגיש כה אשם שלא יכולתי להגיע להיות לצידה ברגעים
האחרונים שלה. אני מכיר את הרגשת הזרות והניכור של בית החולים, ההרגשה
הזאת שלאף אחד לא אכפת ממך, ואתה חסר חשיבות כנמלה המתגנבת לסוכר
של האחיות.

איך אתה מסתדר? אתה לא צריך לשלוח לי בינתיים כלום, כמובן, אך אני
מבין את האסקפיזם שבכתיבה, במיוחד אם נפתחת לרעיון עכשיו וקבעת לך שגרת
כתיבה. אתה כמובן יכול, אני אקרא כל מה שתכתוב. אני גם פה בשבילך, לכל דבר
שתצטרך. למרות שאני לא יודע לעוד כמה זמן.

אני חושש שעבורי המצב כבר אינו כך, משהו בתוכי כמו התרסק לרסיסים.
איני יודע אם כל הכתיבה שבעולם כבר תצליח למשוך אותי החוצה מהתהום אליה
נפלת.

שלך,
וואלאס.

*

לקורא היקר,

לאחר התאבדותו של וואלאס קינג במרץ האחרון אספנו מיילים אלו אשר
נשלחו לאדם בשם מיכאל, שוואלאס קורא לו "אחינו". עם זאת, לאחר מחקר

מעמיק לא מצאנו את מיכאל. אחותו של וואלאס נפטרה זה מכבר ולא נמצאו קשרי משפחה נוספים. אין כל תיעוד כי היא אי פעם ילדה או אף היתה בהיריון. לכבוד זכרו של וואלאס אספנו מיילים אלו אשר שימשו עבורנו בהוצאה כסגירת מעגל, פרידה מוואלאס האדם והסופר, שאף אחד לא באמת הכיר אותו כמו שצריך. מקווים שתהנו מהקריאה ומההיכרות המחודשת עם הסופר המוכשר כל כך, אשר כנראה לא הצליח להתמודד עם החיים כפי שהם.

